แนะนำให้รู้จักวัดโสมนัสวิหารโดยสังเขป
และ
ประวัติ-ผลงานของอดีตเจ้าอาวาส

รวบรวมเรียบเรียง
โดย พระธรรมวิสุทธิกวี
(พิจิตร จิตวณฺโณ)

แนะนำให้รู้จักวัดโสมนัสวิหารโดยสังเขป และ ประวัติ-ผลงานของอดีตเจ้าอาวาส

ภาพปก

วัดโสมนัสวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชั้นราชวรวิหาร เรียกชื่อเต็มว่า **วัดโสมนัสราชวรวิหาร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** รัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างพระราชอุทิศ**สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี** ในต้นรัชกาลของพระองค์ ปัจจุบันเป็นวัดที่สวยงามและเป็นศรีสง่าวัดหนึ่งของนครหลวง

วัดโสมนัสวิหารตั้งอยู่ในแขวงวัดโสมนัส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร สร้างเมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๓๙๖ โดยมีพระสงฆ์มาอยู่จำพรรษาเป็นครั้งแรกจำนวน ๔๐ รูป เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๙ เป็นวัดที่เป็นมหาสีมา แบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสออกเป็นสัดส่วนอย่างมีระเบียบ แบ่งเป็น ๓ แถบ คือ แถบกลางเป็นเขตพุทธาวาส อันประกอบด้วย พระวิหาร พระเจดีย์ พระวิหารคด และพระอุโบสถ แถบข้างทั้งสองเป็นสังฆาวาส เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์แบ่งเป็นแถบละ ๓ คณะ

วัดนี้มีเจ้าอาวาสมาทั้งหมด ๗ รูป ในจำนวน ๗ รูปนี้ เป็นสมเด็จพระราชาคณะ ๓ รูป เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันคือ พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ ป.ธ.๙, ศน.บ., M.A., ศน.ด.,) และเป็นเจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธรรมยุตในภาคใต้ทั้งหมด)

แนะนำให้รู้จักวัดโสมนัสวิหารโดยสังเขป
และ
ประวัติ-ผลงานของอดีตเจ้าอาวาส

รวบรวมเรียบเรียง

โดย

พระธรรมวิสุทธิกวี
(พิจิตร ฐิตวณฺโณ ป.ธ.๙, ศนบ. M.A. ศนด.)
วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร

กองทุนกรรมฐานวัดโสมนัสวิหาร
จัดพิมพ์เผยแพร่

จตุถมหาราชานุสรณี

มหาราชที่สี่เจ้า มหามกุฏ ท่านนา
จักริวงศ์ธวัชสุด ปราชญ์แท้
จอมเกล้าเผ่าสมมุติ เทวราช เรืองเฮย
พิพัฒน์รัฐไทยแล้ โลกล้วนชวนถวิล.

จอมนรินทรระลึกล้ำ ซ้ำทวี
โสมนัสวัฒนาวดี ด่าวดิ้น
ยอดรักอัครเทวี หวามเทวษ
ว้าวุ่นครุ่นไป่สิ้น โศกซึ้งตรึงมาน

จึ่งผ่านภิภพให้ สร้างวัด
งามสง่า "โสมนัส" ชื่อชี้
ภิกษุลุศีลสัตย์ เสพพรต
ชื่นมนัสชัดแต่กี้ ก่อสร้างทางศานต์.

ดาลจิตคิดพระผู้ กู้ไผท ไทยเฮย
ร้อยขวบปลายพระคระไล สู่ฟ้า
พสกนิกรใจ จดจ่อ เจียรแฮ
รำลึกนึกไท้อ้า อกโอ้อาดูร

เพิ่มพูนกุศลสร้าง ทางบุญ
ราชุทิศจิตหนุน นบเกล้า
ขอองค์พระทรงคุณ คงเสพ สวรรค์ฮา
ที่สุดวิมุติเต้า สู่แคว้นแดนเกษม โสตถิ์เทอญ ฯ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า คณะอุบาสกอุบาสิกาและศิษย์กรรมฐานวัดโสมนัสวิหาร

(บานเย็น ลิ้มสวัสดิ์ ประพันธ์)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระผู้สถาปนาวัดโสมนัสวิหาร

(๑๘ ตุลาคม ๒๓๔๗ - ๑ ตุลาคม ๒๔๑๑)

สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี

พระอัครมเหสีพระองค์แรก ใน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

(๒๑ ธันวาคม ๒๓๗๗ - ๑๐ ตุลาคม ๒๓๙๕)

คำนำ

"แนะนำให้รู้จักวัดโสมนัสวิหารโดยสังเขป และประวัติ-ผลงานของอดีตเจ้าอาวาส" นี้ เป็นหนังสือที่น่าสนใจอีกเล่มหนึ่ง ที่ข้าพเจ้าได้ค้นคว้าและรวบรวมเรียบเรียงขึ้น เพื่อเก็บของดีและข้อมูลในแง่มุมต่าง ๆ ของวัดโสมนัสวิหาร ไว้เป็นหลักฐาน เป็นประวัติของวัด เพื่อท่านผู้สนใจจะได้ทราบประวัติ ของดี และกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดได้สะดวกขึ้น

หนังสือนี้แบ่งออกเป็น ๓ ภาค คือ

ภาคที่ ๑ แนะนำให้รู้จักวัดโสมนัสวิหารโดยสังเขป

ภาคที่ ๒ ประวัติและผลงานของอดีตเจ้าอาวาส

ภาคที่ ๓ ภาคผนวก

ภาคที่หนึ่ง แนะนำให้รู้จักวัดโสมนัสวิหารในแง่มุมต่าง ๆ โดยสังเขป ภาคนี้ได้นำมาจากแผ่น วี.ซี.ดี. ๑๕๐ ปี วัดโสมนัสวิหาร ซึ่งคุณอาทิตย์ วังวศุ ประธานศิษย์กรรมฐานวัดโสมนัสวิหาร รุ่นที่ ๓๙ และกรรมการชมรมศิษย์กรรมฐานวัดโสมนัสวิหาร

ผู้ทำงานด้วยความจริงใจและเสียสละเพื่อส่วนรวม เป็นผู้จัดทำขึ้นแจกแก่ท่านผู้สนใจในโอกาสบำเพ็ญกุศลคล้ายวันเกิด ๗๑ ปีของข้าพเจ้า เมื่อวันที่ ๒๔ มิ.ย. ๒๕๕๐ ซึ่งได้รวบรวมภาพสำคัญต่าง ๆ ของวัดและกิจกรรมที่สำคัญของวัด โดยนิมนต์และเชิญท่านที่มีความรู้และเกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นของวัด บรรยายประกอบภาพงานสมโภช ๑๕๐ ปี ของวัดโสมนัสวิหาร ซึ่งทางวัดได้จัดขึ้นเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ในระหว่างวันที่ ๒๙-๓๑ ธันวาคม เป็นแผ่นวี.ซี.ดี. มีภาพสวยงามน่าชม ยาวประมาณ ๑ ชั่วโมง ๑๐ นาที โดยมีผู้พูดถึง ๑๐ ท่าน รวมเป็น ๑๑ ท่านทั้งผู้ขับเสภา ซึ่งได้ระบุชื่อผู้บรรยายไว้แล้ว ใช้ทุนในการจัดทำครั้งนี้ถึง ๑๐๐,๐๐๐.- บาท (หนึ่งแสนบาทถ้วน) โดยคุณอาทิตย์ วังวศุ เป็นผู้จัดทำถวายทั้งหมด จึงขอขอบใจ และอนุโมทนามา ณ โอกาสนี้ด้วย

ในการนำกิจกรรมและประวัติของวัดออกมาจัดพิมพ์เผยแพร่ครั้งนี้ ทางวัดขอขอบคุณขอบใจทุกท่านที่ได้ช่วยงานครั้งนี้ ให้วัดโสมนัสวิหารได้เป็นที่รู้จักกว้างขวางยิ่งขึ้น อันเป็นการส่งเสริมและเผยแผ่สมบัติของชาติและพระศาสนาให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางขึ้นอีกด้วย

ในการถอดข้อความจากแผ่น วี.ซี.ดี. ออกมาจัดพิมพ์ทั้งนี้ ก็ได้อาศัยศิษย์ของข้าพเจ้าดำเนินการให้ จึงทำให้งานนี้สำเร็จขึ้นมาด้วยดี แต่ข้าพเจ้าได้แก้ไขเพิ่มเติมใหม่เกือบทุกตอน เพื่อให้มีหลักฐานและน่าอ่านเพิ่มขึ้น เพราะของเดิมเป็นคำบรรยาย เมื่อนำมาจัดพิมพ์ก็ต้องใช้ภาษากระทัดรัดยิ่งขึ้น

ภาคที่สอง ประวัติและผลงานของอดีตเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร ภาคนี้ได้นำมาจากข้อเขียนเดิมของข้าพเจ้า ซึ่งได้รวบรวมไว้และจัดพิมพ์เผยแผ่ไปแล้วในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ เพิ่มเติมอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ และ ๒๕๔๙ และแก้ไขเพิ่มอีกในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ทำให้ประวัติและผลงานของพระมหาเถระอดีตเจ้าอาวาสของวัดนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยเฉพาะประวัติและผลงานของสมเด็จพระวันรัต (ทับ) เจ้าอาวาสรูปที่หนึ่ง และสมเด็จพระวันรัต (จับ) เจ้าอาวาสรูปที่สอง นับว่าสมบูรณ์มากที่สุดเท่าที่ค้นหามาได้

หนังสือนี้ได้รวบรวมเรียบเรียงจัดพิมพ์ขึ้นในโอกาสฉลองศาลา ๒๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทอดผ้าป่าสามัคคีสร้างหอพักและหออเนกประสงค์สำนักชีวัดโสมนัส-วิหาร รวมทั้งฉลองพระบรมสาทิศลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจอม

เกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบรมสาทิศลักษณ์สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ซึ่งทางวัดได้ให้จัดทำขึ้นในปี ๒๕๕๐ โดยทางวัดได้จัดฉลองในวันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๐ อันตรงกับวันพระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและผู้ทรงสถาปนาวัดนี้

ศาลา ๒๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังที่จัดการฉลองในครั้งนี้ ทางวัดให้จัดสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ ๒๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันตรงกับวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ แต่ทางวัดไม่อาจจะสร้างให้เสร็จทันในโอกาสนั้นได้ จึงมาสร้างเสร็จตอนกลางปี ๒๕๕๐ นี้เอง โดยเริ่มสร้างตั้งแต่กลางปี พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นตึกคอนกรีตเสริมเหล็ก ๒ ชั้น ชั้นหนึ่งเป็นห้องประชุม และใช้เป็นที่บำเพ็ญส่วนกุศลและฝึกอบรมกรรมฐาน ของทางวัดด้วย ด้านข้างทั้ง ๒ เป็นห้องน้ำและที่รับผู้มาร่วมงาน และมีบันไดขึ้นไปสู่ชั้นบนทั้ง ๒ ด้าน อันเป็นที่อยู่ของพระภิกษุสามเณร หรือผู้มาพักในขณะฝึกอบรมกรรมฐานประจำเดือนของทางวัด โดยมีห้องพักอยู่ ๗ ห้อง สิ้นทุนในการก่อสร้างโดยใช้ทุนวัดประมาณ ๑๐ ล้านบาท

ภาคที่สาม ภาคผนวก ภาคนี้ว่าด้วยกำหนดการในการจัดงานสำคัญของวัดโสมนัสวิหาร ในปี ๒๕๔๙ และปี ๒๕๕๐ คือ

๑. งานสมโภชพระอาราม ๑๕๐ ปี, ครบ ๒๐๐ ปี สมเด็จพระวันรัต (ทับ) และฉลองหอพุทธสิริ ๑๕๐ พร้อมทั้งบัญชีรายนามพระที่นิมนต์มาร่วมในงานนี้เฉพาะพระที่นิมนต์มาเจริญพระพุทธมนต์

๒. กำหนดการบำเพ็ญกุศลฉลองศาลา ๒๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทอดผ้าป่าสามัคคีสร้างหอพักและหออเนกประสงค์สำนักชีวัดโสมนัสวิหาร ในปี ๒๕๕๐

การที่นำภาคผนวกเรื่องนี้มารวมไว้ด้วยนี้ ก็เพื่อเก็บข้อมูลการจัดงานของวัดทั้ง ๒ ครั้งนี้ไว้เป็นหลักฐานของทางวัด

หวังว่าหนังสือนี้ จะอำนวยประโยชน์ให้แก่ท่านผู้อ่านผู้สนใจเป็นอย่างดี

ขออนุโมทนาต่อทุกท่านที่ได้ร่วมกันบริจาคจตุปัจจัยเพื่อถวายพระเถรานุเถระผู้มาร่วมงานนี้และถวายภัตตาหารแด่ภิกษุสามเณรในงานทุกรูป และทุกคนที่มาร่วมงาน รวมทั้งได้บริจาคทุนอื่น ๆ ในงานครั้งนี้ ขอให้ทุกท่านที่ร่วมกันบริจาคและช่วยเหลือ ให้งานของพระศาสนาครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จงได้รับส่วนกุศลครั้งนี้โดยทั่วกัน

ด้วยอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และด้วยอำนาจบุญกุศลที่ทุกท่านได้บริจาคในการถวายจตุปัจจัยและภัตตาหารก็ดี ในการบริจาคทุนในการพิมพ์หนังสือนี้ ในนามกองทุนกรรมฐานเพื่อเผยแผ่พุทธธรรมของวัดโสมนัสวิหารก็ดี ในการบริจาคช่วยเหลืออื่น ๆ ก็ดี ขอให้ทุกท่านได้พบแต่ความสุขความเจริญ ประสบสิ่งที่น่าปรารถนาอันประกอบด้วยธรรมทุกประการ โดยทั่วกันเทอญ

พระธรรมวิสุทธิกวี

(พิจิตร ธิตวณฺโณ)

๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๐

วัดโสมนัสวิหาร เขตป้อมปราบฯ

กรุงเทพฯ ๑๐๑๐๐ โทร.๐-๒๒๘๑-๗๙๔๔

โทรสาร ๐-๒๒๘๒-๖๐๔๒

WWW.WAISOMANAT.COM

สารบัญ

ภาคที่ ๑ แนะนำให้รู้จักวัดโสมนัสวิหารโดยสังเขป

ภาคที่ ๒ ประวัติและผลงานของอดีตเจ้าอาวาส

คุณสมบัติและปฏิปทา

ภาคผนวก

ภาคที่ ๑
แนะนำให้รู้จักวัดโสมนัสวิหารโดยสังเขป

สิ่งที่ควรทราบ
เมื่อสมโภชวัดโสมนัสวิหาร ๑๕๐ ปี

เริ่มต้นงานด้วยเสียงขับเสภา

โดย ครูแจ้ง คล้ายสีทอง ศิลปินแห่งชาติ

เนื้อร้องโดย สายฝน ศิลปพรหม

โสมนัส วัดธรรมยุต อารามนี้

พระบารมี พระจอมเกล้า เจ้ากษัตริย์ไทย

สถาปนา พร้อมบูชา พระรัตนตรัย

ราชอุทิศ ในพระปฐม บรมราชเทวี

วัดโสมนัส ราชวร วิหาร

สง่างามขอ เทิดพระนาม พระอัครพระมเหสี

พระนางเจ้า โสมนัส วัฒนาวดี

เป็นเกียรติเป็นศรี พระวิหารและ พระพุทธประธาน

เจดีย์ทอง เรืองรอง ต้องตา

พระบรมธาตุ ล้ำค่าอัญเชิญ มาประดิษฐาน

เจดีย์มอญ ปฐมเทศนา นมัสการ

อธิษฐาน พระโพธิ์ศรีนาค สุขสวัสดี

พระธรรมวิสุทธิกวี

(พิจิตร ฐิตวณฺโณ)

เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร

ได้กล่าวถึงมูลเหตุในการจัดงานสมโภช

และความสำคัญของวัดให้ทราบแต่โดยย่อ

ขออำนวยพรเจริญสุขต่อท่านผู้ชมผู้ฟังรายการนี้ทุกท่าน

เนื่องจากว่าในวันที่ ๒๙-๓๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๙ นี้ เป็นปีสำคัญอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นเกี่ยวกับวัดโสมนัสวิหาร อันเป็นวัดหลวงแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานครของเรา และก็มีความสำคัญหลายอย่าง ซึ่งจะแจ้งให้ผู้สนใจและท่านที่มีความเกี่ยวข้องได้ทราบถึงความเป็นมาของวัดนี้

เนื่องจากว่าในปีนี้ทางวัดได้กำหนดให้มีการฉลองหรือสมโภชเกี่ยวกับความสำคัญของวัดถึง ๓ ประการ

ประการแรก ฉลองครบรอบ ๑๕๐ ปี ตั้งแต่สร้างวัดนี้มา ซึ่งวัดนี้เคยจัดงานสมโภช ๑๐๐ ปี มาแล้วเมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๔๙๙

ประการที่สอง ฉลองครบ ๒๐๐ ปีนับแต่วันชาตกาล ของสมเด็จพระวันรัต (ทับ) ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสองค์แรกของวัดนี้ คือ ท่านเกิดเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๔๙

ประการที่สาม เป็นการฉลองกุฏิ**หอพุทธสิริ ๑๕๐ ปี** ซึ่งสร้างเป็นที่ระลึกเจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัตองค์แรก ซึ่งมาอยู่กุฏินี้อันกุฏิกรรมฐานดั้งเดิมของท่านครบ ๑๕๐ ปีพอดี จึงเรียกกุฏิหลังนี้ ซึ่งที่จริงเป็นตึก ๓ ชั้นว่า **หอพุทธสิริ ๑๕๐ ปี** และเป็นหออเนกประสงค์ สำหรับใช้ในวัดนี้ในด้านต่าง ๆ เช่น เป็นที่อยู่ของเจ้าอาวาส ที่อยู่ของพระภิกษุสามเณร ห้องสมาธิ ห้องรับแขก ห้องสมุด ห้องภาพ ห้องคอมพิวเตอร์ และห้องแสดงภาพประวัติและผลงานของอดีตเจ้าอาวาสวัดนี้ เป็นต้น

ในวันที่ ๒๙ - ๓๑ ธันวาคม ๒๕๔๙ วัดโสมนัสราชวรวิหาร ได้มีพิธีเฉลิมฉลองสมโภชวัด เนื่องในวโรกาสที่วัดมีอายุครบ ๑๕๐ ปี และฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปีตั้งแต่ชาตกาล ของสมเด็จพระวันรัต (ทับ) ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสองค์แรก โดยในวันที่ ๓๐ ธันวาคม ฉลองหอพุทธสิริ ๑๕๐ ปี

ภายในงานครั้งนี้นอกจากนิมนต์พระสงฆ์สมณศักดิ์มาเจริญพระพุทธมนต์ สดับปกรณ์ และทำบุญเลี้ยงพระจำนวน ๒๐๐ รูป

แล้วก็มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัด เช่น การแสดงของนักเรียนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ แสดงภาพประวัติ กิจกรรมของวัดโสมนัสวิหาร ของโรงเรียนวัดโสมนัส และของศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส และในยามค่ำคืนยังมีการแสดงของมหรสพสมโภชแบบย้อนยุค โดยความร่วมมือของสำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานครอีกด้วย สร้างความประทับใจและอิ่มบุญกันทั่วหน้า พุทธศาสนิกชน อุบาสก อุบาสิกาเข้าร่วมงานกันอย่างคับคั่ง เพื่อเป็นสิริมงคลก่อนเริ่มเข้าสู่พุทธศักราชใหม่ ๒๕๕๐

กำเนิดวัด (โดยมีบรรยายอีกท่านหนึ่งต่างหาก)

วัดโสมนัสวิหารเป็นวัดพระอารามหลวงชั้นโท ชั้นราชวรวิหาร มีเรียกชื่อเต็มว่า **วัดโสมนัสราชวรวิหาร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** รัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างเพื่ออุทิศให้แด่**สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี** จึงได้พระราชทานนามว่า วัดโสมนัสวิหาร ในต้นรัชกาลของพระองค์ เมื่อวันอาทิตย์ แรม ๒ ค่ำ เดือนยี่ ปีฉลู จุลศักราช ๑๒๑๕ ตรงกับวันที่ ๑๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๓๙๖ โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางศิลาฤกษ์พระอุโบสถ เนื้อที่วัดทั้งหมดประมาณ ๓๑ ไร่เศษ

พระราชทานเป็นมหาสีมาและวิสุงคามสีมา

ครั้นสิ่งก่อสร้างสำเร็จลงบ้างพอเป็นที่อาศัยจำพรรษาของภิกษุสามเณรได้แล้ว พอถึงเดือน ๘ ขึ้น ๙ ค่ำ วันพฤหัสบดี พุทธศักราช ๒๓๙๙ เวลาเช้า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงอาราธนา **พระอริยมุนี** (ทับ พุทฺธสิริ เปรียญ ๙) จากวัดราชาธิวาส พร้อมด้วยพระสงฆ์ ๔๐ รูป โดยขบวนแห่ทางเรือ เสด็จมาประทับที่กุฎี ทรงถวายอาหารบิณฑบาตและสมณบริขารแก่พระอริยมุนี และพระฐานานุกรมเปรียญอันดับทั้งปวงแล้วเสด็จกลับ

ในครั้งนั้น **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์** (สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๘ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) เสด็จมาประทับเป็นประธาน ณ ที่นั้น ได้ถวายดอกไม้ธูปเทียนแก่พระอริยมุนีโดยฉันทานุรักษ์ตามธรรมเนียมขึ้นกุฎีใหม่ทุกองค์

ภายหลังในปีเถาะ พุทธศักราช ๒๔๒๒ พระพิมลธรรม (พระอริยมุนี) ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์เป็น**สมเด็จพระวันรัต** ซึ่งเป็นสมเด็จพระวันรัตองค์ที่ ๑๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยสมเด็จพระวันรัตนี้ ท่านได้ก่อสร้างซึ่งยังไม่แล้วเสร็จบริบูรณ์ ซึ่งยังคั่งค้างอยู่ก็มี สิ่งที่ยังไม่เคยทำเลยก็มี ท่านก็สร้าง

ต่อให้สมบูรณ์ขึ้น โดยสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้พูด(กับท่านว่า) **“เจ้าคุณจะทำการวัดอย่างไรก็ตามใจ ทุนรอนจะเบิกให้”** ทุนรอนที่ว่านี้ได้จากพระราชมรดกของสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีนั่นเอง ท่านได้อาศัยทุนนี้สร้างพระวิหาร พระอุโบสถ พระเจดีย์ จนแล้วเสร็จสมบูรณ์

วัดโสมนัสวิหารด้านหน้าจรดคลองผดุงกรุงเกษม ด้านข้างแต่เดิมนั้นขุดคูเป็นเขตทั้ง ๓ ด้าน แต่ในปัจจุบันได้ถมคูทำท่อน้ำแล้วขยายเขตออกไปทางด้านหลังอีกประมาณ ๑ ไร่เศษ เนื้อที่วัดจึงมีประมาณ ๓๒ ไร่เศษ แต่ภายในกำแพงวัดมีเนื้อที่เกือบ ๑๔ ไร่ ในเนื้อที่วิสุงคามสีมาที่เป็นตัววัดนั้น ภายในกำแพงได้สมมติเป็นมหาสีมา เว้นนอกกำแพงไว้เป็นอุปจารและคูเพื่อกั้นเขตบ้านในที่ธรณีสงฆ์ กับมหาสีมาที่อยู่ของพระสงฆ์ให้ห่างกัน เฉพาะพระอุโบสถสมมติเป็นขันฑสีมา จึงเป็นวัดที่มีสีมา ๒ ชั้น คือ **มหาสีมาและขันฑสีมา** ลานรอบพระอุโบสถเป็น **สีมันตริก** ซึ่งขั้นเขตมหาสีมาและขันฑสีมาให้แยกให้ออกจากกัน เพื่อกันสีมาสังกระ ภายในกำแพงจากด้านหน้าไปด้านหลังแบ่งเป็น ๓ แถบ **แถบกลางเป็นเขตพุทธาวาส** ประกอบด้วยพระวิหาร พระเจดีย์ พระวิหารคดและพระอุโบสถ แถบข้างทั้ง ๒ เป็นเขตสังฆาวาสหมู่กุฎิที่เป็น

ที่อยู่ของพระสงฆ์ แบ่งเป็นแถบละ ๓ คณะ มีอุปจารแยกออกจากกันอย่างมีสัดส่วนเป็นระเบียบ ไม่เบียดเสียดกัน ส่วนด้านหน้าวัดมีลานกว้างใช้เป็นเขตโรงเรียนและศูนย์เยาวชน ด้านหลังวัดเป็นเขตฌาปนสถาน ด้านข้างทางทิศใต้เป็นเขตสุสาน ด้านข้างทางทิศเหนือเป็น **ถนนโสมนัสเฉลิมพระเกียรติ** ซึ่งเป็นทางเข้าสู่ฌาปนสถาน ถนนด้านหลังวัดได้แก่ถนนพะเนียง

พระราชประวัติ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โดย พระสิริปัญญามุนี (เต็ม อภิปุณฺโณ)
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และสมเด็จพระศรีสุเยนทราบรมราชินี พระราชสมภพเมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๔ ค่ำตรงกับวันมหาปวารณา วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๓๔๗ และเสด็จสวรรคตในวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๕ ค่ำตรงกับวันมหาปวารณา วันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๑๑

พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีความสามารถทั้งในด้านคดีโลกและคดีธรรม ได้ทรงทำประโยชน์ไว้ในพระพุทธศาสนาอย่างมหาศาล โดยเฉพาะในวงการพระพุทธศาสนาของประเทศไทย พระองค์ทรงแตกฉานในพระไตรปิฎก และทรงชำนาญในภาษาบาลีมาก นอกจากนี้ยังชำนาญภาษาอังกฤษ วิชาดาราศาสตร์ และโหราศาสตร์เป็นอย่างดีเยี่ยม พระองค์ทรงผนวชอยู่ในพระพุทธศาสนาถึง ๒๗ ปี และ

เป็นกษัตริย์องค์เดียวที่เป็นเปรียญ โดยเข้าสอบเพียงครั้งเดียวได้ถึง ๕ ประโยค ทรงเป็นผู้ก่อตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุตขึ้น เพื่อฟื้นฟูพระธรรมวินัยให้ถูกต้อง ตามที่พระพุทธเจ้าได้แสดงและบัญญัติไว้ ทรงตั้งธรรมเนียมมาฆบูชาขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย

พระองค์ทรงมีความฉลาดในนโยบายทางด้านการปกครองประเทศ จึงทรงนำประเทศชาติให้ดำเนินไปโดยสวัสดี มีความสุข มีความเจริญ **ทรงเป็นการณวสิก คือ ทรงเป็นผู้ผ่อนปรนให้เหมาะสมพอดีแก่สถานการณ์** จึงทรงรักษาอิสรภาพของประเทศไว้ได้อย่างมั่นคง ทั้ง ๆ ที่ประเทศในเอเชียโดยทั่วไป ในสมัยนั้นตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศตะวันตกเกือบหมดสิ้น ทั้งพระองค์ได้พระราชทานโอรสที่มีความฉลาดสามารถอย่างยอดเยี่ยม ไว้แก่ชาติและศาสนาหลายพระองค์ ในฝ่ายอาณาจักร เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นต้น ส่วนในฝ่ายศาสนจักรได้แก่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งได้ทรงพากันสร้างความเจริญในสมัยต่อมาให้แก่ชาติและพระศาสนาเป็นอันมาก

ผลงานทางด้านพระพุทธศาสนา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ซึ่งมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ เช่น ทรงวางระเบียบการไหว้พระเช้า-เย็น และจัดลำดับพระสงฆ์สำหรับการสวดมนต์ต่อทางวัด ทรงจัดพระสูตร และปาฐะสำหรับสวดในงานมงคลและสำหรับงานอวมงคล ทั้งทรงพระราชนิพนธ์แบบธรรมวัตรเช้า-เย็นทางภาษาบาลี ซึ่งพระสงฆ์ทั้ง ๒ นิกายได้ใช้กันเป็นหลักสืบมาจนถึงทุกวันนี้ นอกจากนี้ก็ยังทรงวางระเบียบวันธรรมสวนะ และวันอุโบสถซึ่งมีตามหลักฐานในพระบาลี ให้มีการรักษาศีลอุโบสถและประชุมฟังธรรมกันเช้า-เย็นในวันธรรมสวนะ และวันอุโบสถเดือนละ ๔ ครั้ง เป็นแบบอย่างที่ถือปฏิบัติกัน

ทรงวางระเบียบการบรรพชาอุปสมบท ซึ่งเรียกว่า **อุปสมบทวิธี** ให้ถูกต้องด้วยสมบัติของการอุปสมบทดังกล่าว โดยอาศัยพระบาลีเป็นหลัก, ทรงวางระเบียบการครองผ้า คือการนุ่งห่มของพระภิกษุสามเณรตามหลักเสขิยวัตรแห่งพระวินัยอย่างที่คณะสงฆ์ธรรมยุตห่มกันในปัจจุบัน, ทรงวางระเบียบการทำวินัยกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีพระวินัยเป็นหลักอยู่เป็นตามพระวินัยจริง ๆ, ทรงวางระเบียบการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ให้ถูกต้องตรงตามพระพุทธานุญาตที่ว่าไว้ใน

วินัย, ทรงวางระเบียบการทำวันวิสาขบูชา และมาฆบูชาไว้เป็นอย่างที่ถือปฏิบัติกันทั่วไปในปัจจุบัน

นอกจากนี้แล้วก็ยังทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาทางด้านต่างๆ อีกมาก เช่น ทรงบูรณะพระเจดีย์และพระอารามต่างๆ และทรงสร้างวัด ๕ วัด คือ **วัดบรมนิวาส วัดโสมนัสวิหาร วัดปทุมวนาราม วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม และวัดมกุฏกษัตริยาราม**

ดังนั้น จึงมีการกล่าวไว้ในหนังสือพุทธศาสนาสนวงศ์ว่า *"พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงสถาปนาคณะธรรมยุต ได้ทรงเป็นผู้ฟื้นฟูพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ และพระเจ้าอโศกมหาราช ที่ได้ทำการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาโดยลำดับ"*

พระราชปัจฉิมวาจาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชปัจฉิมวาจาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นคุณอัศจรรย์ทีเดียว ครั้งสุดท้ายแห่งพระชนมชีพของพระองค์ท่านก็คือ วันสวรรคตอันเป็นวันมหาปวารณา ขึ้น ๑๕ ค่ำ พุทธศักราช ๒๔๑๑ เวลาเย็น พระองค์ทรงประชวรหนัก แต่ยัง

ทรงมีพระสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ ทรงกำหนดว่าระสุดท้ายแห่งพระชนมายุของพระองค์เป็นแน่แล้ว จึงมีพระบรมราชโองการรับสั่งให้ **พระยาศรีสุนทรโวหาร** (ฟัก สาลักษณ์) เข้าไปใกล้ที่บรรทม มีพระดำรัสตรัสพระราชนิพนธ์เป็นภาษามคธแล้วให้เขียนเป็นอักษรแล้วให้นำไปสู่ที่ประชุมสงฆ์วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม อันเป็นวัดที่อยู่ใกล้พระบรมมหาราชวัง และเป็นวัดประจำรัชกาลของพระองค์ ให้อ่านต่อที่ชุมนุมสงฆ์ในวันมหาปวารณาซึ่งมาประชุมกันที่วัดนั้น โดยพระองค์ได้ตรัสดังข้อความในตอนท้ายของพระราชปัจฉิมวาจานั้น ซึ่งแปลออกเป็นไทยว่า

"บัดนี้โยมได้ตั้งใจอธิษฐานสมาทานศีล ๕ แล้ว กระทำมนสิการไว้ในใจ โยมได้ศึกษาอยู่ว่า ในบรรดาขันธ์ ๕ อายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ วิญญาณ ๖ สัมผัส ๖ ในเวทนาที่เป็นไปในทวารทั้ง ๖ สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่บุคคลเข้าไปยึดมั่นถือมั่นอยู่ จะไม่มีโทษ สิ่งนั้นไม่มีเลยในโลก หรือว่า บุคคลยึดถือสิ่งใดไว้ จะพึงเป็นผู้ไม่มีโทษ สิ่งนั้นไม่มีเลยในโลก

โยมได้ศึกษาถึงการไม่ยึดมั่นถือมั่นอยู่ว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ธรรมทั้งปวงไม่ใช่ตัวตน ย่อมเป็นตามปัจจัย สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นสิ่งนั้น สิ่งนั้นไม่ใช่ตัวตนของเรา ความ

ตายใดใดของสัตว์ทั้งหลาย ความตายนั้นไม่น่าอัศจรรย์ เพราะความตายนั้นเป็นวิถีทางของสัตว์ทั้งปวง ขอพระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด โยมขอลา โยมไหว้ สิ่งใดที่โยมผิดพลั้งขอสงฆ์จงอดโทษสิ่งนั้นแก่โยมเถิด

และในตอนสุดท้ายได้ตรัสออกมาเป็นคำฉันท์ว่า

อตุรสฺมิมฺปิ เม กาเย จิตฺตํ น เหสฺสตาตุรํ
เอวํ สิกฺขามิ พุทฺธสฺส สาสนานุคตึ กรํ ฯ
แม้เมื่อกายของโยมกระสับกระส่ายอยู่ แต่จิตจัก
ไม่กระสับกระส่ายไปตามกาย โยมศึกษาอยู่อย่างนี้
ทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้า"

เมื่อพระองค์ทรงรับสั่งพระยาศรีสุนทรโวหารเสร็จแล้ว ก็ทรงมนสิการชำระจิตให้สะอาดด้วยภาวนากรรมฐานแล้วเสด็จสวรรคตด้วยพระอาการอันสงบในเวลาประมาณ ๓ ทุ่ม ๑ นาทีของวันมหาปวารณา ปีพุทธศักราช ๒๔๑๑

นี้คือประวัติและพระราชคุณูปการ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เราทั้งหลายผู้อยู่ในปัจจุบันมาปรารภถึงและสักการบูชา ปฏิการะที่พระองค์มีคุณูปการแก่ประเทศชาติพระศาสนาและเพื่อความอยู่ร่มเย็นเป็นสุขของชนชาติไทย

พระราชประวัติของ
สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี

โดย รองศาสตราจารย์ธงทอง จันทรางศุ[๑]

รองปลัดกระทรวงยุติธรรม และไวยาวัจกรวัดโสมนัสวิหาร

พระชาติกำเนิดของสมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี ทรงเป็นพระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ ซึ่งเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พูดง่าย ๆ ว่าทรงเป็นหลานปู่ของพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ส่วนพระชนนีของสมเด็จพระนางฯ คือ **หม่อมงิ้ว** ซึ่งต่อมาได้รับยกย่องเฉลิมเกียรติยศขึ้นเป็น **เจ้าจอมมารดางิ้ว** ท่านงิ้วผู้นี้เป็นสุภาพสตรี**ในสกุลสุวรรณทัต** เป็นน้องสาวของ**พระยาราชภักดี** (ทองคำ) เป็นต้นสกุลสุวรรณทัต และมีผู้สืบสายสกุลสืบเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดีเมื่อมีสมบัติเป็นพระเจ้าหลานเธอในรัชกาลที่ ๓ แต่ว่าพระชนกนั้นสิ้นพระชนม์ตั้งแต่

---

[๑] สกุลฝ่ายมารดาของรองศาสตราจารย์ธงทอง จันทรางศุ คือ สกุลสุวรรณทัต อันเป็นสกุลฝ่ายพระมารดาของสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี

สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี ยังทรงพระเยาว์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ทรงรับไปอุปการะเลี้ยงดู เสมือนหนึ่งเป็นพระราชธิดาโดยตรงทีเดียว เพราะฉะนั้น ในแผ่นดินรัชกาลที่ ๓ ก็ทรงเป็นหม่อมเจ้าในพระชาติกำเนิด แล้วก็ทรงได้รับการยกย่องขึ้นเป็นพระองค์เจ้าในรัชกาลที่ ๓ ที่ได้รับแต่งตั้งเพราะความเป็นพระเจ้าหลานเธอองค์โปรดนี่เอง

เมื่อทรงเจริญพระชนมายุขึ้นถึงวัยอันสมควร ก็พอดีเป็นเวลาผลัดแผ่นดิน จากรัชกาลที่ ๓ มาเป็นรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ประเพณีราชสกุลในครั้งกระนั้น เมื่อพระเจ้าแผ่นดินมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหม่ ย่อมจะทรงพระกรุณาโปรดฯ สถาปนาเจ้านายราชนารีขึ้นเป็นพระราชภรรยาเจ้า สุดแต่จะเห็นสมควร ก็มีพระราชดำริว่าพระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดีพระองค์นี้ เป็นพระเจ้าหลานที่ทรงโปรดปรานในรัชกาลก่อน และมีพระจรรยามรรยาทเป็นที่เหมาะควรแก่การยกย่องตั้งแต่งไว้ในฐานะเป็นพระภรรยาเจ้า ก็ทรงสถาปนาเป็น**สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี** และอยู่ในฐานะเป็นพระอัครมเหสีพระองค์แรก ในรัชกาลที่ ๔ ในช่วงปลายพระชนมชีพ

น่าเสียดายที่พระองค์ทรงมีพระชนม์อยู่ไม่ช้านาน เพราะว่าสิ้นพระชนม์เมื่อมีพระชนมพรรษาเพียง ๑๙ ชันษาเท่านั้น แต่ว่าในช่วงท้ายนั้น ทรงตั้งพระครรภ์และประสูติเป็นพระราชกุมาร แต่สิ้นพระชนม์เสียในวันแรกประสูตินั่นเอง พระราชกุมารนั้นแม้สิ้นพระชนม์แล้วก็ยังโปรดพระราชทานนาม ให้พ้องกับนามสมเด็จพระราชชนนีว่า **สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าโสมนัส** และในเวลาไม่ช้าไม่นานหลังจากที่พระเจ้าลูกเธอสิ้นพระชนม์แล้ว สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี ก็สิ้นพระชนม์ ในพุทธศักราช ๒๓๙๕ ก็เรียกว่าไม่มีพระกุลทายาทที่สืบสายพระโลหิตต่อมา อย่างไรก็ดี ในฐานะที่พระองค์เป็นเจ้านายราชนารีในราชสกุล ทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็นพระราชอัครมเหสีพระองค์แรก ก็ทรงมีพระราชมรดกอยู่จำนวนหนึ่ง พระราชมรดกจำนวนนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ใช้เป็นทุนในการก่อสร้างวัดโสมนัสวิหาร

ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๔๑๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สร้างพระอารามหลวงขึ้นอีกพระอารามหนึ่ง โดยอยู่ใกล้เคียงกัน ชื่อ วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นวัดของส่วนพระองค์ และตั้งอยู่ริมคลองผดุงกรุงเกษมใกล้กับวัด

โสมนัสวิหาร ถ้าสังเกตดูนามของวัดก็เป็นนามที่สอดคล้องต้องกันว่า **"มกุฏกษัตริย์ โสมนัสวิหาร"** แบบแผนการก่อสร้างนั้นมีแผนผังอันใกล้เคียงกันมาก ขึ้นต้นตั้งแต่มีพระวิหารใหญ่อยู่ด้านหน้า มีพระเจดีย์ใหญ่เป็นเจดีย์ประธาน หลังพระเจดีย์พ้นแนวเขตที่เป็นระเบียง(วิหาร)คดออกไปก็จะเป็นพระอุโบสถ นี้เป็นผังโดยรวมของทั้ง ๒ วัด และทรงพระราชอุทิศพระราชกุศลแห่งการสร้างวัดโสมนัสวิหารพระราชทานแด่สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดีพระองค์นี้ ในครั้งกระนั้นยังไม่มีความรู้ทางด้านการถ่ายภาพเข้าในเมืองไทย แต่ก็มีเรื่องราวที่ปรากฏเล่าขานกันว่า สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีพระองค์นี้มีพระรูปพระโฉมสิริวิลาส เรียกว่าเป็นพระราชนารีที่มีพระรูปพระโฉมงดงาม นี้เป็นเหตุผลหนึ่งที่พระองค์ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงไว้ ในฐานะพระราชภรรยาพระองค์แรกในรัชกาลที่ ๔

บนหน้าบันของพระอุโบสถและพระวิหารในวัดโสมนัสวิหารนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาให้ผูกลายเป็นรูปหัวใจ และมีรัศมีคล้ายเปลวเพลิงล้อมรอบอยู่ หัวใจที่ว่านั้นหมายถึงความปีติยินดีหรือความโสมนัส ซึ่งพ้องกับพระนาง ซึ่งพระราชทานเป็นตราพระราชลัญจกรของพระองค์

เจ้าโสมนัสวัฒนาวดีพระองค์นี้ คู่กันกับตราพระมหามงกุฎ ซึ่งเป็นตราพระราชลัญจกรของพระองค์ พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ซึ่งประดิษฐานอยู่หน้าอาคารสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สถาปนาขึ้นในรัชกาลเดียวกัน

ลำดับเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร

โดย พระครูปลัดศรีสุทธิวัฒน์ (กิตติชัย อภิชโย)
วัดโสมนัสวิหาร

เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (พุทธสิริมหาเถร) วัดโสมนัสวิหาร เป็นพระมหาเถระที่มีปฏิปทาจริยาวัตรน่าเคารพบูชาและเลื่อมใส ดังที่จะได้นำมากล่าวเพียงบางประการในตอนนี้ คือ

ประการแรก ท่านเป็นพระมหาเถระ ๑ ใน ๑๐ ที่ก่อตั้งคณะธรรมยุติกนิกายขึ้น ร่วมกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังทรงผนวช ท่านมีปฏิปทามุ่งพระนิพพานความหลุดพ้นเป็นประการสำคัญ การบวชประพฤติพรหมจรรย์ของท่านมิได้มุ่งลาภสักการะชื่อเสียงแต่อย่างใด ทั้งที่ท่านมีสมณศักดิ์ชั้นสูงถึงสมเด็จพระราชาคณะ ที่ท่านยังยินดีรับอยู่เพราะเป็นพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ ผู้ทรงมุ่งหมายเพื่อจะยกย่องพระมหาเถระที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ มีความสามารถ ให้ช่วยกันบริหารหมู่คณะ ดังที่**สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส** (สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๐ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) ได้นิพนธ์ไว้ในพระประวัติตรัสเล่าตอนหนึ่งว่า

"พระผู้ที่เราเลื่อมใสและนับถือว่าเป็นหลักในพระศาสนา เป็นเครื่องอุ่นใจได้ เป็นผู้รับยศศักดิ์ทั้งนั้น สมเด็จพระวันรัต วัดโสมนัสวิหาร ที่แลเห็นว่า ไม่มุ่งทางโลกีย์แล้ว ยังยอมอยู่ในยศศักดิ์"

ประการต่อมา ท่านอุปสมบทถึง ๗ ครั้ง เรื่องนี้ท่านเล่าให้สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (เขมาภิรตมหาเถร) สัทธิวิหาริกของท่าน ซึ่งต่อมาเป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๓ ของวัดนี้ฟังด้วยตัวท่านเอง ท่านเป็นพระกรรมฐาน ชอบปฏิบัติกรรมฐาน ชอบออกธุดงค์มาแต่ครั้งยังอยู่วัดราชาธิวาส ท่านมีโอกาสได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งยังทรงผนวช ออกธุดงค์ไปตามสถานที่ต่าง ๆ ท่านชำนาญทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน และชอบพิจารณาอสุภกรรมฐานกับอัฐิกรรมฐานเป็นพิเศษ ดังที่ปรากฏที่จิตรกรรมฝาผนัง ในพระอุโบสถของวัดโสมนัสวิหาร ที่มีพระยืนและนั่งพิจารณาอสุภกรรมฐานอยู่ ๑๐ ภาพ เป็นภาพที่ประทับใจนักปฏิบัติเป็นอย่างมาก

ท่านเคร่งครัดในพระวินัย ตลอดธรรมเนียมของวัด ในส่วนพระวินัยที่มีอรรถลึกซึ้งนั้น ปัจจุบันนี้ยังคงรักษาและปฏิบัติกันอยู่ ท่านถึงกับพูดว่า "วันไหนถ้าต้องอาบัติ วันนั้นถือว่าขาดทุน" นี้

เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ท่านเคร่งครัดในพระวินัยเป็นอย่างมาก ท่านยึดมั่นในคุณพระรัตนตรัยมาก ธรรมเนียมของวัดโสมนัสวิหารจึงสืบมาแต่กาลนั้น กล่าวคือในการแสดงพระธรรมเทศนากัณฑ์เช้าในวันธรรมสวนะ จำจะต้องพรรณนาคุณพระรัตนตรัยก่อน ท่านขยันทำวัตรสวดมนต์ โดยทำสม่ำเสมอ แม้จะไปกิจนิมนต์ กลับมามืดค่ำสักปานใดก็ตาม พระภิกษุสามเณรในวัดจะต้องรอท่าน และเมื่อท่านกลับมาแล้วก็ทำวัตรพร้อมกัน ซึ่งสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ได้บันทึกกิจวัตรประจำวันของสมเด็จพระวันรัตไว้ในหนังสือมหาเถรานุปวัตติกถาตอนหนึ่งว่า **“ท่านเป็นผู้หมั่นไม่เกียจคร้านในประโยชน์ตน และสงเคราะห์ให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่นอยู่เสมอไม่ใคร่จะเว้นวาย คือ เมื่อเวลาฉันเช้าแล้ว ไหว้พระที่กุฏิแต่ท่านผู้เดียวครั้งหนึ่ง เวลาประมาณ ๔ โมงเช้า ลงไปไหว้พระในพระอุโบสถ พร้อมด้วยภิกษุและสามเณรอีกครั้งหนึ่ง ฉันเพลแล้วประกอบกิจต่าง ๆ บ้างเล็กน้อย แล้วจึงได้จำวัตร เวลาบ่ายตื่นแล้วกระทำจิตให้สงบด้วยภาวนากรรมฐานตามสมควร พอเวลาพลบค่ำแล้วลงไปจุดเทียนไหว้พระในวิหารพระภิกษุสามเณรพร้อมกัน”**

จากปฏิปทาจริยาวัตรของเจ้าพระคุณสมเด็จในข้อนี้ ย่อม

แสดงให้เห็นว่าท่านมีความขยันและเห็นคุณประโยชน์ของการทำวัตรสวดมนต์ ควรที่พระภิกษุสามเณรในปัจจุบันจะได้ถือเป็นแนวปฏิบัติตาม

เล่ากันมาว่าวันหนึ่ง ท่านกำลังไหว้พระทำวัตรอยู่ในพระอุโบสถ พระบรมธาตุก็เสด็จทำปาฏิหาริย์ เปล่งรัศมีมาหาท่าน ท่านเห็นว่า ผิดจากแสงหิ่งห้อย ท่านก็เอาถุงตักยุงตักก็ได้พระบรมธาตุองค์หนึ่งจริงๆ นับแต่กาลนั้น ยิ่งทำให้ท่านเพิ่มความเลื่อมใสยึดมั่นในคุณพระรัตนตรัยยิ่งขึ้น

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ นั้นอยู่ถึง ๕ รัชกาล ท่านเกิดในรัชกาลที่ ๑ บรรพชาเป็นสามเณรในรัชกาลที่ ๒ ท่านได้รับความเคารพนับถือจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ดังจะเห็นได้ในประวัติตอนหนึ่ง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงผนวช เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๑๖ เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (พุทฺธสิริมหาเถร) นี้ได้เป็นอาจารย์ถวายธรรมปริยาย ในพระบรมมหาราชวังประจำ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ แสดงธรรมเข้าใจง่าย ใช้เนื้อความธรรมดา

เล่ากันว่า พระเถระในหัวเมืองที่จะเข้ามาอยู่ในกรุงเทพ-มหานคร ในยุคก่อน ๆ นั้น จำจะต้องมาถือนิสัยกับท่าน

เจ้าพระคุณสมเด็จฯนั้นมีศิษย์อยู่มาก ท่านได้ส่งไปครองตามพระอารามทั้งในกรุงเทพมหานคร และหัวเมืองต่าง ๆ เช่น วัดราชบพิธ วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดเทพศิรินทราวาส วัดบรมนิวาส วัดราชาธิวาสวิหาร เป็นต้น ส่วนในหัวเมืองนั้นก็มีมากเช่นกัน เช่น จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดราชบุรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดยโสธร จังหวัดอ่างทอง เป็นต้น ส่วนในภาคใต้นั้น คณะสงฆ์ธรรมยุตเกือบทั้งหมด มาจากสายศิษย์ของท่าน ทั้งนี้เพราะพระเจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นพระอุปัชฌาย์ธรรมยุตสายใหญ่ที่สุดในยุคแรก และเป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายใต้

ยุคที่ ๒ **ท่านเจ้าคุณพระราชพงศ์ปฏิพัทธ์** (ญาณวโร) ครองวัดอยู่ ๑๑ ปี ในยุคนั้นการในพระอารามก็เจริญเหมือนอย่างที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (พุทฺธสิริ) ครองวัด

ยุคที่ ๓ **เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์** (เขมาภิรต-มหาเถร) ครองวัดอยู่ ๒๘ ปี เจ้าพระคุณสมเด็จฯ รูปนี้เป็นนักสวด เป็นนักเทศน์ มีเสียงไพเราะ ศิษย์ของท่านในวัดโสมนัสวิหารในครั้งนั้น ล้วนแต่เป็นนักสวด นักเทศน์ ท่านได้ถ่ายทอดแบบอย่าง

ให้แก่พระสงฆ์ในวัดโสมนัสวิหาร และได้ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน

ยุคที่ ๔ **ท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากร** (จนฺทกนฺโต) ครองวัด ๑๕ ปี โดยท่านปฏิบัติหน้าที่แทนเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ อยู่หลายปี ในยุคที่ ๔ นี้ วัดโสมนัสวิหารมีการซ่อมพระวิหารและพระอุโบสถ ในเรื่องของการศึกษาก็เจริญขึ้นโดยมีเปรียญเกิดขึ้นในยุคนี้มาก

ยุคที่ ๕ **ท่านเจ้าคุณพระสิริปัญญามุนี** (ตฺทุตฺตรสิริ) ในยุคนี้ อยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ แม้จะมีทุนรอนก็ไม่สามารถจะซ่อมแซมพระอารามได้ การทั้งปวงในพระอารามจึงดำเนินไปอย่างเรียบง่าย ท่านครองวัดอยู่ ๘ ปี

ยุคที่ ๖ **เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต** (จิตฺตธมฺมมหาเถร) เจ้าพระคุณสมเด็จฯ รูปนี้ เป็นเปรียญ ๙ ประโยครูปแรกของพระอารามนี้ ได้สร้างสรรค์ความเจริญให้แก่วัดและพระศาสนาเป็นอันมาก พระเถรานุเถระในวัดโสมนัสวิหาร ที่มีพรรษา ๑๔ (นับถึง พ.ศ. ๒๕๔๙) ล้วนแต่เป็นสัทธิวิหาริกและอันเตวาสิกของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ เกือบทั้งสิ้น เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ครองวัดอยู่ ๕๐ ปี

ในยุคปัจจุบันคือยุคที่ ๗ **ท่านเจ้าคุณอาจารย์พระธรรมวิสุทธิกวี** (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) ครองวัด ความเจริญต่างๆ ทั้งในด้านการศึกษา การเผยแผ่ การสาธารณูปการ มีมาก ในยุคนี้มีเปรียญ ๙ ประโยค ถึง ๒ รูป โดยมีสามเณรสอบได้ ป.ธ.๙ ในปี ๒๕๔๒ ๑ รูป (และสอบ ป.ธ.๙ ได้อีก ๑ รูปในปี พ.ศ. ๒๕๕๐) นับว่าไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์ของวัดนี้ ในเรื่องการเผยแผ่จะกล่าวข้างหน้า ส่วนเรื่องของการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามก็ดำเนินไปด้วยดีตามที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

นับแต่สถาปนาพระอารามถึงกาลปัจจุบัน ๑๕๐ ปีเข้าในปีนี้แล้ว ทางวัดโดยท่านเจ้าคุณอาจารย์เจ้าอาวาส พร้อมด้วยพระเถรานุเถระ ได้มีสมานฉันท์จัดงานสมโภชพระอารามเป็นการพิเศษ

ในโอกาสนี้เราท่านทั้งหลายในฐานะเป็นศิษย์วัดโสมนัสวิหารก็จะได้แสดงกตัญญูกตเวทิตาธรรมให้ปรากฏ และเป็นการบูชาท่านผู้ควรบูชา เป็นมงคลอย่างสูงสุด ก่อให้เกิดวุฒิสิริสวัสดิ์สิ้นกาลนาน

สมบัติล้ำค่าของวัดโสมนัสวิหาร

เจดีย์ทองเรืองรองต้องตา พระบรมธาตุล้ำค่า
อัญเชิญมาประดิษฐาน

พระมหาเจดีย์หรือพระเจดีย์ใหญ่ ประวัติการสร้างไม่แน่ชัด น่าจะสร้างพร้อมกันกับการสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร พระวิหารคด กับหมู่กุฏิบางส่วน เจดีย์องค์นี้ตั้งบนฐานสี่เหลี่ยมใหญ่ ฐานสูงประมาณ ๒ วา จึงถึงลานวิหารคด รูปทรงเป็นพระเจดีย์แบบลังกาวงศ์ ปัจจุบันประดับโมเสคสีทอง พระมหาเจดีย์องค์นี้ ตามประวัติได้มีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุอยู่ภายในองค์พระมหาเจดีย์ถึง ๓ ครั้งด้วยกัน คือ

ครั้งที่ ๑ สันนิษฐานว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้บรรจุไว้เมื่อคราวสร้างพระเจดีย์ เพราะทางวัดได้พบองค์พระบรมธาตุที่บรรจุไว้ที่เจดีย์นี้เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๐๗ โดยเมื่อคนงานโบกปูนจะปิดกระเบื้องโมเสคที่พระเจดีย์ทางทิศตะวันตก เมื่อกะเทาะปูนเก่าที่องค์พระเจดีย์ออกได้พบองค์พระธาตุบรรจุในพระเจดีย์ พร้อมกับพบพระเจดีย์แก้วบรรจุพระบรมธาตุและของอื่นๆ อีกหลายอย่าง จาก

หลักฐานที่ค้นพบนี้ไม่เหมือนหลักฐานที่ระบุไว้เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานพระบรมสารี-ริกธาตุ ในปีพุทธศักราช ๒๔๑๘

ครั้งที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเสด็จบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๑๘ ดังปรากฏในหนังสือราชการ ซึ่งพระองค์เจ้าเทวัญอุทัยวงศ์ ลงบันทึกไว้ว่า

เวลาบ่ายโมง ๔๓ มินิต (นาที) ทรงบรรจุพระบรมธาตุบรรจุในกล่องเหล็ก และมีแผ่นศิลาข้างด้านหน้าจารึกพระไตรลักษณ์ และด้านหลังจำหลักเป็นดวงชะตาวันประสูติ คือวันพุธ เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีจอ ลงในแผ่นที่ ๑, แผ่นที่ ๒ นั้น ด้านหน้าเป็นอริยสัจ ด้านหลังเป็นดวงชะตา วันได้ตรัสรู้ คือ วันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีระกา, ในแผ่นที่ ๓ นั้น ด้านหน้าเป็นปฏิจจสมุปบาท ด้านหลังเป็นดวงชะตาวันปรินิพพาน คือ วันจันทร์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีกุน, ศิลาทั้ง ๓ แผ่นนี้ ปิดทองล้วน ถุงผ้าขาวห่อแล้ว เจ้าพนักงานราชบัณฑิต ได้เชิญทูลเกล้าฯ ถวาย

ครั้งที่ ๓ ในปีพุทธศักราช ๒๕๐๗ เจ้าพระคุณสมเด็จ

พระวันรัต (จับ) ได้อัญเชิญพระบรมธาตุ ที่ได้มีการค้นพบเมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๐๗ นั้น กลับไปบรรจุในองค์พระเจดีย์ใหญ่ตามเดิม โดยในครั้งนั้น ทางวัดได้อัญเชิญพระเจดีย์ ๓ กษัตริย์บรรจุพระบรมธาตุ ซึ่งพระบรมธาตุส่วนนี้ เดิมเคยเป็นสมบัติของพระพุทธวิริยากร (จันทร์) เจ้าอาวาสองค์ที่ ๔ ของวัดโสมนัส-วิหารมาก่อน นำมาบรรจุในคราวเดียวกันนั้นด้วย

อนึ่ง พระเจดีย์องค์นี้มีส่วนเป็นซุ้มอยู่ที่ฐาน ๒ ด้าน ได้แก่ทางด้านทิศตะวันออกซึ่งอยู่ด้านหลังพระวิหาร ภายในซุ้มเป็นรูปปั้นสมเด็จพระวันรัต (ทับ) สถิตอยู่ ส่วนซุ้มที่อยู่ทางด้านทิศใต้ของพระเจดีย์ ภายในซุ้มเป็นรูปปั้นสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ยัง) สถิตอยู่ และรูปปั้นทั้ง ๒ องค์ หล่อโดยโลหะทองผสม และลงรักปิดทอง

พระเจดีย์องค์เล็กในเขตคณะ ๒ เป็นพระเจดีย์แบบลอมฟางมีลักษณะเดียวกับธัมเมกขสถูปในประเทศอินเดีย อันเป็นลักษณะของพระเจดีย์ยุคแรกในพระพุทธศาสนา **เป็นธัมเมกขสถูปจำลอง** แต่ทางวัดโสมนัสวิหารเรียกพระเจดีย์องค์นี้ว่า **เจดีย์มอญ** ที่เรียกเช่นนี้อาจเป็นได้ว่าเจดีย์หรือสถูปประเภทนี้นิยมสร้างกันโดยมากในหมู่ชาวมอญ ธัมเมกขสถูปจำลองนี้ มีอยู่ ๒ แห่ง ในประเทศ

ไทย คือ ที่วัดโสมนัสวิหาร และวัดกันมาตุยาราม กรุงเทพมหานคร

ลักษณะของวัดนี้มีที่น่าภูมิใจอีกอย่างคือมีมหาสีมา เพราะวัดนี้มีสีมา ๒ ชั้น ได้แก่มหาสีมา อันเป็นสีมาใหญ่ ที่สมมติเป็นสีมาหมดครอบคลุมทั้งภายในวัดและเขตกำแพงวัด และขัณฑสีมาหรือสีมาเล็กที่สมมุติให้เป็นสีมาเฉพาะพระอุโบสถ โดยมีสีมันตริกขั้นกลางระหว่างมหาสีมาและขัณฑสีมา เพื่อป้องกันสีมาสังกระตามหลักพระวินัย เรื่องสีมาเป็นเรื่องที่เข้าใจในหมู่พระสงฆ์เป็นส่วนใหญ่ เพราะเกี่ยวกับสังฆกรรมของสงฆ์ เวลาผูกพัทธสีมาต้องมีการสวดถอนสีมาก่อนแล้วสวดผูกสีมา แล้วจึงมีการสวดติจีวราวิปวาส คือ ทำให้เป็นเขตพระสงฆ์อยู่ปราศจากไตรจีวรได้โดยไม่เป็นอาบัติ ยิ่งการสวดสมมติให้เป็นมหาสีมาแล้วก็ยิ่งทำได้ยากมากขึ้น ฉะนั้น วัดทั่วไปเมื่อผูกพัทธสีมาฝังลูกนิมิต จึงสมมติให้เป็นเฉพาะสีมาในเขตพระอุโบสถเท่านั้น เพื่อมุ่งใช้ทางด้านสังฆกรรมเป็นสำคัญ วัดที่สมมติเป็นมหาสีมาจึงมีน้อยมาก เพราะต้องใช้เนื้อที่รอบวัด และทำกันเป็นการใหญ่

ทราบว่าวัดที่เป็นมหาสีมามีอยู่ ๖ วัดเท่านั้นในประเทศไทย โดยมีวัดมหานิกายอยู่ ๑ วัด คือ **วัดโพธินิมิตสถิตมหาสีมาราม** และเป็นวัดธรรมยุต ๕ วัด คือ **วัดโสมนัสวิหาร วัดมกุฏกษัตริ-**

ยาราม วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม วัดราชบพิธสถิต-มหาสีมาราม ทั้ง ๔ วัดนี้อยู่ในกรุงเทพมหานครทั้งสิ้น และอยู่ในต่างจังหวัด ๑ วัด คือ วัดนิเวศธรรมประวัติ อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในจำนวนวัดที่เป็นมหาสีมาทั้ง ๖ วัดนี้ วัดโสมนัสวิหารเป็นวัดที่มีมหาสีมาใหญ่ที่สุด

พระอุโบสถ

พระอุโบสถของวัดโสมนัสวิหาร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ ทรงให้ออกแบบสถาปัตยกรรมเป็นทรงผู้หญิงซึ่งมีความอ่อนช้อยในเชิงรูปทรงมากกว่าลักษณะทรงผู้ชาย ที่จะสูงโปร่งสลวย ส่วนช่อฟ้าเป็นรูปนาคราชอ้าปาก กล่าวว่าเป็นกริยาของนาคมาณวิการาชินี หลังคามุงกระเบื้องเคลือบ มีประตูด้านหน้าพระอุโบสถ ๒ บาน และอีก ๒ บานอยู่ด้านหลัง ส่วนหน้าต่างของพระอุโบสถนั้นอยู่ในซุ้ม ประดับด้วยลายทองรดน้ำ เหนือซุ้มด้านนอกทั้งประตูและหน้าต่าง มีมงกุฎซ้อน บานประตูด้านนอกทั้งสองบานเป็นภาพเขียนลายรดน้ำแสดงถึงสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ ๗ ประการ เรียกว่า รัตนะ ๗ ประการของพระมหาจักรพรรดิ

พระประธานในพระอุโบสถ

พระประธานในพระอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ซึ่งสมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) เจ้าอาวาสองค์แรกของวัดนี้ ได้สร้างขึ้นในคราวฉลองอายุ สมัยที่ท่านอยู่ที่วัดราชาธิวาสวิหาร มีขนาดเท่ารูปท่าน ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานทองคำน้ำหนัก ๑๐ ตำลึง นำมาหุ้มองค์พระตลอดองค์ และได้อัญเชิญมาเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร โดยพระราชทานนามพระพุทธรูปองค์นี้ว่า **พระสัมพุทธสิริ** เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) ซึ่งนามฉายาว่า **พุทฺธสิริ**

พระวิหาร

พระวิหารวัดโสมนัสวิหาร เป็นพระวิหารที่ใหญ่โตสวยงามและมีจิตรกรรมอันล้ำค่ามากแห่งหนึ่งในประเทศไทย โดยเฉพาะภายในพระวิหารนั้น มีสิ่งที่น่ารู้น่าศึกษามาก มีประตูด้านหน้าถึง ๓ ประตู ประตูด้านหลัง ๒ ประตู โดยเฉพาะประตูด้านหน้านั้นใหญ่โตมาก พื้นพระวิหารสูงกว่าวัดอื่นๆ คือพื้นพระวิหารสูงจากพื้นดิน ๓.๒๐ เมตร เสาพระวิหารมีทั้งหมด ๑๒ ต้น แต่ละต้น

ขนาดใหญ่ วัดโดยรอบ ๔ คนโอบ แต่ละเสามีจิตรกรรมสวยงามมาก พระพุทธรูปที่เป็นพระประธานในพระวิหารขนาดหน้าตักกว้าง ๕๒ นิ้ว หรือ ๑๓๒ เซนติเมตร ตั้งบนฐานอยู่บนบุษบกที่สวยงามสูงเด่น ยอดจรดเพดานพระวิหาร และพระพุทธรูปอัครสาวกทั้งสององค์ขนาดใหญ่ นั่งประนมมือ ซ้าย ขวา หน้าพระประธาน ทั้งพระประธานและพระอัครสาวกเป็นของหลวงอัญเชิญมาจากพระบรมมหาราชวัง

มรดกล้ำค่าในพระวิหาร

ภาพจิตรกรรมเรื่องอิเหนา ที่เขียนอยู่ในพระวิหาร ตั้งแต่กรอบหน้าต่างลงมาเกือบทั้งหมดเป็นจิตรกรรมเกี่ยวกับเรื่องอิเหนา อันเป็นวรรณคดีเรื่องหนึ่งของไทย และภาพจิตรกรรมเรื่องอิเหนานี้ มีอยู่แห่งเดียวที่สมบูรณ์ที่สุดในประเทศไทย ทราบว่าการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้เขียนภาพจิตรกรรมเรื่องอิเหนาไว้ในพระวิหารนี้ ก็เพื่อให้เป็นอนุสรณ์แด่สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ผู้ทรงพอพระทัยเรื่องอิเหนามาก

ภาพจิตรกรรมที่เสาพระวิหาร ในจำนวนเสาพระวิหารทั้ง ๑๒ ต้น ทางด้านขวา ๖ ต้น ทางด้านซ้าย ๖ ต้นนั้น แต่ละต้น

เขียนภาพจิตรกรรมสวยงาม โดยให้สีแทนกิเลสในจิตของคนซึ่งมีกิเลสหนา กิเลสบาง และหมดกิเลส

ตรงเสามีปริศนาธรรมอยู่ว่า บุคคลที่ห่างไกลศาสนาหรือไม่เข้าใจในพุทธศาสนา คือ บุคคลที่ไม่เชื่อในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือบุคคลที่อยู่ในลัทธิศาสนาอื่น ก็เขียนอยู่ที่เสาแรกด้านหน้า เห็นได้ว่าเป็นภาพของคนที่นับถือศาสนาอื่น และอีกด้านหนึ่งเป็นภาพของคนฆ่าโค เสาคู่ที่ ๖ ที่อยู่ชิดพระประธานมากที่สุดก็เป็นภาพของพระพุทธเจ้าปางปรินิพพาน และมีพระภิกษุสงฆ์แวดล้อม ด้านขวามือเป็นภาพการเข้าถึงศาสนาด้วยการสำเร็จเป็นพระอรหันต์ การสร้างภาพจิตรกรรมสมัยก่อนเป็นการแสดงถึงความหมายหลาย ๆ อย่าง

ภาพจิตรกรรมที่ประตูและหน้าต่าง

ภาพจิตรกรรมที่ประตูและหน้าต่างของพระวิหาร แบ่งออกเป็น ๒ ด้าน คือ ด้านนอกและด้านใน ด้านนอกทั้งประตูและหน้าต่างทุกบาน เป็นภาพสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ ส่วนภาพจิตรกรรมด้านใน ประตูกลางเป็นภาพม่านแหวกให้เห็นอุบาสกและอุบาสิกานุ่งห่มแบบโบราณ กำลังประนมมือชูดอกไม้บูชาพระ

รัตนตรัยอยู่ตรงกลาง แต่ที่ประตูด้านข้างนั้น ทั้งด้านหน้าและด้านหลังมี ๔ ประตู เป็นภาพม่านแหวกให้เห็นนายทวารบาล หรือคนเฝ้าประตูวัง แต่งตัวเต็มยศประจำบานละ ๑ คน ส่วนตอนบนของประตูและหน้าต่างด้านในทุกบานเป็นภาพโคมระย้ากับโต๊ะบูชามีม่านแหวกด้านหน้า ภาพจิตรกรรมด้านหลังซุ้มพระประธานในพระวิหาร ตอนบนเป็นภาพพุทธประวัติตั้งแต่ประสูติ จนกระทั่งพระปรินิพพาน ภาพจิตรกรรมฝาผนังเหล่านี้แต่ละตอนเป็นภาพที่สวยงาม ใหญ่โต น่าดูมากและหาดูได้ยาก แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าในปัจจุบันนี้ไม่สามารถดูภาพเหล่านี้ได้ชัดเจนทั้งหมด โดยเฉพาะภาพจิตรกรรมอธิบายถึงคำพังเพยโบราณของไทย เช่น **ภาพเถรตรงเห็นช้างขี้อย่าขี้ตามช้าง** เป็นต้น โดยมีศิลาจารึกเป็นคำโครงประจำอยู่ทุกภาพ อันมีอยู่กรอบหน้าต่างและกรอบประตูพระวิหารจำนวน ๑๑๙ โครง เพราะภาพที่เขียนไว้บนฝาผนังปูน ถูกความชื้นของน้ำที่ขึ้นมาจากข้างล่างและความชื้นในอากาศทำลาย ทำให้สีที่เขียนจางลง จนมองไม่เห็นภาพและผุพังไปจำนวนมาก ซึ่งทางวัดจะได้บูรณะใหม่ทั้งหมด ในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ กล่าวกันว่าจิตรกรรมในพระวิหารและพระอุโบสถในวัดโสมนัสวิหารนี้ ผู้ที่เขียนคือขรัวอินโข่ง ซึ่งเป็นจิตรกรเอกที่มีชื่อเสียงมากในยุครัชกาลที่ ๔

พระโพธิ์ศรีนาค

พระโพธิ์ศรีนาคนี้ เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำวัดโสมนัสวิหารองค์หนึ่ง และกำลังดังมากในปัจจุบัน ผู้ที่มาไหว้ขอลูกหรือขอสิ่งที่ปรารถนาก็มักจะสมความปรารถนา นับว่า *"น่าคิด"*

กล่าวกันว่า **พระโพธิ์ศรีนาคนี้ เป็นพระพุทธรูปลอยน้ำมาในสมัยโบราณ นายโป๊ะ ดวงทับทิม ซึ่งมีบ้านอยู่ข้างสนามมวยราชดำเนิน ทำงานอยู่แผนกสารบรรณ โรงเรียนนายร้อย จ.ป.ร. เป็นนักเล่นแร่แปรธาตุ ได้ไปทอดแหที่คลอง จ. พระนครศรีอยุธยา พร้อมกับเพื่อนคนหนึ่ง คือ เจ้าหมื่นชาญ ซึ่งทำงานอยู่ที่โรงเรียนนายร้อย จ.ป.ร. เช่นกัน พบพระพุทธรูปองค์นี้จมอยู่ที่ลำคลอง เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้วนำมาไว้ที่บ้านของตนข้างวัด แล้วต่อมาในราวพ.ศ. ๒๔๗๖ ได้นำมาถวายในวัดโสมนัสวิหาร เพราะไว้ที่บ้านได้มีบางสิ่งเกิดขึ้นจึงคิดว่าไม่สมควรที่จะไว้ที่บ้าน เพราะเป็นพระศักดิ์สิทธิ์จึงนำไปประดิษฐานไว้ที่วัด ในครั้งแรกนำมาประดิษฐานไว้ที่ใต้ต้นโพธิ์ซึ่งอยู่นอกกำแพงวัดหลังพระอุโบสถ ขณะที่ประดิษฐานใต้ต้นโพธิ์นั้น มีผู้ได้เห็นอภินิหาร เช่น มีแสงออกมาจากบริเวณต้นโพธิ์**

ต่อมากองทัพบกขอเช่าบริเวณหลังวัดนี้เป็นฌาปนสถานกองทัพบก เป็นเหตุให้ทางวัดต้องอัญเชิญพระพุทธรูปปางนาคปรกองค์นี้มาไว้ในระเบียงพระวิหารคดในปีพ.ศ. ๒๔๙๔ ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

พระพุทธรูปองค์นี้พวกฝรั่งพากันนับถือมากโดยเฉพาะพวกฝรั่งนักท่องเที่ยว ซึ่งมาจากประเทศแถบสแกนดิเนเวีย ไม่ทราบว่าเขาทราบจากใคร หรืออาจจะเคยพบอภินิหารมาด้วยตนเองก็เป็นได้ คือในราวปีพ.ศ. ๒๕๔๕ ชาวต่างประเทศซึ่งอาจมาจากประเทศแถบสแกนดิเนเวีย ได้มาถามพระธรรมวิสุทธิกวี เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันว่า พระศักดิ์สิทธิ์วัดโสมนัสวิหารที่ชื่อว่า The Lucky Buddha (พระพุทธเจ้าผู้อำนวยโชค) อยู่ตรงไหน ท่านเองก็ไม่เคยได้ยินว่ามีพระพุทธรูปชื่อนี้อยู่วัดโสมนัสวิหาร จึงตอบไปว่าคงเป็นพระโพธิ์ศรีนาคแน่นอน จึงแนะนำให้ไว้พระโพธิ์ศรีนาค

ดังนั้น พระโพธิ์ศรีนาค จึงมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า The Lucky Buddha - พระพุทธเจ้าผู้อำนวยโชค ตามที่พวกฝรั่งตั้งให้ (เรื่องความเป็นมาของพระโพธิ์ศรีนาคนี้ นายวีระ ดวงทับทิม บุตรนายโป๊ะ ดวงทับทิม เล่าให้ฟัง)

ซุ้มหอระฆังและซุ้มหอกลอง

ซุ้มหอระฆังและซุ้มหอกลองของวัดโสมนัสวิหาร อยู่นอกเขตพุทธาวาสทางด้านหน้าวัด คือ ด้านซ้ายมือเป็นซุ้มหอระฆัง ขวามือเป็นซุ้มหอกลอง ซึ่งสร้างได้ใหญ่โตและสวยงามตามลักษณะสถาปัตยกรรมไทย แม้แต่ซุ้มมหาสีมาที่อยู่ทางมุมวัดทั้ง ๔ มุม ก็สร้างได้ใหญ่โตสวยงาม ทั้งซุ้มประตูด้านหน้าวัด ๓ ซุ้ม และหลังวัด ๒ ซุ้ม ซึ่งมีศาลารายอยู่หลังซุ้มโดยเฉพาะ ซุ้มกลางหน้าวัดเป็นซุ้มจตุรมุขเด่นสวยงามยื่นออกไปนอกกำแพงวัด รวมทั้งซุ้มสีมา ซุ้มหอระฆัง และซุ้มหอกลอง ล้วนแต่เป็นส่วนประกอบของสถาปัตยกรรมไทย ที่เป็นจุดเด่นของวัดนี้ ทำให้วัดนี้สมบูรณ์แบบและสวยงามวัดหนึ่ง ในนครหลวงของประเทศไทย จึงเป็นที่สนใจและเข้าชมของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน

งานกระเบื้องจาน

โดย คุณวรรณฤทธิ์ ปราโมช ณ อยุธยา
ศิษย์ พระราชกวี (อ่ำ ธมฺมทตฺโต)
และศิษย์กรรมฐานวัดโสมนัสวิหาร

โบราณวัตถุกระเบื้องจานเหล่านี้ ขณะส่วนหนึ่งเก็บอยู่วัดโสมนัสวิหาร พบครั้งแรกในประเทศไทยที่เมืองโบราณคูบัว จังหวัดราชบุรี และยังพบวัฒนธรรมเครื่องมือสะเก็ดหินและหินแผ่น เป็นการค้นพบครั้งยิ่งใหญ่ของวงการโบราณคดี โดยคณะสำรวจเรื่องราวก่อนประวัติศาสตร์ไทย-เดนมาร์ค ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ได้มีผู้นำวัตถุกระเบื้องจานบางส่วนมาถวาย**พระราชกวี** (อ่ำ ธมฺมทตฺโต ป.ธ.๖) ในสมัยที่ดำรงสมณศักดิ์ เป็น**พระธรรมวงศ์เวที** ณ วัดโสมนัสวิหาร เพื่อให้ท่านศึกษาพิจารณา ลายจารึกในกระเบื้องจานนี้ หลังจากที่ท่านศึกษาพิจารณา และอ่านก็พบว่า วัตถุบน**กระเบื้องนี้เป็นบันทึกลายสือไทย** ซึ่งได้ศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ใช้กันมาหลายพันปี **ตั้งแต่ขุนสือไทยคิดลายสือไทยให้ใช้กัน** เมื่อเกือบ ๗,๐๐๐ ปีมาแล้ว นับเป็นเรื่องราวความรู้ที่พลิกประวัติชนชาติไทย และวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ซึ่งได้เข้ามาเผยแผ่ในดินแดนที่เรียกว่า **สุวรรณภูมิ** ดังคำประพันธ์ของพระราชกวี ตอนหนึ่งซึ่งขับเสภา โดยครูแจ้ง คล้ายสีทอง

“พบกระเบื้องเรื่องจารึก นึกอ่านได้ใคร่เปิดเผย
รู้ต้นคนไทยเคย อยู่เลยมากว่าหมื่นปี
รู้สร้างร่างเคารพ รู้นอบนบจบหน้าที่
ลายสือชื่อเลขมี มีคำกล่าวชื่อชาวไทย”

ท่านเจ้าคุณพระราชกวี (อ่ำ ธมฺมทตฺโต) ได้ศึกษาค้นคว้าและอ่านลายสือไทยในกระเบื้องจาน อย่างจริงจังเป็นเวลากว่า ๓๐ ปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๖ จนกระทั่งถึงมรณภาพในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ท่านได้เรียบเรียงเป็นหนังสือเรื่อง **พุทธศาสนสุวรรณภูมิปกรณ์** ได้จัดพิมพ์เผยแผ่ออกไปอย่างกว้างขวาง เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นผลงานจากการอ่านลายสือไทยในสมัยสุวรรณภูมิจากกระเบื้องจาน ซึ่งเขียนเป็นตัวอักษร

ปัจจุบันเพื่อให้คนสมัยปัจจุบันอ่านได้มีประเด็นที่น่าสนใจซึ่งนักการศึกษาได้นำมาอ้างอิง ข้อความตามหลักฐานกระเบื้องจานนี้อย่างแพร่หลาย เช่น **เรื่องบรรพบุรุษไทย** กล่าวถึงความเป็นมาของชาติไทย ว่ามีถิ่นเดิมอยู่ในแหลมทองนี้มาแต่ดึกดำบรรพ์ และ**เรื่องพระธรรมทูตที่พระเจ้าอโศกมหาราชส่งมาสุวรรณภูมิ** ใน

พุทธศตวรรษที่ ๓ นั้นมีมาถึง ๕ รูปคือ พระโสณะ พระอุตตระ พระฌานิยะ พระภูริยะ และพระมูนียะ จึงเป็นเรื่องใหม่ไม่เคยกล่าวไว้ในที่ใดมาก่อน กระเบื้องจานเหล่านี้นับเป็นมรดกล้ำค่า ที่ตกทอดมารุ่นต่อรุ่น ถึงไทยเราในปัจจุบันนับเป็นเวลากว่า ๗,๐๐๐ ปี สมควรเก็บไว้ให้สง่างามสมศักดิ์ศรีและปลอดภัย ให้เป็นสมบัติของชาติ เป็นองค์ความรู้ที่ควรเรียน ควรรู้ ควรศึกษาค้นคว้าอย่างยั่งยืนต่อไป

การอบรมกรรมฐานของวัดโสมนัสวิหาร

โดย พระมหาชำนาญ อุปเสโน ป.ธ.๙ วัดโสมนัสวิหาร

วัดโสมนัสราชวรวิหาร หรือเรียกสั้นๆ ว่าวัดโสมนัสวิหาร มีการปฏิบัติธรรมและสอนกรรมฐานมาตั้งแต่เริ่มสร้างวัด ในปี พ.ศ. ๒๓๙๙ สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ เปรียญ ๙) เจ้าอาวาสองค์แรกของวัด ท่านเรียนและปฏิบัติกรรมฐานตั้งแต่อยู่วัดสมอรายหรือวัดราชาธิวาส ท่านชอบปฏิบัติอสุภกรรมฐานมาก ดังจะเห็นได้จากหนังสือที่ท่านเขียน รูปถ่ายที่ท่านพิจารณาซากศพ และภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ ที่พระกำลังยืนพิจารณาซากศพในสภาพต่างๆ โดยเฉพาะอัฐิกรรมฐาน

ในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ วัดในเมืองหลวงที่มีชื่อเสียงเรื่องกรรมฐานมีอยู่ ๓ วัดคือ

๑. วัดสมอราย หรือวัดราชาธิวาส

๒. วัดสมอแครง หรือวัดเทวราชกุญชร

๓. วัดพลับ หรือวัดราชสิทธาราม

ในสมัยแรกๆ วัดโสมนัสวิหารเป็นวัดที่ห่างจากตัวเมือง ๑ กิโลเมตร เพราะมุ่งสร้างให้เป็นวัดกรรมฐาน ภายในวัดเงียบสงบ

และร่มรื่นมาก มีต้นไม้ร่วม ๑๐๘ ชนิด คูข้างวัดจะมีน้ำใสไหลผ่านโดยพระภิกษุและสามเณรลงสรงน้ำได้ ในเวลากลางคืนจะมีพระเดินจงกรมหรือนั่งสมาธิเป็นปกติประจำ พระจะสอนกรรมฐานให้พระภิกษุและสามเณรใหม่ทุกวันโกน ภายในพรรษาและวันธรรมสวนะ นอกจากจะแสดงธรรมเทศนา ๓ กัณฑ์แล้ว ยังสอนกรรมฐานแก่ฆราวาส เป็นประจำมิได้ขาดมาจนบัดนี้ เป็นเวลา ๑๕๐ ปีแล้ว

ตำราหรือหนังสือเกี่ยวกับกรรมฐานที่เขียนโดยเจ้าอาวาสหรือพระเถระของวัดนี้มีมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริมหาเถร) เจ้าอาวาสรูปแรก และพระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน

ในสมัยก่อนเมื่อหลังออกพรรษาแล้ว พระวัดโสมนัสวิหารบางส่วนจะออกธุดงค์ไปตามป่าเขาเป็นกลุ่มๆ เป็นประจำ และจะกลับวัดเมื่อใกล้วันวิสาขบูชา ในสมัยปัจจุบันวัดธรรมยุตที่ได้ชื่อว่าเป็นวัดสอนกรรมฐานในกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีอยู่ ๓ วัด คือ วัดโสมนัสวิหาร วัดธรรมมงคล และวัดปทุมวนาราม

อุดมคติของวัดธรรมยุตในยุคแรก คือ *แตกฉานปริยัติ เคร่งครัดพระวินัย ใฝ่ใจกรรมฐาน* การอบรมกรรมฐานของวัด

โสมนัสในปัจจุบัน **พระธรรมวิสุทธิกวี** (พิจิตร จิตวณฺโณ) เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ได้เปิดอบรมกรรมฐาน โดยพระภิกษุและสามเณรร่วมด้วยบางส่วนทุกรุ่น โดยเปิดอบรมที่วัดโสมนัสวิหารครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ โดยกำหนดเป็นหลักสูตรจัดเป็นตารางการอบรม ทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติโดยแบ่งออกเป็น ๒ หลักสูตร คือ

หลักสูตรชั้นต้น ใช้เวลาอบรม ๗ วัน วันละ ๗ ชั่วโมง เป็นลักษณะไปกลับ เริ่มเวลา ๐๙.๐๐-๑๗.๐๐ น.

หลักสูตรชั้นสูง หรือหลักสูตรก้าวหน้า ขั้นวิปัสสนาใช้เวลา ๑๐ วัน วันละ ๑๒ ชั่วโมง จะต้องอยู่พักที่วัดหรือสถานที่อบรม โดยปกติจะไปใช้สถานที่วัดต่างจังหวัด ซึ่งมีบริเวณกว้างขวางเหมาะสมสำหรับการพักและปฏิบัติของคนเป็นจำนวนมากประมาณ ๑๕๐-๓๐๐ คน

นับถึงปัจจุบัน การสอนและอบรมกรรมฐานของวัด ซึ่งดำเนินการโดยพระธรรมวิสุทธิกวี ได้ดำเนินการอบรมไปแล้วดังนี้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๔๙ จำนวน ๘๙ รุ่น จำนวนผู้รับการอบรม ๒๑,๘๑๓ คน โดยใช้พระวิหารและพระวิหารคดเป็นที่ฝึกอบรม ในบริเวณพระวิหารคดจะมีทีวีวงจรปิดเปิดให้เห็นพระอาจารย์ผู้สอน

งานเผยแผ่ของวัดโสมนัสวิหาร

โดย พระวิวัฒน์ ธมฺมวฑฺโฒ วัดโสมนัสวิหาร

วัดโสมนัสวิหาร มีการเผยแผ่ธรรมะด้วยรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อให้เหมาะกับศรัทธา อายุ และอัธยาศัย ของแต่ละบุคคล รูปแบบในการเผยแผ่มีดังนี้ คือ

๑. ในด้านกรรมฐาน ให้การศึกษาด้านกรรมฐาน ตั้งแต่สมัยเริ่มสร้างวัด ต่อมาเมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๐ ได้พัฒนาเป็นหลักสูตรกรรมฐานเบื้องต้น ๗ วัน จัดปีละ ๕ ถึง ๘ รุ่น

๒. ในด้านการศึกษา ให้การศึกษานักธรรมตรี-โท-เอก และบาลีแก่ผู้ที่บวชเรียนอย่างจริงจัง

๓. ในวันพระจะมีอุบาสก อุบาสิกามารักษาศีล ฟังธรรม ปฏิบัติกรรมฐาน และสวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็น

๔. ในด้านการเผยแผ่ ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันวิสาขอัฐมีบูชาจะมีประชาชนจำนวนมากมาเวียนเทียน และพระเถระในวัดจะผลัดเปลี่ยนกันแสดงพระธรรมเทศนาตลอดคืน ทุกวันธรรมสวนะมีการแสดงพระธรรมเทศนา ๓ เวลา คือ

ภาคเช้า เวลา ๐๙.๓๐ น. เจ้าอาวาสและพระเถระในวัดแสดง

ภาคเที่ยง เวลา ๑๒.๑๕ น. พระนวกะและสามเณรแสดง

ภาคบ่าย เวลา ๑๕.๐๐ น. พระครูสัญญาบัตร พระมหาเปรียญ และพระเถระที่มีความสามารถแสดง

๕. **ในด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาของเยาวชน** เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๗ ได้จัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์เพื่อสอนธรรมะให้แก่เยาวชน ในช่วงบ่ายวันอาทิตย์และสอนธรรมศึกษาตรี-โท-เอก ให้แก่เยาวชนและบุคคลทั่วไป ธรรมศึกษามีเนื้อหาคล้ายกับนักธรรมเพียงแต่ไม่มีวิชาพระวินัย และยังเปิดดำเนินการอยู่ถึงปัจจุบัน

๖. **ในด้านการผลิตหนังสือธรรมออกเผยแผ่** เมื่อประมาณปีพุทธศักราช ๒๔๒๐ สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) เจ้าอาวาสองค์แรกของวัดโสมนัสวิหาร ได้เริ่มแต่งหนังสือธรรมะแล้วพิมพ์แจก ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตรัสถึงหนังสือนั้นว่า **เป็นคำสอนคนสามัญเข้าใจง่าย ช่วยเกื้อกูลความเรียนธรรมของเราให้กว้างขวางออกไป** ในปัจจุบันวัดโสมนัสวิหาร มีหนังสือเกี่ยวกับกรรมฐานหลายเล่มซึ่งนิพนธ์โดย

สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) และพระเถระรุ่นหลัง และยังมีหนังสือธรรมะเบื้องต้นที่ทันสมัย และมีสาระน่ารู้อีกหลายเล่ม ซึ่งอาจารย์ของมหาวิทยาลัยหลายแห่ง เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้นำไปให้นิสิตอ่านนอกเวลา

๗. **ในด้านการบรรยายธรรม** ได้มีพระเถระ โดยเฉพาะพระธรรมวิสุทธิกวี เจ้าอาวาสไปแสดงธรรมตามวัดและองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนปีละประมาณ ๓๐ ครั้ง

๘. **งานเผยแผ่ที่ต้องติดต่อกันรายเดือนหรือต้องทำตลอดปี** ซึ่งพระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร) เจ้าอาวาสเป็นผู้ดำเนินการเอง มีดังนี้

๑.) อบรมกรรมฐานทุกวันพระตามปักษ์ เวลา ๑๓.๓๐ น.-๑๕.๐๐ น. ซึ่งการอบรมเช่นนี้เป็นประเพณีของวัดโสมนัสวิหารทำกันมาทุกยุคทุกสมัยตั้งแต่ยุคแรกมาแล้ว

๒.) พบศิษย์กรรมฐานรุ่นต่าง ๆ เดือนละ ๒ ครั้ง เพื่อทบทวนและเพิ่มเติมการปฏิบัติทุกวันเสาร์ที่ ๑ และเสาร์ที่ ๓ ของเดือน เวลา ๑๓.๐๐-๑๖.๐๐ น. ของทุกเดือน

๓.) บรรยายธรรมและนำปฏิบัติกรรมฐานแก่อุบาสก อุบาสิกา และศิษย์กรรมฐานที่วิหารวัดโสมนัสวิหาร เวลา ๒๐.๐๐-

๒๑.๐๐ น. ทุกวันพระตามปักษ์ตลอดพรรษา

๔.) สอนกรรมฐานแก่พระนักศึกษาและนักศึกษาฆราวาส ทั้งชั้นปริญญาตรี ที่มหามกุฏราชวิทยาลัย ปริญญาโท และปริญญาเอก ที่บัณฑิตวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยสอนปริญญาตรี มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ปริญญาโท มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ และสอนปริญญาเอกในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ แต่นำพระนักศึกษาชั้นปีที่ ๔ ไปปฏิบัติกรรมฐานที่วัดเขาสุกิม อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี และวัดสาขา เป็นเวลา ๑๕ วัน ในเดือนเมษายน ตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๑๗ มาจนถึง พ.ศ. ๒๕๔๕ และนักศึกษาปริญญาโท มมร. ไปปฏิบัติกรรมฐานที่วัดญาณสังวราราม จ.ชลบุรี ในปีพ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นเวลา ๑ เดือน และนับแต่นั้นมาก็นำไปปฏิบัติที่วัดเขาสุกิมและสาขา เป็นเวลา ๑๕ วัน ตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๓๒ มาจนถึงปัจจุบัน

๕.) อบรมสมาธิแก่แพทย์และพยาบาลที่วชิรพยาบาลทุกวันพฤหัสบดี ตลอดทั้งปี มาตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๒๗ มาจนถึงปัจจุบัน

๖.) อบรมสมาธิแก่นักเรียนโรงเรียนราชินี (ล่าง) ในชั้น ม.๑-๓ รวม ๒๑ ห้องเรียน อาทิตย์ละ ๓ วัน ทั้ง ๒ ภาคเรียน มาตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๒๖ จนถึงปัจจุบัน

แต่ใน ๒ รายการสุดท้าย (คือ ๕ และ ๖) ในปัจจุบันได้

มอบให้พระที่เป็นศิษย์เป็นผู้สอนเป็นส่วนใหญ่ มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ จนกระทั่งปัจจุบัน

๙. มีคณะบุคคลมาขอรับการอบรมเป็นการเฉพาะในวัดเป็นครั้งคราว

๑๐. มีการเผยแผ่ทางอินเตอร์เนต ซึ่งได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นในปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมา
ของสำนักชีวัดโสมนัสวิหาร

โดย แม่ชีสมคิด มาประโคน สำนักชีวัดโสมนัสวิหาร

ประวัติความเป็นมาของสำนักชีวัดโสมนัสวิหาร มิได้บันทึกไว้เป็นหลักฐานอย่างชัดเจนว่า มีความเป็นมาอย่างไร สร้างขึ้นเมื่อไร แต่ตามที่ทราบกันมาบอกว่า สำนักชีตั้งขึ้นตั้งแต่เริ่มสร้างวัด ในบางปีมีแม่ชีทั้งหมดถึง ๓๐ ท่าน

ปัจจุบันมีแม่ชีอยู่จำนวน ๑๖ ท่าน โดย**แม่ชีมะลิ ศีลวัตร** เป็นหัวหน้าชี ในจำนวนนี้ มีแม่ชีจบชั้นบาลีศึกษา ๙ ประโยค จำนวน ๒ ท่าน คือ **แม่ชีสมจิตร นิ่มพันธ์** และ**แม่ชีวันเพ็ญ อนุสนธิ์**

ในวันปกติแม่ชีจะต้องไปเล่าเรียนศึกษาธรรมศึกษา บาลีศึกษา อภิธรรมและที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ ตามกำลังความสามารถของแต่ละท่าน

กิจกรรมแม่ชี

กิจกรรมของแม่ชีนอกจากปฏิบัติกิจวัตรประจำวันที่สำนักชีแล้ว ก็มีการศึกษาเล่าเรียนและช่วยงานเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร เมื่อท่านเจ้าอาวาสได้เปิดอบรมกรรมฐานให้กับข้าราชการ นิสิตนักศึกษา และประชาชนต่อเนื่องกันมาถึงปัจจุบันนี้ คณะแม่ชีได้มีส่วนสนับสนุนกิจกรรมดังกล่าวทุกครั้ง อันถือว่าเป็นกิจกรรมที่ช่วยวัดและช่วยเหลือสังคมตามความรู้และความสามารถของแม่ชีแต่ละท่าน

วัดสาขาของวัดโสมนัสวิหาร

โดย คุณอาทิตย์ วังวศุ

ประธานศิษย์กรรมฐานวัดโสมนัสวิหาร รุ่นที่ ๔๙

นับถึงปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ซึ่งมีการสมโภชวัดโสมนัสวิหารครบ ๑๕๐ ปี วัดโสมนัสวิหารมีวัดสาขาอยู่ ๒ วัด คือ

๑. **วัดโกเมศรัตนาราม** ตั้งอยู่ที่ถนนเทคโนโลยีปทุมธานี ศูนย์ศิลปาชีพบางไทร ต.เชียงรากน้อย อ.สามโคก จ.ปทุมธานี

๒. **วัดฟลอริดาธรรมาราม** ตั้งอยู่ที่รัฐฟลอริดา เมืองคิสซิมมี สหรัฐอเมริกา

วัดโกเมศรัตนาราม นางตวงรัตน์ โกเมศ ได้ถวายที่ดินจำนวน ๔๒ ไร่เศษ ให้สมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺโม) เพื่อสร้างวัดในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ ซึ่งท่านได้มอบหมายให้พระธรรมเมธาจารย์ (อิ่ม อรินฺทโม) ซึ่งเป็นสมณศักดิ์ในปัจจุบันของท่าน ดำเนินการสร้างวัดตั้งแต่ต้น การก่อสร้างได้ดำเนินมาจนเสร็จสมบูรณ์เมื่อพระอุโบสถสวยงามขนาด ๔๐x๕๐ เมตรแล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในปีเดียวกัน วัดโกเมศรัตนารามได้เปิดเป็นโรงเรียนปริยัติธรรม ซึ่งมีทั้งแผนกสามัญศึกษาทั้ง

ม.๑-ม.๖ และแผนกธรรม บาลี ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ปัจจุบันมีสามเณรนักเรียนอยู่ ๑๒๐ รูป

วัดนี้ใช้ทุนในการก่อสร้างต่าง ๆ ภายในวัด และซื้อพื้นที่อีก ๔ ไร่ รวมเป็นทุนหลายสิบล้านบาท

วัดฟลอริดาธรรมาราม มีเนื้อที่ ๗ เอเคอร์เศษ หรือประมาณ ๑๙ ไร่ พระธรรมเมธาจารย์ (อิ่ม อรินฺทโม) ผู้ช่วยอาวาสวัดโสมนัสวิหาร อำนวยการสร้างวัดนี้มาตั้งแต่แรก และได้เปิดให้ประชาชนคนไทย และคนเอเชีย และอเมริกันไปประกอบศาสนกิจได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ปัจจุบันมีพระสงฆ์อยู่ ๑๐ รูป โดยมีพระวิจิตธรรมภาณี (สุนันท์ ธนนนฺโท) ซึ่งเดิมเป็นสามเณรและอุปสมบทที่วัดโสมนัสวิหาร เป็นเจ้าอาวาส

ในวัดนี้มีสังเวชนียสถานจำลองอยู่ ๓ สถาน คือ **พุทธคยา ธัมเมกขสถูปจำลอง และปรินิพพานวิหาร**

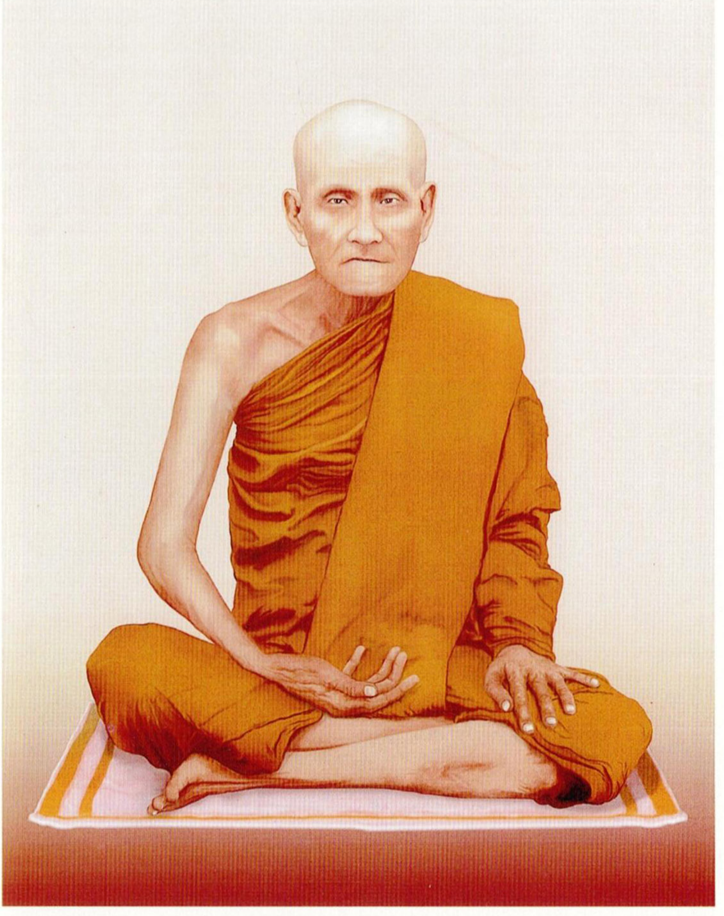
มีพระพุทธรูปปางลีลาชื่อพระทศพลญาณ มีพระพุทธรูปแบบพระพุทธชินราชเป็นพระประธานอยู่ในอุโบสถ มีรูปปั้นยักษ์สูงใหญ่น่าเกรงขามอยู่หน้าพระอุโบสถ ๒ ตนคือ ท้าวสุริยเทพและท้าวอินทรชิต

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ทางวัดได้มีการสมโภชครบ ๑๒ ปี มี

พระเถรานุเถระจากวัดโสมนัสวิหารและวัดอื่น ๆ หลายรูป พร้อมทั้งอุบาสกและอุบาสิกาจากเมืองไทยได้เดินทางไปร่วมฉลองด้วย สิ้นทุนในการก่อสร้างวัดนี้ไปแล้วประมาณเกือบ ๑๐๐ ล้านบาท ในปัจจุบันได้มีชาวต่างชาติรวมทั้งชาวอเมริกันไปชมวัดนี้มากขึ้นในแต่ละเดือน

หมายเหตุ เรื่องวัดโสมนัสวิหารทั้งหมดที่กล่าวมาในครั้งนี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของประวัติของดีของวัด และกิจกรรมของวัดแต่บางส่วนเท่านั้น แต่รายละเอียดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวัดโสมนัสวิหารนี้ ทางวัดกำลังจัดพิมพ์อยู่อีกเล่มหนึ่ง คือ **"พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับวัดโสมนัสวิหาร"** ท่านผู้สนใจสามารถอ่านได้จากหนังสือเล่มนั้นซึ่งเป็นหนังสือเล่มโต ปกแข็ง

ภาคที่ ๒
ประวัติและผลงานของอดีตเจ้าอาวาส

สมเด็จพระวันรัต

(ทับ พุทฺธสิริมหาเถร)

เจ้าอาวาสรูปแรกของวัดโสมนัสวิหาร

(๖ พฤศจิกายน ๒๓๔๙-๔ พฤศจิกายน ๒๔๓๔)

เจ้าอาวาสองค์แรก
สมเด็จพระวันรัต (ทับ)

สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริมหาเถร) วัดโสมนัสวิหาร เป็นสมเด็จพระวันรัตองค์ที่ ๑๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ท่านเป็นมหาเถระองค์หนึ่งในจำนวนพระมหาเถระ ๑๐ องค์ ผู้เป็นต้นวงศ์ธรรมยุติกนิกาย เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายใต้ เป็นพระมหาเถระที่มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก เป็นนักกรรมฐานที่ชอบออกธุดงค์ เป็นผู้ที่มีปฏิปทามุ่งพระนิพพาน และเป็นนักปฏิบัติที่เคร่งครัดต่อพระธรรมวินัยมาก ท่านมีอาจารสมบัติเป็นที่ประทับใจน่าเลื่อมใส และเป็นสมเด็จที่ทรงเกียรติคุณควรแก่การเคารพบูชามากองค์หนึ่งของประเทศไทย

ชาติภูมิ

สมเด็จพระวันรัต วัดโสมนัสวิหาร มีนามเดิมว่า **ทับ** มีฉายาว่า **พุทฺธสิริ** ท่านเกิดเมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๔๙ ในรัชกาลที่ ๑ ณ หมู่บ้านสกัดน้ำมันปากคลองผดุงกรุงเกษม ฝั่งตะวันออก ใกล้วัดเทวราชกุญชร กรุงเทพมหานคร โยมผู้ชายของท่านชื่อ **อ่อน**

คนเป็นอันมากเรียกว่า **"ท่านอาจารย์อ่อน"** โยมผู้หญิงของท่านชื่อ **คง** ท่านเป็นบุตรคนที่หนึ่งในตระกูลนี้ กล่าวกันว่าครอบครัวของท่านเป็นชาวกรุงเก่า แต่เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ก็ได้อพยพเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ เนื่องจากท่านเป็นผู้มีแววฉลาดมาตั้งแต่เป็นเด็ก รักการศึกษา ค้นคว้า และเกิดในสกุลผู้ดีในนครหลวง อันเป็นปฏิรูปเทส จึงได้รับการศึกษาดีมาตั้งแต่เป็นเด็ก

การศึกษาเมื่อปฐมวัย

ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อท่านมีอายุ ๙ ขวบ ได้เข้าเรียนอักษรสมัยอยู่ที่วัดภคินีนาถ แล้วต่อมาได้เข้าเรียนบาลี โดยเรียนสูตรมูลกัจจายน์อยู่ที่วัดมหาธาตุ คือ ได้เรียนบาลีตั้งแต่สมัยที่ยังไม่ได้บวช ครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงพอพระราชหฤทัยในตัวท่าน จึงได้ทรงให้การอุปการะในการเล่าเรียนศึกษาพระปริยัติธรรมของท่าน ทรงจัดสอบความรู้ผู้ที่เรียนสูตรเรียนมูลที่วังเนือง ๆ ท่านได้ไปสอบถวาย โปรดพระราชทานรางวัล จึงได้ทรงพระเมตตาในตัวท่านตั้งแต่นั้นมา ท่านจึงนับว่าเป็นผู้มีบุญและเป็นผู้มีแววฉลาดมาแล้วตั้งแต่เยาว์วัย

อาจารย์และสำนักเรียนของท่านในสมัยเมื่อเป็นสามเณร

ท่านได้บรรพชาเมื่ออายุเท่าไร ยังไม่ปรากฏหลักฐาน ทราบแต่ว่าท่านได้บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดสังเวชวิศยาราม บางลำพู ครั้นได้บรรพชาเป็นสามเณรแล้ว รัชกาลที่ ๓ ในสมัยที่ยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ได้ทรงโปรดให้ท่านไปอยู่ที่วัดราชโอรส อันเป็นวัดที่พระองค์ทรงสร้างขึ้น โดยให้ศึกษาเล่าเรียนอยู่ในสำนักพระโพธิวงศ์ (ขาว) แต่เมื่อยังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระญาณไตรโลก ต่อมาท่านได้เข้าเรียนปริยัติธรรมอยู่ในสำนักพระพุทธโฆษาจารย์ (คง) วัดอรุณราชวราราม แต่เมื่อยังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระวินัยมุนี และในสมัยที่ท่านอยู่ที่วัดอรุณฯ นั้นเอง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยที่ยังดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้ามหามกุฎราชกุมาร เสด็จประทับอยู่ที่วังเดิม ได้เสด็จไปที่วัดอรุณเนือง ๆ จึงได้รู้จักคุ้นเคยกับท่าน ตั้งแต่ท่านเป็นสามเณรอยู่ในรัชกาลที่ ๒ นั้น ท่านจึงนับว่าเป็นผู้มีโชคดีมาตั้งแต่เป็นสามเณรที่ได้มีโอกาสศึกษาในสำนักของอาจารย์ที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น และยังได้มีโอกาสคุ้นเคยกับเจ้านายชั้นสูง โดยเฉพาะกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ครั้นในรัชกาลที่ ๓ ท่านได้เข้าแปลปริยัติธรรมแต่ยังเป็นสามเณรครั้ง ๑ แต่แปลตก หาได้เป็นเปรียญไม่

การอุปสมบท

ในรัชกาลที่ ๓ นั้นเอง ครั้นเมื่อท่านมีอายุครบอุปสมบทแล้ว คุณโยมของท่านจึงให้ท่านมาอุปสมบทที่วัดเทวราชกุญชร อันเป็นวัดที่ตั้งอยู่ใกล้บ้านเดิม ท่านจึงได้อุปสมบทเมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๖๙ ที่วัดเทวราชกุญชร โดยมี **พระธรรมวิโรจน์ (เรือง)** วัดราชาธิวาส (สมัยนั้นชื่อวัดสมอราย) เป็นพระอุปัชฌาย์ **พระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน)** วัดโมฬีโลกยาราม เป็นพระกรรมวาจาจารย์ **พระวินัยมุนี (คง)** วัดอรุณราชวราราม เป็นพระอนุกรรมวาจาจารย์ เมื่อบวชแล้ว ก็ได้อยู่ในสำนักพระธรรมวิโรจน์ ที่วัดราชาธิวาส ตั้งแต่นั้นมา ท่านได้ไปอยู่และศึกษาเล่าเรียนในสำนักอาจารย์อาจ นพรัตน์ ที่วัดไทรทอง (วัดเบญจมบพิตร) บ้าง ที่พระมหาเกื้อวัดชนะสงครามบ้างเนือง ๆ

ท่านอุปสมบทถึงเจ็ดครั้ง

เรื่องการอุปสมบทของสมเด็จพระวันรัต (ทับ) นี้ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ยัง เขมาภิรโต เปรียญ ๘) วัดโสมนัสวิหาร ซึ่ง

เป็นสัทธิวิหาริกของสมเด็จพระวันรัต ได้เขียนบันทึกไว้ในหนังสือ **มหาเถรานุปวัตติกถา**[๑] ของท่านตอนหนึ่งว่า *"ครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ซึ่งได้ทรงผนวชแล้ว) เสด็จประทับอยู่วัดมหาธาตุ แต่ได้เสด็จขึ้นไปทำอุโบสถวัดราชาธิวาสเนือง ๆ (เสด็จไปพบท่านอยู่ที่นั้น) จึงมีรับสั่งให้หาท่านมาตรัสแสดงพระอัธยาศัย เป็นที่ทรงยินดี รับสั่งให้แปลประโยคสารสงเคราะห์บ้าง ประโยคอื่นบ้าง เวลาเมื่อเสด็จไปทำอุโบสถ ท่านก็ได้ไปเฝ้าไม่ใคร่ขาด ภายหลังจึงมีรับสั่งให้พระยาพิพิธไอสูรย์ (ทับ) เมื่อยังเป็นพระพี่เลี้ยงอยู่ มาชักชวนให้ท่านมาถวายตัวอยู่ที่วัดมหาธาตุนั้น ท่านว่าท่านกลัว พระองค์เป็นเจ้าเป็นนาย ไม่เคยรับราชการใกล้ชิดพระองค์ การนั้นก็เป็นอันสงบมา*

แต่ภายหลัง เพราะเหตุที่ท่านต้องไปเรียนหนังสือนั้นเป็นทางไกล เมื่อเป็นฤดูฝนก็ลำบากด้วยหนทางเปรอะเปื้อนไปด้วยโคลนตมตลอดทาง ท่านจึงมารำพึงคิดไปว่า "พระพี่เลี้ยง (ทับ) มาชักชวนให้ไปถวายตัวในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งนั้นก็เป็นการดีอยู่ เวลานี้ควรแล้วที่เราจะไปถวายตัว จะได้ขอ

---

๑ ข้อความจากหนังสือมหาเถรานุปวัตติกถา ซึ่งได้ยกมากล่าวไว้ในที่นี้ ผู้เรียบเรียงได้ตัดตอนเชื่อมความและแก้อักขรวิธีให้ถูกต้องตามสมัยนิยมบ้างเล็กน้อย เพื่อให้เนื้อความเชื่อมกันสนิทเข้าใจง่าย และชัดเจนยิ่งขึ้น

รับประทานเรียนหนังสือ” ครั้นคิดเห็นความดีตกลงแล้ว จึงได้มากราบเรียนพระธรรมวิโรจน์ (ผู้เป็นอุปัชฌาย์) ตามความที่คิดนั้น พระธรรมวิโรจน์ จึงอำนวยตามความนิยมยินดีนั้น แล้วได้นำท่านมาเฝ้าถวายตัว ที่เก๋งเรียนหนังสือในพระบรมมหาราชวัง เวลาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับทรงเรียนหนังสืออยู่ที่นั้น พระองค์ก็ทรงรับโดยเต็มพระทัย แล้วท่านจึงได้กราบลาพระธรรมวิโรจน์มาอยู่ที่วัดมหาธาตุสืบมา ขณะเมื่อท่านบวชได้ ๒ พรรษา

ท่านได้ทูลขอรับประทานเรียนฎีกาสังคหะในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้เรียนคัมภีร์อื่นกับพระวิเชียรปรีชา (ภู่) ด้วย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสั่งสอนชี้แจงโดยข้อปฏิบัติสิกขาบทวินัยบัญญัติต่าง ๆ ทรงแนะนำในพิธีอุปสมบทรามัญ และอักขรวิธีโดยฐานกรณ์ที่ถูกต้องตามพุทธบัญญัติโดยแท้ ให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธายิ่ง ๆ ขึ้นไป ท่านก็เห็นตามกระแสที่ทรงแนะนำสั่งสอนนั้น (ในที่สุดพระองค์) จึงรับสั่งให้นิมนต์ ***พระอุดมญาณ*** *ซึ่งเป็นพระราชาคณะฝ่ายรามัญ วัดชนะสงคราม มาเป็นพระอุปัชฌาย์ กับนิมนต์พระภิกษุรามัญมาเป็นคณะปูรกะตามสมควร* ***พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า-***

อยู่หัว ทรงเป็นพระกรรมวาจาจารย์ อุปสมบทใหม่ตามรามัญวิธี ในพระอุโบสถวัดมหาธาตุนั้น ท่านจึงได้นามตามที่พระอุปัชฌาย์ตั้งให้โดยมคธภาษาว่า **"พุทฺธสิริ"** นับอุปสมบทเป็นครั้งที่สอง

ต่อมาภายหลัง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับสั่งกับท่านว่า "พระองค์ท่านเป็นไทย สำเนียงและอักขระจะไม่ชัดเจนสนิทอย่างรามัญแท้ ถ้ากาลข้างหน้าเธอจะมีความรังเกียจเกิดขึ้นแล้ว จะร้อนใจเมื่อภายหลัง เธอจะไปหาพระที่เป็นรามัญแท้มาสวดเสียใหม่ก็ตามอัธยาศัย" ท่านได้รับกระแสรับสั่งอย่างนั้นแล้ว จึงได้ไปที่วัดชนะสงคราม นิมนต์พระอุดมญาณเป็นพระอุปัชฌาย์ (และ) พระมหาเกื้อ ซึ่งเป็นเปรียญในวัดนั้นเป็นพระกรรมวาจาจารย์ พร้อมด้วยภิกษุรามัญ ทำอุปสมบทกรรมในพระอุโบสถวัดชนะสงครามนั้น นับอุปสมบทเป็นครั้งที่สาม

ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปประทับที่วัดราชาธิวาส ท่านก็ได้เสด็จตามขึ้นไปด้วย พอทราบข่าวว่า ภิกษุรามัญเข้ามาปฏิญาณตนว่า ได้บวชในพระอุโบสถ ที่พระอรหันต์ผูกพัทธสีมา (คือกัลยาณีสีมา) จึงมีรับสั่งให้นิมนต์พระรามัญเหล่านั้นมา ๑๘ รูป ทำอุปสมบทกรรมครั้งนี้หลายองค์ มีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นประธาน (คือพระบาท

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอุปสมบทใหม่ในครั้งนี้ด้วย) โดยอุปสมบทในแพ ในแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดราชาธิวาส ด้วยทรงเห็นว่าการใช้แพทำอุปสมบทกรรมนี้เป็นอุทกุกเขปสีมา เป็นสีมาอันบริสุทธิ์คล้ายอุโบสถที่พระอรหันต์ผูกฉะนั้น นับอุปสมบทกรรมของท่านเป็นครั้งที่สี่"

ในการบวชครั้งที่สี่ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัตนี้ เพื่อเข้าใจชัดเจนในการบวชของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ อันเกี่ยวพันกับการอุบัติขึ้นของคณะสงฆ์ธรรมยุต ในปี พ.ศ. ๒๓๗๒ โดยมีพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในสมัยที่ยังทรงผนวชเป็นพระภิกษุนาม **วชิรญาโณ** เป็นผู้นำ จะได้นำประวัติ**พระสุเมธมุนี** ซึ่งวัดบวรมงคลได้รวบรวมจัดพิมพ์ไว้มาชี้ให้เห็นชัดว่า มีใครบ้างที่เข้าญัตติใหม่ในจำนวน ๑๐ รูป รวมทั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัว และ ๑๐ รูปนี้เองได้เป็นต้นวงศ์ของคณะธรรมยุต

ท่านเจ้าคุณพระสุเมธมุนี เดิมชื่อ **ซาย** (**ซาย** เป็นคำรามัญแปลว่า **น้ำผึ้ง**) ท่านเป็นคนรามัญโดยชาติ ตามตำนานว่าท่านเกิดเมืองรามัญ และบวชเป็นพระภิกษุมาจากเมืองรามัญ มีฉายาว่า **"พุทฺธวํโส"** แปลว่า ผู้มีพระพุทธเจ้าหรือผู้รู้เป็นต้นวงศ์

ท่านเข้ามาเมืองไทยเมื่อใดไม่ปรากฏ อาจจะเข้ามาพร้อม

กับครอบครัวญาติโยมของท่านก็ได้ เพราะมีปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า "สมัยรัชกาลที่ ๒ พระองค์ได้ทรงส่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ครั้งยังเป็นเจ้าฟ้าชายออกไปรับครอบครัวชาวรามัญที่อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ชาวรามัญเหล่านั้น โปรดฯ ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่เขตปทุมและปากเกร็ด

ในจำนวนผู้อพยพครั้งนั้น มีพระภิกษุตามเข้ามามาก ชาวบ้านก็รับอุปถัมภ์และสร้างวัดถวายตามสติกำลัง จึงปรากฏมีวัดรามัญที่ไม่ขึ้นสังกัดมหานิกาย หรือธรรมยุตสืบมาจนทุกวันนี้ **การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ มีโอกาสได้เสด็จออกไปรับครอบครัวชาวรามัญครั้งนั้น อาจจะทำให้พระองค์ทรงคุ้นเคยกับพระรามัญ และเลื่อมใสในข้อวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์รามัญตั้งแต่นั้นมาก็เป็นได้**

พระเถระที่มีความสำคัญของชาวรามัญในเวลาต่อมาคือท่านพระสุเมธมุนี (ซาย) เพราะเป็นผู้คอยถวายแนวคิด ทัศนะและความเห็น ตลอดจนทำให้คำอธิษฐานของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ บริบูรณ์ อันเป็นมูลเหตุให้เกิดมีวงศ์คณะธรรมยุตในเวลาต่อมา

ดังนั้น เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีวอก ฉศก จุลศักราช ๑๑๘๑ เจ้าฟ้ามงกุฎสมมติเทววงศ์ พงศ์อิศรกษัตริย์ วรขัตติยราชกุมาร ได้เสด็จออกผนวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) วัดมหาธาตุฯ เป็นพระอุปัชฌาย์ ในพระอุปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระ-พุทธเลิศหล้านภาลัย สมเด็จพระบรมชนก

ครั้นทรงผนวชแล้ว พระองค์ได้เสด็จไปประทับอยู่วัดมหาธาตุ ทรงปฏิบัติอุปัชฌายวัตรตามควรแก่พระวินัยอยู่ ๓ วันแล้ว จึงเสด็จไปจำพรรษา ณ วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) ทรงศึกษาและปฏิบัติไปก็ทรงทราบว่า หลักการปฏิบัติสับสน ขาดหลักอ้างอิงที่แน่นอน เป็นแต่เพียงรับฟังคำบอกเล่าของโบราณาจารย์ ปฏิบัติไปก็ยิ่งห่างไกลจากความรู้ จึงทรงตั้งพระทัยว่า จะต้องศึกษาให้แตกฉาน เพื่อให้ทราบหลักฐานที่แน่นอน ดังนั้น จึงได้เสด็จกลับมายังวัดมหาธาตุอีกครั้งหนึ่ง

ครั้นทรงสอบถามดูถึงระเบียบแบบแผน และคัมภีร์ต่าง ๆ ก็ได้ทราบว่า "ศาสนวงศ์ อันตรธานมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้งโน้นแล้ว" ทรงระอาพระฤทัยเห็นว่าพระพุทธศาสนาขาดรากเหง้าที่สำคัญไปแล้ว การบวชเป็นบรรพชิต ก็เป็นเพียง

ปฏิบัติตามธรรมเนียมกันเท่านั้น

วันหนึ่งในเวลากลางวัน พระองค์เสด็จเข้าไปในพระอุโบสถวัดมหาธาตุ ทรงบูชาพระรัตนตรัย และอารักขเทวดา แล้วทรงตั้งสัจกิริยาธิษฐานว่า ข้าพเจ้านี้ขออุทิศต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ออกบวชด้วยความเชื่อ ความเลื่อมใส มิได้เพ่งต่ออามิส สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นต้น ถ้าวงศ์บรรพชาอุปสมบทที่เนื่องมาแต่พระสุคตทศพลยังมีอยู่ ณ ประเทศใด ทิศใด ขอให้ประสบ หรือได้ยินข่าวให้ได้ภายในสามวันหรือเจ็ดวัน ถ้าไม่เป็นดังนั้น ข้าพเจ้าก็จักเข้าใจว่า *"ศาสนวงศ์นั้นสิ้นแล้ว"* ก็จะสึกเป็นฆราวาสไปรักษาศีล ๕ หรือศีล ๘ ตามสมควร

ครั้นเวลาล่วงไปได้สองหรือสามวัน พระเถระชาวรามัญองค์หนึ่งเป็นผู้รู้ข้อวัตรปฏิบัติแตกฉานในพระไตรปิฎก มีอาจาระน่าเลื่อมใส ซึ่งทราบนามภายหลังว่า พระสุเมธมุนี (ซาย พุทฺธวํโส) พำนักอยู่วัดบวรมงคล เข้าไปปรากฏตัวในพระอุโบสถวัดมหาธาตุที่พระองค์ประทับอยู่ **พระสุเมธมุนีได้กล่าวศาสนวงศ์ และแสดงข้อปฏิบัติเป็นที่น่าเลื่อมใส พระองค์ทรงพอพระทัยยอมรับนับถือพระสุเมธมุนีเป็นพระอาจารย์ ศึกษาธรรมวินัยตลอดจนพระไตรปิฎกอย่างแตกฉาน และในปีนั้นเอง (พ.ศ. ๒๓๖๘)**

พระสงฆ์ไทยธรรมยุตติกา หรือพระธรรมยุตได้เริ่มก่อตัวขึ้นแล้ว

จากนั้นมา ก็มีศิษย์หลวงเข้ารับศึกษาอบรมมากขึ้นเป็นลำดับ พระสุเมธมุนี ก็เป็นอาจารย์สั่งสอนสม่ำเสมอมาเป็นลำดับ ครั้น พ.ศ. ๒๓๗๒ พระองค์ได้เสด็จกลับมาจำพรรษา ณ วัดสมอรายอีก ด้วยทรงเห็นว่าที่วัดมหาธาตุนั้นจะเป็นที่หนักใจแก่พระอุปัชฌาย์ และเป็นการอยู่อย่างนานาสังวาส และในปีนั้นที่วัดสมอรายนั้น เพื่อให้แน่ใจจึงอุปสมบทใหม่อีก ที่สีมาน้ำวัดสมอราย พระสงฆ์รามัญจำนวน ๒๐ รูป ว่ากันว่า ทุกรูปมีพรรษาล่วง ๒๐ แล้วทั้งนั้น อุปสมบทมาแต่กัลยาณีสีมาประเทศมอญ (คือเมืองพะโคหรือหงสาวดี) ซึ่งสืบเนื่องมาจากประเทศลังกา การกระทำทัฬหีกรรมครั้งนี้ได้กระทำเต็มพระอัธยาศัย เพื่อให้หมดความแคลงพระหฤทัย คือให้สวดกรรมวาจาคู่ท่านองมอญและท่านองมคธ ครั้นจบลงครั้งหนึ่งแล้ว ก็เปลี่ยนอุปัชฌาย์ และคู่สวดใหม่ในจำนวน ๒๐ รูปนั้น ทำอยู่อย่างนี้ถึง ๖ ครั้ง ครั้นพระองค์ทำเสร็จแล้วทรงเปลี่ยนทำให้แก่ศิษย์หลวงด้วย

ศิษย์หลวงที่ทำทัฬหีกรรมครั้งนั้น มี ๙ รูป คือ

๑. **พระปัญญาอัคคเถระ** คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร

๒. **พระปุสสเถระ** คือ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว ป. ๙) วัดราชประดิษฐ์ฯ (เมื่ออุปสมบทครั้งหลังมีนามฉายาว่า ปุสฺสเทโว)

๓. **พระพุทธสิริเถระ** คือ สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ ป.๙) วัดโสมนัสวิหาร

๔. **พระพุทธิสัณหเถระ** คือ พระอมรโมลี (นพ พุทฺธิสณฺโห) วัดบุปผาราม

๕. **พระธัมมสิริเถระ** คือ พระเทพโมลี (เอี่ยม) วัดเครือวัลย์วรวิหาร

๖. **พระสุวัฑฒนเถระ** คือ พระปลัด เรือง วัดบวรนิเวศวิหาร

๗. **พระพรหมสรเถระ** คือ พระญาณรักขิต (สุข) วัดบรมนิวาส ต่อมาลาสิกขาเป็นขุนนาง

มีบรรดาศักดิ์เป็นพระธรรมการบดี

๘. **พระธัมมรักขิตเถระ** คือ พระครูปลัด ทัต วัดบวรนิเวศ-วิหาร ต่อมาลาสิกขาเป็นขุนนาง มีบรรดาศักดิ์เป็นพระศรีภูริปรีชา

๙. **พระโสภิตเถระ** คือ พระศรีวิสุทธิวงศ์ (ฟัก โสภิโต สาลักษณ์) วัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมาลาสิกขาเป็นขุนนาง มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาศรีสุนทรโวหาร

พระสงฆ์รามัญ จำนวน ๒๐[๑] รูป อยู่วัดบวรมงคลทั้งหมดหรืออยู่วัดใดบ้างตำนานไม่ได้กล่าวไว้ แต่เข้าใจว่าคงอยู่ต่างวัดกัน สำหรับพระสุเมธมุนีนั้น อยู่วัดบวรมงคลตลอดมา เป็น*พระรามัญผู้ใหญ่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงยกให้เป็นพระอาจารย์องค์สำคัญ และไปมาหาสู่กันเป็นเนืองนิตย์ บางคราวก็เสด็จมาประทับอยู่ ณ วัดบวรมงคล เป็นเวลานานๆ จนถึงโปรดให้สร้าง*

---

[๑] ในหนังสือความเป็นมาของคณะธรรมยุต เท่าที่พบ พระสงฆ์รามัญที่มาให้อุปสมบทแก่พระจอมเกล้าฯ และศิษย์หลวงในครั้งนั้น มีเพียง ๑๘ รูปเท่านั้น ไม่ใช่ ๒๐ รูป ดังปรากฏในประวัติวัดบวรมงคล ในการสวดญัตติทำทัฬหีกรรมพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อน โดยเปลี่ยนพระอุปัชฌาย์และคู่สวดถึง ๖ ครั้ง เพื่อให้มั่นคงหมดสงสัย เมื่อเข้าทำหน้าที่ครั้งละ ๓ รูป คือ อุปัชฌาย์ ๑ และคู่สวด ๒ เมื่อครบ ๖ ครั้ง จึงได้ ๑๘ รูปพอดี คือ ๓x๖ เท่ากับ ๑๘ รูปพอดี จึงขอฝากท่านผู้รู้ไว้ที่นี้ด้วย -- ธิตวณฺโณ

ตำหนักไว้หลังหนึ่งเพื่อประทับแรมชั่วคราว ตำหนักนี้ชาวบ้านเรียกว่า "เก๋งพระจอม" เดิมปลูกเตี้ย ๆ ต่อมาท่านเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ได้ปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมใหม่ยกพื้นสูงขึ้น ชั้นล่างเป็นที่พักร้อนและใช้เป็นเสนาสนะสำหรับเจ้าอาวาสสืบมา

ในบั้นปลายชีวิต มีผู้กล่าวว่าท่านพระสุเมธมุนี (ซาย พุทฺธวํโส) ขัดใจกันอย่างใหญ่หลวงกับหม่อมไกรสร (กรมหลวงรักษ์รณเรศ) ผู้ถูกถอดพระยศลงมาเป็นหม่อม โดยฐานะแล้ว ท่านพระสุเมธมุนีตั้งอยู่ในครุฐานียบุคคล เพราะท่านแทบจะกล่าวได้ว่าเป็นผู้วางโครงร่างแห่งคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต ท่านเป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. ๒๓๗๕-๒๓๘๐ รวมเวลา ๕ ปี"

"สมเด็จพระวันรัต (ทับ) เมื่อบวชใหม่ในครั้งที่ ๔ นั้นแล้วท่านก็ได้เรียนพระปริยัติธรรมอยู่ในสำนักพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาภายหลัง ท่านมานึกไม่สู้ชอบใจพระกรรมวาจาจารย์ของท่าน ท่านจึงขึ้นไปที่เมืองปทุมธานีนิมนต์ภิกษุรามัญประชุมกันที่แพหน้าวัดปรัก ทำอุปสมบทกรรมอีกครั้งหนึ่ง นับเป็นครั้งที่ห้า

ภายหลัง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งว่า ที่ทำอุปสมบทกรรมรามัญแล้วนั้น เป็นแต่ทำทัฬหีกรรม สวด

ญัตติจตุตถกรรมเท่านั้น หาสวดบุพพกิจไม่ ทรงสงสัยว่าจะไม่เป็นอันทำ จึงรับสั่งให้พร้อมกันทำเสียใหม่อีกครั้งหนึ่ง ครั้งนี้ท่านไม่อยู่ ครั้นท่านกลับมา ท่านจึงไปที่วัดดอนกระฎี นิมนต์พระภิกษุรามัญมาประชุมกันที่แพหน้าวัด ทำอุปสมบทกรรมอีกครั้งหนึ่ง นับอุปสมบทกรรมเป็นครั้งที่หก

ต่อมา เมื่อท่านไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ ครั้นไหว้พระแล้วจึงมารำพึงว่า พระเจดีย์องค์นี้เป็นของใหญ่โตมาก เป็นที่สำคัญหลักฐานพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง ผู้สร้างนั้นสร้างเฉพาะพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด ข้าพเจ้าปฏิญาณตนว่าเป็นอุปสัมบันภิกษุเฉพาะต่อพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น นับอุทิศบรรพชา เป็นครั้งที่เจ็ด ด้วยประการฉะนี้

อุปสมบท ๗ ครั้งนี้ ท่านเล่าให้ฟังเอง ข้าพเจ้า [สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ยัง)] ก็ไม่ได้ไต่ถามท่าน จึงไม่ได้ความละเอียดจึงกล่าวไว้โดยสังเขปตามที่ได้ทราบ.”

จากการที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัตได้อุปสมบทถึง ๗ ครั้งนี้ ย่อมบ่งให้เห็นชัดว่า ท่านมุ่งความบริสุทธิ์ในชีวิตพรหมจรรย์มากเพียงไร ท่านจึงเป็นผู้ที่สาธุชนพุทธบริษัทเคารพบูชากราบไหว้ด้วยความสนิทใจ เพราะท่านมุ่งบวชอุทิศต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแท้จริง

เกี่ยวกับเรื่องสมเด็จพระวันรัตได้อุปสมบทใหม่นี้ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือเรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนหนึ่งว่า *"การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาคันถธุระผิดกับผู้อื่น ด้วยตั้งพระทัยจำนงแต่จะเรียนพระพุทธศาสนาให้ถ่องแท้ มิได้หมายจะมีตำแหน่งฐานันดรอย่างใดในสังฆมณฑล เพราะฉะนั้น เมื่อทราบภาษามคธถึงสามารถอ่านพระไตรปิฎกเข้าพระทัยโดยลำพังพระองค์ก็ทรงพยายามพิจารณาหลักฐานพระพุทธศาสนา ต่อมา เมื่อทรงพิจารณาถึงพระวินัยปิฎกก็ปรากฏแก่พระญาณว่า วัตรปฏิบัติเช่นที่พระสงฆ์ไทยประพฤติกันเป็นแบบแผนผิดพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอยู่มาก*

ยิ่งพิจารณาไป ก็ยิ่งทรงเห็นวิปลาสคลาดเคลื่อนมาช้านานแล้ว ก็เกิดวิตกขึ้นในพระทัยว่า หรือสมณวงศ์ที่เนื่องมาจากพระอริยสาวกของพระพุทธเจ้าก็จะสูญเสียแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม การที่พระองค์ทรงผนวช ได้สมาทานว่าจะประพฤติตามพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ถ้าทรงประพฤติปฏิบัติต่อไปในทางที่ผิดพระพุทธบัญญัติ เห็นว่าลาผนวชออกเป็นอุบาสกดีกว่า ในขณะเมื่อทรงวิตกดังว่ามา และยังไม่เห็นทางที่จะแก้ไข ได้กิตติศัพท์

ทราบถึงพระกรรณว่า มีพระเถระมอญองค์หนึ่ง (ชื่อ ซาย นามฉายาว่า พุทฺธวํโส) บวชมาแต่เมืองมอญ มาอยู่วัดบวรมงคลได้เป็นพระราชาคณะที่พระสุเมธมุนี เป็นผู้ชำนาญพระวินัยปิฎกและประพฤติวัตรปฏิบัติอย่างเคร่งครัด จึงเสด็จไปทรงทำวิสาสะสนทนากับพระสุเมธมุนี พระสุเมธมุนีทูลอธิบายระเบียบวัตรปฏิบัติของพระมอญคณะกัลยาณี ที่ท่านอุปสมบทให้ทราบโดยพิสดาร ทรงพิจารณาเห็นไม่ห่างไกลจากพุทธบัญญัติเหมือนอย่างวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์สยาม ก็ทรงยินดี ด้วยตระหนักในพระหฤทัยว่า สมณวงศ์ไม่สูญเหมือนอย่างที่ทรงวิตกอยู่แต่ก่อน ก็ทรงเลื่อมใสใคร่จะประพฤติวัตรปฏิบัติตามแบบพระมอญ แต่มีความขัดข้องด้วยเสด็จประทับอยู่วัดมหาธาตุฯ อันเป็นที่สถิตของสมเด็จพระสังฆราช จะทรงประพฤติให้ผิดกับระเบียบแบบแผนของพระสงฆ์ในวัดนั้น ก็จะเป็นการละเมิด และคนทั้งหลายอาจจะเกิดความเข้าใจผิดต่อไป จึงได้เสด็จย้ายไปประทับ ณ วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) เมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๓๗๒ เหมือนอย่างเคยเสด็จประทับเมื่อพรรษาแรกทรงผนวช เวลานั้นมีพระหนุ่ม เป็นเจ้าบ้าง เป็นลูกผู้ดีบ้าง ที่ได้ถวายตัวเป็นศิษย์ศึกษาอยู่ในสำนักและเลื่อมใสพระดำริอีก ๖ รูป ตามเสด็จไปอยู่วัดสมอรายก็มี อยู่วัดอื่นแต่ไปประชุมกัน ณ วัดสมอรายก็มี จึง

เริ่มเกิดเป็นคณะสงฆ์ซึ่งแสวงหาสัมมาปฏิบัติอันมาได้นามในภายหลังว่า "ธรรมยุติกา" แต่นั้นเป็นต้นมา"

พระสงฆ์ที่ถือวัตรปฏิบัติอย่างธรรมยุต ในสมัยเริ่มแรกมีประมาณ ๒๐ รูป และในจำนวนนี้ก็มีสมเด็จพระวันรัต (ทับ) อยู่องค์หนึ่งด้วย

ท่านเป็นนักกรรมฐาน

สมเด็จฯ ชอบปฏิบัติกรรมฐาน ประกอบทั้งมีความเข้าใจสมถ-กรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานอย่างลึกซึ้ง ดังจะเห็นได้จากหนังสือสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานของท่าน ซึ่งทางคณะสงฆ์ใช้เป็นหลักสูตรการศึกษาในชั้นนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอกอยู่ในปัจจุบัน และเห็นได้จากพระธรรมเทศนาและโอวาทที่ศิษย์ของท่านบันทึกไว้ในหนังสือหลายเล่ม เช่น **สังขิตโตวาท** และ **ธรรมานุศาสน์** เป็นต้น และในสมัยเมื่ออยู่ที่วัดราชาธิวาสนั้น ท่านได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไปธุดงค์เสมอ ท่านเป็นผู้พอใจหาความสุขในทางสมณปฏิบัติ มักไปเที่ยวธุดงค์เนือง ๆ โดยเฉพาะเมื่อออกพรรษาแล้ว และมีศิษย์ของท่านติดตามไปด้วยเสมอ ทำให้ศิษย์ของท่านได้มีใจรักในการธุดงค์ไปด้วย เพราะ

เหตุที่ต้องธุดงค์เสมอ ท่านจึงไม่ได้มีโอกาสเข้าแปลพระปริยัติธรรมในสนามหลวง ในสมัยแรก ๆ กรรมฐานที่ท่านชอบมากที่สุด คือ **อสุภกรรมฐาน** ดังจะเห็นได้จากภาพฝาผนังในพระอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร ซึ่งท่านให้เขียนภาพอสุภกรรมฐานทั้ง ๑๐ อย่างไว้เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้พิจารณา เป็นภาพที่ให้คติสอนใจทางกรรมฐานได้ดีมาก และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง **ท่านชอบอัฏฐิกรรมฐาน คือ ชอบพิจารณากระดูก** ดังจะเห็นได้จากภาพถ่ายภาพหนึ่งซึ่งท่านกำลังยืนพิจารณาร่างกระดูกอยู่ ณ ป่าช้าแห่งหนึ่ง และภาพเขียนอีกภาพหนึ่ง ซึ่งเป็นภาพที่ท่านกำลังนั่งพิจารณาร่างกระดูกอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ในลักษณะของพระธุดงค์ ภาพทั้งสองนี้เป็นภาพที่ประทับใจนักปฏิบัติ และบ่งให้เห็นชัดว่าท่านเป็นนักกรรมฐานอย่างแท้จริง

ท่านบวชเพื่อพระนิพพาน

การบวชประพฤติพรหมจรรย์ของท่าน ก็เพื่อมุ่งพระนิพพาน ไม่ได้มุ่งลาภสักการะเกียรติยศชื่อเสียงอันใดเลย แต่ที่ท่านมีสมณศักดิ์ถึงชั้นสมเด็จนั้น เพราะเป็นพระราชประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดินต่างหาก ซึ่งมุ่งหมายจะยกย่องผู้ปฏิบัติดีมีความสามารถให้เป็น

ผู้ปกครองหมู่คณะบริหารพระศาสนา ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า-กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตรัสไว้ตอนหนึ่ง ในหนังสือพระประวัติตรัสเล่าของพระองค์ว่า "*พระผู้ที่เราเลื่อมใสและนับถือว่า เป็นหลักในพระศาสนา เป็นเครื่องอุ่นใจได้ เป็นผู้รับยศศักดิ์ทั้งนั้น สมเด็จพระวันรัต วัดโสมนัสวิหาร ที่แลเห็นว่าไม่มุ่งในทางโลกีย์แล้ว ยังยอมอยู่ในยศศักดิ์*" หลักฐานนี้ก็เป็นเครื่องยืนยันข้อหนึ่งถึงจุดมุ่งหมายแห่งการบวชของท่าน

เหตุที่ทราบได้ว่าสมเด็จพระวันรัตบวชเพื่อนิพพานนั้น จะเห็นได้ชัดจากบทสวดมนต์แปลที่ท่านพร่ำสอนศิษย์ของท่านเนือง ๆ และแม้บัดนี้ ทางวัดโสมนัสวิหารยังใช้สวดในตอนทำวัตรเย็นทุกวันโกน ๑๔ ค่ำว่า "*สพฺพทุกฺขนิสฺสรณนิพฺพานสจฺฉิกรณตฺถาย, อมฺหากํ ปพฺพชฺชา บรรพชาของเราทั้งหลาย เพื่อทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานเป็นที่ออกจากทุกข์ทั้งปวง ตตฺถ โน (ยาวชีวํ) อุสฺสาโห กรณีโย อุตสาหะในบรรพชานั้น อันเราทั้งหลายพึงกระทำ (จนตลอดชีวิต) อยํ สพฺพทุกฺขนิสฺสรโณปาโย อันนี้เป็นอุบายเพื่อออกจากทุกข์ทั้งปวง*"

เพราะฉะนั้น ข้อปฏิบัติและคำสอนของท่านจึงมุ่งสู่พระนิพพาน อันเป็นที่ดับกองทุกข์ทั้งปวง ตรงตามจุดหมายที่พระ-พุทธเจ้าทรงสอนไว้

สอบได้เปรียญ ๙ ประโยค

ลุถึงปีวอก พ.ศ. ๒๓๗๙ เมื่อท่านมีพรรษา ๑๑ อายุ ๓๑ ปี ยังเป็นพระอันดับอยู่ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอาราธนาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ขณะที่ทรงผนวช) เสด็จไปครองวัดบวรนิเวศวิหาร และในสมัยนั้นพระสงฆ์วัดราชาธิวาสมีทั้งพระมหานิกายและพระธรรมยุตอยู่ด้วยกัน แต่อธิบดีสงฆ์เป็นมหานิกาย จึงโปรดให้ท่านอยู่ปกครองฝ่ายธรรมยุตที่วัดราชาธิวาส ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จมาประทับที่วัดบวรนิเวศวิหารเรียบร้อยแล้ว จึงโปรดให้ท่านเข้าแปลพระปริยัติธรรมในสนามหลวง *ครั้งแรกท่านแปลได้ถึง ๗ ประโยค แล้วท่านไม่แปลต่อ รอมาอีกระยะหนึ่งจึงเข้าแปลได้อีก ๒ ประโยค รวมเป็น ๙ ประโยค* ดังข้อความจากหนังสือมหาเถรานุปวัตติกถาตอนหนึ่งว่า *"ครั้นถึงกาลสอบไล่พระไตรปิฎก เวลานั้นท่านไปเที่ยวธุดงควัตรตามสมณกิจ พอกลับมาถึงก็มีรับสั่งในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เข้าแปลหนังสือ ครั้งนั้นท่านแปลได้ ๗ ประโยค ท่านผู้ใหญ่เล่าว่า ถ้าท่านจะแปลต่อไปอีกก็ได้ กาลภายหลังมาสมกับสมเด็จพระสังฆราช (สา) ตรัสว่า "สมเด็จพระวันรัต เมื่อท่านแปลประโยค ๗ ท่านไม่ได้ตกน่า แต่คราวนั้นสังฆบริษัทในวัด*

ราชาธิวาสแปลได้ ๙ ประโยคบ้าง ๗ ประโยคบ้าง ได้ประโยคเอกหลายองค์" พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้มีพระดำรัสกะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ชีต้นศิษย์ของพระองค์ท่าน ล้วนแต่หนังสือดี ๆ มาก รู้อยู่แล้ว แต่แปลได้ ๙ ประโยคหลายองค์นัก เขาจะมีความครหาติเตียนในภายหลัง" เพราะเหตุนี้ท่านจึงได้แปลหยุดไว้เพียงประโยค ๗ เท่านั้น ครั้นถึงกาลสอบไล่พระปริยัติธรรม ท่านจึงเข้าแปลได้อีก ๒ ประโยค รวมเป็นเปรียญ ๙ ประโยค"

จากการสอบได้เปรียญ ๙ ประโยคของท่านในสมัยนั้น ย่อมแสดงให้เห็นว่าท่านมีความรู้ดีในด้านปริยัติธรรมเพียงไร ท่านเป็นเปรียญ ๙ ประโยคอยู่ไม่นาน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงตั้งท่านเป็นพระราชาคณะที่ **พระอริยมุนี** และท่านคงอยู่ที่วัดราชาธิวาสต่อมา

ในปี พ.ศ. ๒๓๙๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในขณะที่ยังทรงผนวชอยู่ ได้รับสั่งให้พระธรรมยุตครองผ้าเสียใหม่แบบอย่างพระมหานิกาย เพื่อมิให้ขัดพระราชอัธยาศัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงรังเกียจอยู่ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถืออย่างมอญ ถ้าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ก็

จะให้พระสงฆ์ห่มอย่างมอญเสียหมดทั้งแผ่นดิน เล่ากันมาว่า สมเด็จพระวันรัต (ทับ) ซึ่งเวลานั้นดำรงสมณศักดิ์เป็นพระอริยมุนี อยู่ที่วัดราชาธิวาส ท่านยังยึดมั่นในการครองผ้าแบบห่มแหวก ตลอดมา ไม่ยอมเปลี่ยนไปห่มอย่างพระมหานิกาย

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ พระสงฆ์ธรรมยุตซึ่งต้องห่มผ้าคลุมอย่าง มหานิกาย พากันถวายพระพรขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต กลับห่มแหวกอย่างเดิม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรัส ตอบว่า *"การปฏิบัติพระธรรมวินัย เป็นการของสงฆ์ แล้วแต่ศรัทธา อย่างไร ก็ปฏิบัติอย่างนั้น ไม่เกี่ยวด้วยฝ่ายอาณาจักร"* เพราะฉะนั้น ไม่ทรงห้ามหรือทรงอนุญาตทั้งสองสถาน นับแต่นั้นมา พระสงฆ์ ธรรมยุตก็กลับห่มแหวกเหมือนเดิม แต่สมเด็จพระวันรัตท่านห่ม แหวกมาแต่ต้นไม่ยอมเปลี่ยนแปลง เพราะท่านเห็นว่า การห่ม แหวกนั้นถูกต้องตามพระวินัยแล้วทุกประการ

พระมหาเถระผู้เป็นต้นวงศ์ธรรมยุต

สมเด็จพระวันรัต ในสมัยที่ยังอยู่วัดราชาธิวาสนั้น ก็นับว่า ได้เป็นผู้หนึ่งที่ได้ร่วมกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุตขึ้นในปี ๒๓๗๒ ดังกล่าวมาแล้วในตอนต้น

และปรากฏต่อมาในภายหลังว่าพระที่มาร่วมประพฤติธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดรวมกันเป็นคณะธรรมยุตในสมัยนั้น ได้เป็นพระมหาเถระ เป็นต้นวงศ์ธรรมยุต ๑๐ รูป ซึ่งปรากฏในคาถาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งยังทรงผนวช ว่า

ทส คณิสฺสรา เถรา ธมฺมยุตฺติกวํสิกา
ตนฺนิกายิกสงฺเฆน สพฺพกิจฺเจสุ สมฺมตา
เถโร วชิรญาโณ จ ปาโมกฺโข คณเชฏฺฐโก
เถโร พฺรหฺมสโร เจว เถโร ธมฺมสิริวฺหโย
เถโร พุทฺธสิริ เจว เถโร ปญฺญาคฺคนามโก
เถโร ธมฺมรกฺขิโต จ เถโร จ โสภิตวฺหโย
เถโร พุทฺธิสณฺหนาโม เถโร ปุสฺสาภิธานโก
เถโร สุวฑฺฒโน จาปิ สพฺเพ สมานฉนฺทกา

แปลความว่า

พระเถระเจ้าคณะฝ่ายธรรมยุติกวงศ์ อันพระสงฆ์นิกายนั้นสมมต (คือแต่งตั้งให้เป็นผู้บริหาร) ในกิจการทั้งปวง ๑๐ รูป คือ

๑. พระวชิรญาณเถระ เป็นผู้ใหญ่ในคณะ เป็นประธาน

๒. พระพรหมสรเถระ ๓. พระธรรมสิริเถระ

๔. พระพุทธสิริเถระ ๕. พระปัญญาอัคคเถระ

๖. พระธัมมรักขิตเถระ ๗. พระโสภิตเถระ

๘. พระพุทธิสัณหเถระ ๙. พระปุสสเถระ

๑๐. พระสุวัฑฒนเถระ ทุกรูปเป็นผู้มีฉันทะเสมอกัน

เพื่อให้ทราบชัดว่า พระเถรทั้ง ๑๐ รูปนี้ อยู่วัดใดบ้าง เพราะในพระราชนิพนธ์มิได้บ่งชัดว่ารูปใดอยู่วัดใด จึงขอเพิ่มเติมให้เข้าใจชัดยิ่งขึ้น ตามที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น คือ

จากพระนามและรายนามข้างบนนี้ จะเห็นได้ว่าสมเด็จพระวันรัต นั้นนับเป็นรูปหนึ่ง คือเป็นรูปที่ ๔ ในจำนวนพระมหาเถระ ๑๐ รูป ผู้เป็นต้นวงศ์ธรรมยุต และการที่ท่านเข้าบวชใหม่ถึงหลายครั้ง แสดงให้เห็นว่าท่านมีใจเด็ดเดี่ยวและมุ่งตรงต่อพระธรรมวินัยเพียงไร ยิ่งในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงลาผนวชไปครองราชสมบัตินั้น ได้มีผู้ลาสิกขาตามเสด็จหลายท่าน เพื่อไปรับราชการเป็นขุนนางในสมัยนั้น แต่สมเด็จฯ แม้จะมีผู้ชักชวนลาสิกขา ก็มิได้ใยดีต่อยศศักดิ์ในฆราวาสวิสัยทั้งๆ ที่ถ้าหากลาสิกขาออกไปในสมัยนั้น ท่านคงได้รับบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางผู้หนึ่งอย่างแน่นอน แต่ท่านมิได้ใยดี มีแต่มุ่งตรงต่อ

พระนิพพาน อันเป็นที่สุดทุกข์เป็นที่ตั้ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าท่านมีความเลื่อมใสมั่นคงในพระพุทธศาสนาเพียงไร

เป็นเจ้าอาวาสรูปแรกของวัดโสมนัสวิหาร

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงลาผนวชและขึ้นครองราชย์ในปี ๒๓๙๔ แล้ว พระองค์ได้ทรงสถาปนาวัดโสมนัสวิหารขึ้น ด้วยพระราชทรัพย์ของสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี พระอัครมเหสีของพระองค์ ได้พระราชทานนามว่าวัดโสมนัสวิหาร โดยทรงวางศิลาฤกษ์พระอุโบสถ เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๖ ทรงสร้างเป็นพระอารามหลวงชั้นโทชนิดราชวรวิหาร ในเนื้อที่ ๓๑ ไร่เศษ พระราชทานเป็นวิสุงคามสีมาที่เป็นเขตวัดนั้น มีกำแพงล้อมรอบ ได้สมมติเป็นมหาสีมา เว้นนอกกำแพงไว้เป็นอุปจารสีมาและคู เพื่อกันเขตบ้านในที่ธรณีสงฆ์กับมหาสีมาที่อยู่ของสงฆ์ให้ห่างจากกัน

ครั้นสิ่งก่อสร้างสำเร็จลงบ้าง พอเป็นที่อาศัยอยู่จำพรรษาของพระภิกษุสามเณรได้บ้างแล้ว ใน พ.ศ. ๒๓๙๙ พระองค์ก็ได้ทรงอาราธนาสมเด็จพระวันรัต ในสมัยที่ยังเป็นพระอริยมุนีจากวัดราชาธิวาส พร้อมด้วยคณะสงฆ์ประมาณ ๔๐ รูป โดยขบวนแห่ทาง

เรือ ให้มาอยู่ครองวัดโสมนัสวิหาร ท่านจึงได้เป็นเจ้าอาวาสรูปแรกของวัดนี้

เมื่อมาอยู่วัดโสมนัสวิหารแล้ว ท่านได้ดำเนินงานพระศาสนาทุกอย่างสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ทั้งในด้านศึกษา ในด้านการปฏิบัติ การเผยแผ่ การปกครอง และการก่อสร้าง ทำให้วัดโสมนัสวิหารในสมัยของท่านรุ่งเรืองมาก

ในด้านการก่อสร้างนั้น ท่านได้ก่อสร้างสิ่งที่ยังไม่แล้วบริบูรณ์ซึ่งยังค้างอยู่ก็มี และที่ยังไม่เคยทำเลยก็มี ท่านก็สร้างต่อจนสำเร็จบริบูรณ์ โดยสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้พูดกับท่านว่า "**เจ้าคุณฯ จะทำการวัดอย่างไรก็ตามใจ ทุนรอนจะเบิกให้** (จากพระราชมรดกของสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี)" ท่านได้อาศัยทุนของหลวงนี้เอง ประกอบทั้งเป็นผู้มีหัวในการก่อสร้างอยู่ด้วย จึงได้ลงมือสร้างพระวิหาร พระอุโบสถ พระเจดีย์ จนเสร็จบริบูรณ์ จัดเป็นวัดที่สวยงามวัดหนึ่งในนครหลวง

สมเด็จพระวันรัต เมื่ออยู่วัดราชาธิวาส ท่านได้สร้างพระพุทธรูปไว้องค์หนึ่ง ได้อัญเชิญมาวัดโสมนัสวิหารด้วย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดจึงได้ถวายพระนามว่า "**พระสัมพุทธสิริ**" ตามนามฉายาของท่าน และโปรดให้ประดิษฐานไว้

เป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดโสมนัสวิหารอยู่จนทุกวันนี้

ในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกุณาโปรดให้เลื่อนสมณศักดิ์ท่านเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ที่ *พระพรหมมุนี*

ถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดให้เลื่อนตำแหน่งพระพรหมมุนี เป็น **พระพิมลธรรม** ในปี พ.ศ. ๒๔๑๕

ท่านเคร่งครัดพระวินัยมาก

ท่านเป็นผู้ที่เคร่งครัดในพระวินัยมาก จนเป็นที่รู้กันโดยทั่วไปในหมู่พระธรรมยุตทั้งหลาย และต่างก็ถือการปฏิบัติของท่านเป็นแบบอย่าง กล่าวกันว่า พระสงฆ์วัดโสมนัสวิหารในสมัยของท่านหรือผู้เป็นสัทธิวิหาริกและอันเตวาสิกของท่านชำนาญในบุพพสิกขาวัณณนาและวินัยแปล

เล่ากันมาว่า ปกติที่วัดโสมนัสวิหาร ท่านจำวัดกลางคืนองค์เดียวที่กุฏิใหญ่ในคณะ ๕ อันเป็นกุฏิที่ท่านอยู่เป็นประจำ แต่คืนวันหนึ่งมีอสุรกายมาปรากฏแก่ท่านเป็นรูปหญิงสาว ตั้งแต่นั้นมาท่านจึงให้พระเณรมานอนเป็นเพื่อน เพราะเกรงคนที่เห็นรูปเช่นนั้นแล้วจะเข้าใจผิด

จากการสังวรในข้อพระวินัยเช่นนั้น แสดงให้เห็นว่าท่านเป็นผู้เคร่งครัดในพระวินัยเพียงไร

ท่านยึดมั่นในคุณพระรัตนตรัยมาก

เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัตเป็นผู้หนักแน่นในพระธรรมวินัย และชอบเจริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณเป็นพิเศษ ดังที่ขุนไกรนารายณ์ได้กล่าวสดุดีไว้ในการจัดพิมพ์พระธรรมเทศนาของท่านตอนหนึ่งว่า *"เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ของข้าพเจ้า ท่านมีความพอใจและปฏิบัติตามนั้นอย่างเคร่งครัด คือท่านแสดงตัวของท่านเป็นผู้นับถือพระรัตนตรัยด้วยความเลื่อมใสอย่างมั่นคง ตั้งใจรักษาศีลให้มีความบริสุทธิ์เสมอทุกวัน วันไหนท่านต้องอาบัติแม้แต่เล็กน้อย วันนั้นท่านถึงกับออกปากว่าขาดทุน ท่านนำภิกษุสามเณรลงทำวัตรไหว้พระในพระอุโบสถเสมอทุกวัน ทั้งเช้าเย็นไม่ขาด เว้นไว้แต่คราวอาพาธหนักถึงกับลุกขึ้นไม่ได้ เพราะท่านได้อธิษฐานใจของท่านไว้ว่า ถ้าเจ็บยังพอลุกขึ้นได้แล้ว เป็นอันไม่ให้ขาดการทำวัตรไหว้พระเลย อนึ่ง เมื่อเสร็จการไหว้พระเวลาค่ำแล้ว ท่านได้พร่ำสอนพระภิกษุสามเณรด้วยธรรมด้วยวินัยอยู่จนดึกดื่นทุกวันเป็นอาจิณ"*

สมเด็จพระวันรัต (ทับ)

กำลังยืนพิจารณาอสุภกรรมฐาน ณ ป่าช้าแห่งหนึ่ง ในลักษณะของพระธุดงค์

ภาพนี้ได้มีผู้ถ่ายไว้ในตอนปลายอายุของท่าน

สมเด็จพระวันรัต (ทับ) กำลังนั่งพิจารณาร่างกระดูก
อยู่ใต้ต้นไม้ริมสระแห่งหนึ่ง

ภาพนี้เป็นภาพเขียนที่ประทับใจนักปฏิบัติกรรมฐานมาก สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในสมัยของท่าน และศิษย์ของท่านเก็บไว้อย่างดีในกรอบซึ่งสลักอย่างสวยงาม ประดิษฐานไว้บนแท่นบูชาภายในกุฎี ข้างพระอุโบสถ วัดโสมนัสวิหาร

สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริเถร)
กำลังนั่งพิจารณาร่างกระดูกอยู่ใต้ต้นไม้ริมสระแห่งหนึ่ง
ในลักษณะของพระธุดงค์

พระนามและนามในรูปหมู่ ฉายที่พระพุทธรัตนสถานมนทิราราม ในพระบรมมหาราชวัง ในคราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงพระผนวช พ.ศ. ๒๔๑๖

นับจากซ้ายไปขวา

๑. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

๒. พระองค์เจ้าอรุณนิภาคุณากร วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

๓. พระสุคุณคณาภรณ์ (นิ่ม) วัดเครือวัลย์วรวิหาร

๔. กรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธุ์ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์) วัดบวรนิเวศวิหาร พระราชูปาธยาจารย์

๕. พระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทํรํสี) วัดมกุฏกษัตริยาราม

๖. พระพิมลธรรม (สมเด็จพระวันรัต ทับ พุทฺธสิริ) วัดโสมนัสวิหาร

๗. พระอริยมุนี (พระพรหมมุนี เสมือน สุมิตฺโต) วัดบรมนิวาส

๘. พระพรหมมุนี (สมเด็จพระพุฒาจารย์ ศรี) วัดปทุมคงคา

๙. พระสาสนโสภณ (สมเด็จพระสังฆราช สา ปุสฺสเทว) วัดราชประดิษฐ์ พระราชกรรมวาจาจารย์

ในการแสดงธรรมในวันธรรมสวนะ ท่านชอบแสดงคุณพระรัตนตรัย คือพรรณนาคุณพระรัตนตรัยเสียก่อนทุกครั้งก่อนที่จะอธิบายหลักธรรมข้ออื่นๆ ซึ่งธรรมเนียมนี้ยังใช้ปฏิบัติกันอยู่ในวัดโสมนัสวิหารจนกระทั่งปัจจุบัน โดยเฉพาะในการเทศน์กัณฑ์เช้า

อนึ่ง ในสมัยเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงผนวช และประทับอยู่ที่วัดราชาธิวาสนั้น พระองค์ทรงเริ่มตั้งวันธรรมสวนะ เทศนาสั่งสอนทุกวันอุโบสถ สมเด็จพระวันรัตในสมัยที่ยังอยู่ที่วัดราชาธิวาส ได้พูดจาแนะนำโยมและญาติของท่านให้มารักษาอุโบสถและฟังธรรมเทศนา นับเป็นครั้งแรกที่ได้มีอุบาสกอุบาสิกามาฟังธรรมและรักษาศีลอุโบสถในวัดมาแต่ครั้งนั้น เพราะธรรมเนียมนี้ได้หยุดมานานนับตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาแตกเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๐

ท่านขยันไหว้พระสวดมนต์

การไหว้พระสวดมนต์ประจำเวลาเช้าและค่ำเป็นกิจวัตรที่ท่านทำสม่ำเสมอ แม้จะไปราชการในวัง ถึงค่ำมืดสักปานใดก็ตาม พระภิกษุสามเณรจะต้องคอย เมื่อท่านกลับมาถึงวัดแล้ว ท่านต้องทำกิจวัตรของท่านจนได้ ท่านได้รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้า

จากพระไตรปิฎกในคัมภีร์ต่าง ๆ มาแปลแล้วจัดเป็นบทสวดมนต์เช้า ค่ำ มีอรรถรสจับใจน่าฟัง มุ่งแนวปฏิบัติไปตามศีล สมาธิ และปัญญาโดยตรง เช่น *จตุรารักขกรรมฐานแปล ปัจจเวกขณวิธีแปล* และ *คาถาแปล* เป็นต้น

ในสมัยของท่าน วัดโสมนัสวิหารมีพระภิกษุสามเณรประมาณ ๑๐๐ รูป หลังจากไหว้พระสวดมนต์เสร็จแล้ว ท่านก็สั่งสอนพระธรรมวินัย และให้ภิกษุสามเณรเจริญกรรมฐานอยู่อีกนานจึงกลับกุฏิ หลังจากออกจากโบสถ์แล้ว ท่านมักจะไปนั่งกรรมฐานที่กุฏิข้างพระอุโบสถ อันเป็นกุฏิกรรมฐาน ซึ่งท่านให้รื้อจากกุฏิกรรมฐานของท่านที่วัดราชาธิวาส แล้วนำมาปลูกไว้ข้างพระอุโบสถ ซึ่งพระเถระวัดโสมนัสวิหารได้รับทราบสืบต่อกันมาว่า ท่านได้บรรลุธรรมที่กุฏิกรรมฐานหลังนี้เอง

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ยัง เขมาภิรโต) ได้บันทึกกิจวัตรประจำวันของสมเด็จพระวันรัต ไว้ในหนังสือมหาเถรานุปวัตติกถาตอนหนึ่งว่า "*ท่านเป็นผู้หมั่นไม่เกียจคร้านในประโยชน์ตนและสงเคราะห์ให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่นอยู่เสมอ ไม่ใคร่จะเว้นวาย คือเมื่อเวลาฉันเช้าแล้ว ไหว้พระที่กุฏิแต่ท่านผู้เดียวครั้งหนึ่ง เวลาประมาณ ๔ โมง (เช้า) ลงไปไหว้พระในอุโบสถพร้อมด้วยภิกษุ*

และสามเณรอีกครั้งหนึ่ง ฉันเพลแล้วประกอบกิจต่าง ๆ บ้างเล็กน้อย แล้วจึงได้จำวัด เวลาบ่ายตื่นแล้ว กระทำจิตให้สงบด้วยกรรมฐานภาวนาตามสมควร พอเวลาพลบลง ไปจุดเทียนไหว้พระในวิหาร พระภิกษุสามเณรพร้อมกัน”

จากปฏิปทาของท่านนี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่าท่านมีความขยัน และเห็นคุณประโยชน์ของการไหว้พระสวดมนต์เพียงไร

พระบรมธาตุเสด็จ

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นผู้มั่นคงในพระรัตนตรัยมาก ไหว้พระสวดมนต์วันละ ๓ ครั้งดังกล่าวมาแล้ว ด้วยเหตุนี้เอง ในวันหนึ่ง ขณะที่ท่านไหว้พระทำวัตรสวดมนต์อยู่ในพระอุโบสถ จึงมีพระบรมธาตุเสด็จมา ดังข้อความตอนหนึ่งที่ศิษย์ของท่านได้บันทึกไว้ในหนังสือเล่มหนึ่งว่า

“พระบรมธาตุย่อมเสด็จไปอยู่ที่เขาบูชา ยังโปรดสัตว์อยู่ ทำปาฏิหาริย์ให้ผู้ปฏิบัติธรรมเห็น คือสมเด็จพระวันรัต (ทับ) วัดโสมนัสวิหาร ท่านไหว้พระทำวัตรอยู่ในอุโบสถ พระบรมธาตุก็ทำปาฏิหาริย์เปล่งรัศมีมาหาท่าน ท่านเห็นว่าผิดกว่าแสงหิ่งห้อย ท่านก็เอาถุงตักยุงตักเอาไว้ ก็เอาออกมาดู ก็รู้ว่าเป็นพระบรมธาตุ ท่าน

ก็ประกาศตัวของท่านในที่ประชุมสงฆ์ว่า การไหว้ (พระ) ของฉันจะไม่ให้ขาด (ต่อมา) เกิดมีการสวดมนต์ที่วังหลวงขึ้น สังฆการีก็มานิมนต์ท่านให้ไป ๔ โมงเย็น ท่านก็บอกว่า ๔ ทุ่ม ข้าจึงจะไป (ที่วัดโสมนัสวิหาร ไหว้พระ ๓ ทุ่ม) พอถึงเวลา ๔ โมงเย็น พระทั้งหลายก็ไปพร้อมกัน พระเจ้าแผ่นดินก็เสด็จมา พระทั้งหลายยังคอยสมเด็จพระวันรัตอยู่ พระราชาจะเป็นรัชกาลที่ ๔ หรือที่ ๕ ไม่ทราบ[๑] (ชัด) พระองค์ก็ตรัสถามสังฆการีว่า แกไปนิมนต์ท่านอย่างไรท่านจึงยังไม่มา สังฆการีก็กราบทูลว่า "ข้าพระพุทธเจ้านิมนต์ให้ท่านมา ๔ โมงเย็น ท่านบอกว่า ๔ ทุ่ม ข้าจึงจะไป พะยะคะ"

พระราชาก็ตรัสว่า "ท่านไม่อยากเข้าวังแล้ว ทีหลังอย่าไปนิมนต์ท่านมาสวดมนต์"

ฉันเช้าแล้ว พระยาเวียงในก็มาส่งข่าวสมเด็จฯ บอกว่า "เมื่อเย็นวานนี้ พระเจ้าแผ่นดินทรงกริ้วพระเดชพระคุณแล้ว"

สมเด็จฯ ก็ถามว่า "กริ้วอย่างไร"

พระยาเวียงในก็บอกว่า "พระเจ้าแผ่นดินตรัสว่า ท่านไม่อยากเข้าวังแล้ว ทีหลังอย่าไปนิมนต์ท่านมา"

---

[๑] สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นรัชกาลที่ ๕ เพราะเจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นสมเด็จฯ ในรัชกาลที่ ๕ และช่วงนั้นท่านคงอยู่ในวัยชราแล้ว ท่านจึงเป็นพระเถระผู้ใหญ่รูปหนึ่งในสังฆมณฑลในสมัยนั้น

สมเด็จฯ ก็ว่า "เออ ข้าง ๆ วัดของข้านี้ก็อิ่มแล้ว"

เรื่องนี้ พระธรรมฐิติญาณ (แจ่ม) เจ้าอาวาสวัดเครือวัลย์ เป็นกรรมวาจาจารย์ของผมเล่าให้ฟัง

เมื่อสมเด็จพระวันรัต (ทับ) ล่วงแล้ว พระบรมธาตุ (องค์นี้) มาอยู่กับสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ยัง) เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เล่าให้ผมฟังว่า ท่านไปบูชาพระบรมธาตุ ๆ ก็ปาฏิหาริย์เข้าไปอยู่ในพระเจดีย์อีกองค์หนึ่ง เป็นสององค์ด้วยกัน ผมจะขอท่านนมัสการก็เกรงใจท่าน พระเจดีย์ (องค์นี้) ทำด้วยทองสัมฤทธิ์ องค์เท่าแขน เมื่อผมอยู่ (ที่วัดโสมนัสวิหาร) ไหว้พระ ๓ เวลา ๓ โมงเช้าไหว้ในอุโบสถ ๖ โมงเย็น ไหว้พระบรมธาตุที่ตำหนักสมเด็จ (คณะ ๒) ๓ ทุ่มไหว้ในอุโบสถ"

จากเรื่องนี้ชี้ให้เห็นชัดว่า เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มั่นคงในพระรัตนตรัย และขยันในการไหว้พระสวดมนต์วันละ ๓ เวลาโดยไม่ขาด แม้จะมีธุระจำเป็นท่านก็ยังไหว้พระสวดมนต์ทุกวันมิได้ขาด นับเป็นปฏิปทาที่หาได้ยาก และน่าเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง

ท่านเป็นที่เคารพนับถือของพระมหากษัตริย์[๑]

สมเด็จพระวันรัต ได้รับการเคารพยกย่องนับถือจากคนทุกชั้น ตั้งแต่คนสามัญทั่วไป จนถึงองค์พระมหากษัตริย์ เพราะท่านมีปฏิปทาอันน่าเลื่อมใสและมีความสามารถในหลายด้าน ท่านมีชีวิตอยู่ถึง ๕ รัชกาล คือตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงที่ ๕ ท่านจึงได้รับการเคารพยกย่องมากจากพระมหากษัตริย์ถึง ๓ พระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามที่ปรากฏแล้วในประวัติของท่าน โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น ปรากฏว่าเมื่อพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวช เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๖ นั้น ท่านได้รับนิมนต์ให้เข้าไปประจำอยู่ที่พระพุทธรัตนสถานซึ่งประดิษฐานอยู่ในบรมมหาราชวังชั้นใน *ท่านได้ถวายพระธรรมปริยายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกเวลา จนทรงลาผนวช* จึงนับได้ว่าท่านเป็นพระมหาเถระของไทยรูปหนึ่งที่ได้รับการยกย่องนับถือมากจากองค์พระมหากษัตริย์

---

[๑] เล่ากันมาว่า ในสมัยเจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต หม่อมเจ้าวังหน้าบวชที่วัดโสมนัสวิหารส่วนมาก เพราะพี่สาวของท่านเป็นเจ้าจอมวังหน้า

เป็นสมเด็จพระวันรัต เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายใต้

เนื่องจากท่านเป็นผู้แตกฉานในพระปริยัติธรรม ทรงเกียรติคุณดีงาม เป็นผู้ปฏิบัติเคร่งครัดตามพระธรรมวินัยมั่นคงแข็งแรง ไม่ย่อหย่อน มอบกายถวายชีวิตในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง รวมทั้งเป็นผู้สามารถในการปกครองและในการสั่งสอนภิกษุสามเณรและประชาชนได้ผลดีมาก ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๔๒๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดให้สถาปนาท่านขึ้นเป็นสมเด็จพระวันรัต เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายใต้ ดังมีสำเนาที่ประกาศทรงแต่งตั้งดังนี้

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล เป็นอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๒ พรรษา ปัตยุบันกาล สสสังวัจฉร ผัคคุณมาส กาฬปักษ์ อัฐมีดิถี พุฒวาร (ปีเถาะ เดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ วันพุธ) ปริจ-เฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า พระพิมลธรรมมีพรรษายุกาลเจริญมาก ประกอบด้วยรัตตัญญูมหาเถระธรรมยั่งยืนมานาน และมีปฏิภาณปรีชาตรีปิฎกกลาโกศลฉลาดในธรรโมบาย ขวนขวาย ในการสั่งสอนนิกรบริษัททั้งคฤหัสถ์

บรรพชิต เป็นพาหุลกิจนิตยสมาทานมิได้ย่อหย่อน เป็นที่มหานิกรนับถือ เป็นปูชนียฐานบุญญเขตที่ควรเคารพบูชา และมีสุตาคมและศีลาธิคุณมั่น สมควรเป็นทักษิณมหาคณิศราจารย์ พระราชาคณะผู้ใหญ่มีอิสริยยศยิ่งกว่าสมณนิกร คามวาสี อรัญญวาสี ปักษ์ใต้ทั้งปวงได้

จึงมีพระบรมราชโองการมา ณ พระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระพิมลธรรม เป็นสมเด็จพระราชาคณะ มีนามตามจารึกในสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระวันรัตน ปริยัติพิพัฒน์พงศ์ วิสุทธิสงฆนายก ตรีปิฎกโกศล วิมลญาณสุนทร มหาทักษิณคุณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี อรัญญวาสี สถิตย์ ณ วัดโสมนัสวิหาร พระอารามหลวง เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายใต้ มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๗ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๑๐ รูป

ฯลฯ

ท่านชอบแสดงปรมัตถธรรมเป็นพื้น แต่เข้าใจง่าย

สมเด็จพระวันรัตนั้น นอกจากชอบแสดงคุณพระรัตนตรัยแล้ว ท่านยังชอบแสดงปรมัตถธรรมเป็นพื้น โดยใช้คำสำนวนง่าย ๆ

ฟังเข้าใจง่ายสำหรับคนทุกชั้น เช่น บทนิพนธ์ของท่านในหนังสือธรรมานุศาสน์ตอนหนึ่งว่า *"เราทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ บวชเป็นภิกษุและสามเณร ณ ศาสนานี้ เพื่อจะหลอกให้คนในโลกเลื่อมใสนับถือก็หามิได้ เพื่อจะได้พูดจาปราศรัยกับชนมีศักดิ์คือเจ้านายเป็นต้นก็หามิได้ เพื่อจะต้องการลาภและสักการบูชาเป็นอามิสทายาทก็หามิได้ เพื่อจะอวดให้เขารู้ว่าตนเป็นคนสุกมิใช่คนดิบ คือได้บวชประพฤติพรหมจรรย์แล้วสึกไปจะหาเมียง่าย ๆ ก็หามิได้ เราทั้งหลายมาบวชเป็นพระภิกษุและสามเณรประพฤติพรหมจรรย์ในศาสนานี้ หวังจะออกจากทุกข์ ทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน จึงลั่นวาจาว่า สพฺพทุกฺขนิสฺสรณนิพฺพานสจฺฉิกรณตฺถาย ดังนี้ทุกคน การที่จะปฏิบัติออกจากทุกข์ ทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานนั้นก็ต้องปิดกั้นบาปอกุศลเสีย อย่าให้เกิดขึ้นได้ ถ้าเกิดขึ้นแล้ว ก็ต้องเพียรละเสียเว้นเสียด้วยการทำ กาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์ อยู่ด้วยสติความระวังปิดกั้นบาปและมาละอกุศล อย่างนี้แหละ เป็นการชอบสมควรแก่เราทั้งหลายผู้ปฏิบัติจะออกจากทุกข์ทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน จะระวังปิดกั้นบาปอกุศลเสียได้ก็ต้องอาศัยการปฏิบัติดีในพระธรรมวินัยนี้"*

ท่านมีผิวพรรณผ่องใส

เนื่องจากเจ้าพระคุณสมเด็จองค์นี้ ได้ปฏิบัติกรรมฐานมานานเกือบตลอดชีวิตพรหมจรรย์ของท่านก็ว่าได้ ทั้งในด้านสมถะทั้งในด้านวิปัสสนา เป็นอาจารย์ทั้งฝ่ายคันถธุระและฝ่ายวิปัสสนาธุระที่มีชื่อเสียงมากรูปหนึ่งในยุคของท่าน ทั้งท่านได้ปฏิบัติตนอยู่ในหลักกรรมฐานเป็นประจำ ท่านจึงมีความสุขใจมากอันเกิดจากการปฏิบัติของท่าน ทำให้ท่านมีผิวพรรณผ่องใส มองดูสง่าและน่าเลื่อมใสสำหรับผู้ที่พบเห็น ดังพระดำรัสของ **สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์** ที่ได้ตรัสกะพระเถรานุเถระ วัดโสมนัสวิหาร ในปี พ.ศ. ๒๔๘๙ เมื่อครั้งพระองค์ได้เสด็จมาแต่งตั้ง **พระมหาจับ ฐิตธมฺโม ป.ธ. ๙** (ภายหลังได้เป็นสมเด็จพระวันรัต) เป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร มีอยู่ตอนหนึ่งพระองค์ตรัสปรารภถึงสมเด็จพระวันรัต (ทับ) ว่า **"สมเด็จพระวันรัต (ทับ) นั้นนะ ท่านสวยงาม มีผิวพรรณผ่องใส เราเองสมัยเมื่อเป็นสามเณรได้ติดตามพระเถระผู้ใหญ่มาทำวัตรท่านเมื่อเข้าพรรษายังแอบมองท่าน เพราะเขาเล่าลือกันว่า "ท่านสวยงาม ผิวพรรณผ่องใส" ก็ได้เห็นว่าเป็นจริงตามที่เขาพูดกัน"**[๑]

---

[๑] เรื่องนี้ นายลาภ สุขะศิริ ป.ธ.๕ ได้เล่าให้ฟังว่า ในสมัยที่ตนเป็นพระมหาเปรียญอยู่วัดโสมนัสวิหาร ได้อยู่ในที่ชุมนุมสงฆ์นั้นด้วย และได้ฟังพระดำรัสของสมเด็จพระสังฆราชเจ้าเกี่ยวกับเรื่องนี้มาด้วยตนเอง

การที่ท่านมีผิวพรรณผ่องใสนี้ จัดว่าเป็นผลข้อหนึ่งอันเกิดจากการปฏิบัติกรรมฐานของท่าน เพราะการทำกรรมฐาน ย่อมทำร่างกายให้ผ่องใสและทำจิตใจให้เบิกบาน

พระเถระหัวเมืองมาขอถือท่านเป็นนิสสยาจารย์

เนื่องจากท่านเป็นพระมหาเถระรูปหนึ่ง ในจำนวนพระเถระผู้เป็นต้นวงศ์ธรรมยุต ๑๐ รูป และท่านมั่นคงในชีวิตพรหมจรรย์และพระศาสนาอย่างยิ่ง มีชื่อเสียงขจรขจายไปทั่วในยุคนั้น และท่านเป็นพระอุปัชฌาย์และเป็นอาจารย์ของพระเถรานุเถระทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองเป็นจำนวนมาก ยิ่งในสมัยที่ท่านได้รับสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระวันรัตแล้ว ท่านก็เป็นที่พึ่งและเป็นที่เคารพนับถือของพุทธศาสนิกชนทั่วไปมากขึ้น โดยเฉพาะในหมู่พระสงฆ์ธรรมยุต เคารพนับถือท่านมากเป็นพิเศษ จึงมักมาหาท่านอยู่เสมอ เพราะท่านเข้าพบได้สะดวก เป็นที่พึ่งในการไต่ถามหรือปรึกษาหารือด้านพระธรรมวินัย และเป็นกันเอง จึงปรากฏว่ามีพระสงฆ์ธรรมยุตจากหัวเมืองได้มาขอถือท่านเป็นนิสสยาจารย์ทุกครั้งที่เดินทางเข้ามากรุงเทพฯ

เกี่ยวกับเรื่องนี้ **ท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนี** (บู สุจิณฺโณ

ป.ธ.๙) เจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส ได้เล่าให้ฟังว่า **"เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์** (ติสฺโส อ้วน) วัดบรมนิวาส ได้พูดให้พระเถรานุเถระวัดบรมนิวาสในสมัยนั้นฟังว่า **สมเด็จพระวันรัต** (ทับ) วัดโสมนัสวิหาร ในสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่นั้น พระสงฆ์ในคณะธรรมยุตนับถือท่านมากเป็นพิเศษ ถือท่านเป็นแบบอย่างเป็นอาจารย์ ถึงกับมีธรรมเนียมเกิดขึ้นในสมัยนั้นว่า **พระเถระหรือพระเจ้าคณะที่อยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ตามหัวเมืองทุกภาคของประเทศ เมื่อเข้ามาในกรุงเทพฯ ต้องไปวัดโสมนัสวิหาร ขอถือนิสสัยกับสมเด็จพระวันรัต (ทับ) และในการเข้าขอนิสสัยกับท่านนั้น ต้องสวดโมกขุปายคาถา (คาถาแสดงอุบายในการพ้นทุกข์) ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนิพนธ์ไว้ในสมัยเมื่อทรงผนวช ให้ท่านฟังด้วย"**

เรื่องนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า **สมเด็จพระวันรัต** (ทับ) เป็นพระเถระที่ได้รับความเคารพนับถือจากพระสงฆ์ในยุคนั้นมากเพียงไร และพระสงฆ์ธรรมยุตในยุคนั้นมีความผูกพันกันอย่างไร กับพระเถระผู้ใหญ่ในคณะของตน และแสดงให้เห็นว่า **โมกขุปายคาถา** เป็นคาถาแสดงหลักพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญเพียงไร จนถึงกับมีธรรมเนียมตั้งขึ้นไว้ว่า พระเถระธรรมยุตทุกรูปต้องท่องจำและสวดให้ได้.

บทนิพนธ์และโอวาทของท่าน

หนังสือธรรมที่ท่านแต่งไว้มีหลายเรื่อง เป็นหนังสือที่คนทั่วไปพอใจเป็นอันมาก บางคนถึงกับท่องจำขึ้นใจไว้ก็มี และเป็นหนังสือที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาทางพระพุทธศาสนามาก ส่วนใหญ่หนังสือหรือโอวาทของท่านมุ่งแนวปฏิบัติเป็นสำคัญ หนังสือและโอวาทของท่านเท่าที่ทราบ มีดังนี้

๑. **บุพพสิกขาวรรณนาหรือพระวินัยคำแปล**

๒. **วินัยแปล**

๓. **สังขิตโตวาท** ว่าด้วยโอวาทย่อ ๆ ของท่าน

๔. **วัสสูปนายิกากถา** ว่าด้วยเรื่องการเข้าพรรษา

๕. **จตุรารักขกัมมัฏฐาน** ว่าด้วยอารักขกรรมฐาน ๔

๖. **ปกิรณกมรโณบาย** ว่าด้วยอุบายในการเตรียมตัวเตรียมใจเพื่อเผชิญกับความตายที่มาถึงเข้า

๗. **บันทึกโอวาท** ว่าด้วยโอวาทของท่านที่สั่งสอนศิษย์และประชาชนในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งพระครูวินัยธร (ชื่น อุตฺตโร) ศิษย์ของท่านผู้มีความจำเป็นเยี่ยมบันทึกเอาไว้

๘. **ธรรมานุศาสน์** ว่าด้วยคำสอนของท่านที่สอนพระ

ภิกษุสามเณรในพระอุโบสถก่อนที่จะอ่านพระวินัย เป็นคำสอนที่พูดอย่างตรงไปตรงมาและจับใจมาก หนังสือนี้วัดธรรมยุตเป็นจำนวนมากได้ใช้อ่านให้พระภิกษุสามเณรฟังก่อนจะอ่านพระวินัยในตอนทำวัตรเย็น

๙. **สามเณรสิกขาแปล** ว่าด้วยศีลของสามเณร ๑๐๐ ข้อ พร้อมด้วยองค์ของศีล

๑๐. **คาถาแปล** มีคาถา ๑๓๓ คาถา ซึ่งท่านคัดเลือกมาจากพระไตรปิฎก เรียบเรียงขึ้นให้ใช้สวด เพื่อให้เป็นเครื่องเตือนสติให้เกิดความสังเวชและความเลื่อมใสแก่พุทธบริษัท

๑๑. **ปัจจเวกขณวิธีแปล** ว่าด้วยการพิจารณาปัจจัย ๔

๑๒. **สมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน** ว่าด้วยการเจริญสมถะและวิปัสสนา ปัจจุบันหนังสือเล่มนี้ทางคณะสงฆ์ใช้เป็นหลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก

๑๓. **แปลทำวัตรเช้าเย็น และวิธีทำอุโบสถ**

๑๔. **พระภิกขุปาติโมกข์แปล** (เล่มนี้ยังหาหลักฐาน

แน่นอนไม่ได้ แต่สันนิษฐานกันว่า เป็นของสมเด็จพระวันรัต (ทับ) เพราะสำนวนโวหารการแปลเหมือนกับหนังสือเล่มอื่น ๆ ที่ท่านแปลไว้)

๑๕. **เทศนาบวรราชประวัติ** เป็นเทศนากัณฑ์พิเศษที่ท่านได้เทศนาถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในงานสมโภชพระนครครบรอบ ๑๐๐ ปี เมื่อปี ๒๔๒๕

ข้อเขียนและโอวาทของท่านเหล่านี้ บางเล่มก็พิมพ์มาหลายครั้งแล้ว บางเล่มพิมพ์มาครั้งเดียว และเข้าใจว่านิพนธ์และโอวาทของท่านยังมีอีกมาก อาจจะอยู่ในสมุดข่อยหรือในที่ใดที่หนึ่งก็อาจเป็นได้ แต่ที่สามารถรวบรวมได้มีเพียงเท่านี้

จากบทนิพนธ์และโอวาทของท่านเหล่านี้ ย่อมบ่งให้เห็นว่าท่านมีความแตกฉานในพระปริยัติธรรมมาก และบ่งให้เห็นว่าท่านเป็นผู้ที่ทำประโยชน์ไว้ในพระพุทธศาสนามากเพียงไร

วัดโสมนัสวิหารในสมัยของท่าน

วัดโสมนัสวิหาร ในสมัยของท่านมีความเจริญมากทั้งในด้านปริยัติทั้งในด้านการปฏิบัติ ในด้านปริยัตินั้นทราบว่ามีพระ

เปรียญมาก ล้วนแต่มีความสามารถดี ส่วนในการปฏิบัติก็นับว่าเป็นเยี่ยม ทั้งในด้านการเคร่งครัดต่อพระวินัยและในด้านการทำกรรมฐาน เพราะมีพระทั้งฝ่ายคันถธุระและวิปัสสนาธุระอยู่ด้วย ปรากฏว่าศิษย์ของท่านหลายรูปพอใจในการออกธุดงค์ และมักจะติดตามท่านไปธุดงค์เสมอ เช่น ท่านเจ้าคุณธรรมฐิติญาณ อดีตเจ้าอาวาสวัดเครือวัลย์ฯ ในสมัยที่ยังอยู่วัดโสมนัสวิหารเป็นต้น แม้ในการเผยแผ่ก็ทำกันอย่างมีผลมาก และมีศิษย์ของท่านออกไปเป็นเจ้าอาวาสในวัดต่าง ๆ มาก ทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง ทั้งผู้ที่มาฟังเทศน์ฟังธรรมก็มีมาก แม้ในตอนปลายอายุของท่าน การศึกษาได้หยุดชะงักไปบ้าง แต่ในด้านอื่นความเจริญยังมีอยู่

พระเถระที่มีชื่อเสียง ซึ่งเป็นศิษย์ของท่าน

สมเด็จพระวันรัตองค์นี้ มีศิษย์ที่มีชื่อเสียงอยู่มากรูป ล้วนแต่มีความสามารถ ได้ทำคุณประโยชน์ไว้แก่วงการพระพุทธศาสนาในเมืองไทยอย่างมาก และได้ทำให้คณะสงฆ์ธรรมยุตแผ่ออกไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของประเทศอย่างกว้างขวาง พระเถระที่เป็นสัทธิวิหาริกของท่าน เท่าที่รวบรวมได้มีดังนี้

๑. **พระจันทรโคจรคุณ (ยิ้ม จนฺทรํสี)** เดิมเป็นพระปลัด ฐานานุกรมของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ แต่ครั้งยังเป็นพระอริยมุนี อยู่วัดราชาธิวาส เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มาครองวัดโสมนัสวิหาร ท่านได้เป็นอนุจรมาในครั้งนั้นด้วย ลุถึงปี พ.ศ. ๒๓๙๘ เป็นพระครูจันทรโคจรคุณ ต่อมาได้ย้ายไปอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร ปี พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ **พระจันทรโคจรคุณ** ปี พ.ศ. ๒๔๑๑ ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม

๒. **พระอริยมุนี (เหมือน[๑] สุมิตฺโต เปรียญ ๙)** ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส มีสมณศักดิ์ครั้งสุดท้าย

---

[๑] หนังสือประวัติพระราชาคณะผู้ใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งรวบรวมโดย กรมพระสมมตอมรพันธ์และกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ระบุว่า พระมหาเหมือนสอบได้ประโยค ๙ ท่านอุปสมบทที่อุทกุกเขปสีมา หน้าวัดราชาธิวาส โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเป็นพระอุปัชฌาย์ สมเด็จพระสังฆราช(สา) แต่ยังเป็นพระอมรโมลีเป็นพระกรรมวาจาจารย์

เรื่องพระมหาเหมือนได้เปรียญ ๙ นี้ พระพรหมมุนี (บุ่ สุจิณฺโณ ป.ธ.๙) เจ้าอาวาสวัดบรมนิวาสเล่าให้ฟังว่า กรมพระยาดำรงราชานุภาพไปเยี่ยมสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ติสฺโส อ้วน) แล้วตรัสกับสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ว่า ท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนี (เหมือน) ท่านสอบได้เปรียญ ๘ ประโยค แต่บาลีท่านชำนาญมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมอบพัดเปรียญ ๙ ให้แก่ท่าน ท่านจึงได้เปรียญ ๙ ประโยค

เป็น **พระพรหมมุนี** ท่านเป็นหลานของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ โดยตรง

๓. **พระศรีวิสุทธิวงศ์ (เขียว จนฺทสิริ เปรียญ ๘)** ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส มีสมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายเป็น **สมเด็จพระพุฒาจารย์**

๔. **พระญาณรักขิต (ต่าย วารโณ เปรียญ ๘)** ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดเสนาสนาราม พระนครศรีอยุธยา มีสมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายเป็น **พระธรรมราชานุวัตร**

๕. **พระสมุห์แฟง กิตฺติสาโร เปรียญ ๗** (ได้เปรียญเมื่อไปอยู่วัดมกุฏกษัตริย์) เป็นเจ้าอาวาสองค์ที่สองของวัดมกุฏกษัตริยาราม มีสมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายเป็น **พระพรหมมุนี**

๖. **พระอริยมุนี (เดช ฐานจาโร เปรียญ ๕)** ไปเป็นเจ้าอาวาสองค์ที่สามของวัดเทพศิรินทราวาส มีสมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายเป็น **พระธรรมไตรโลกาจารย์**

๗. **พระอรุณนิภาคุณากร (หม่อมเจ้าพระกระจ่าง (ลดาวัลย์) อรุโณ เปรียญ ๕)** ไปเป็นเจ้าอาวาสองค์แรกของวัดราชบพิธ ครั้งสุดท้ายได้รับสถาปนา

เป็น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภา-คุณากร ดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระพุฒาจารย์

๘. หม่อมราชวงศ์พระล้น (กล้วยไม้ ญาณวโร เปรียญ ๕) เป็นเจ้าอาวาสองค์ที่สองของวัดโสมนัสวิหาร มีสมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายเป็น พระราชพงษ์ปฏิพัทธ์ พระราชาคณะชั้นเทพ

๙. พระอริยกวี (ทิง) เป็นพระอาจารย์ของสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ยัง) ตั้งแต่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ยังไม่ได้บวช จนสมเด็จฯ ได้บวชเป็นสามเณร เมื่ออายุ ๑๗ ปี เมื่อปี ๒๔๑๐ จนสมเด็จฯ ได้บวชได้อุปสมบท ในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ ท่านก็เป็นอาจารย์สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ท่านเป็นนักเทศน์ที่มีชื่อเสียงมาก และแตกฉานในพระไตรปิฎก จนเป็นที่ประทับใจของสมเด็จพระมหาวีรวงศ์มาตั้งแต่เป็นเด็กมาแล้ว เมื่อท่านเจ้าคุณพระอริยกวี (ทิง) มรณภาพ ในพ.ศ. เท่าไรยังไม่ทราบประวัติของท่าน สมเด็จพระวันรัตถึงกับอุทานขึ้นว่า **"ตู้พระไตรปิฎกของวัดโสมนัสวิหารแตกเสียแล้ว"** ข้อนี้เป็นการ

ยืนยันว่า พระอริยกวี (ทิง) เป็นศิษย์สมเด็จพระวันรัต (ทับ) ที่มีความสามารถมากรูปหนึ่งในวัดโสมนัสวิหาร ในสมัยนั้น

๑๐. **พระอมราภิรักขิต (แสง พุทฺธทตฺโต เปรียญ ๕)** ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ อ.บางปะอิน จ.พระนครศรีอยุธยา มีสมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายเป็น **พระธรรมราชานุวัตร**

๑๑. **พระมหายัง เขมาภิรโต เปรียญ ๘** เป็นเจ้าอาวาสองค์ที่ ๓ ของวัดโสมนัสวิหาร มีสมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายเป็น **สมเด็จพระมหาวีรวงศ์**

๑๒. **หม่อมเจ้าภุชงค์ (ชมพูนุท สิริวฑฺฒโน เปรียญ ๕) พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า** เป็นเจ้าอาวาสองค์ที่สองของวัดราชบพิธ

๑๓. **พระอาจารย์ปาน โสปาโก** ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดบางคณฑี จ.สมุทรสงคราม และท่านยังได้เป็นพระอุปัชฌาย์ และเป็นต้นวงศ์ธรรมยุตในจังหวัดสมุทรสงครามและราชบุรีด้วย

๑๔. พระสมุทรมุนี (หน่าย เขมโก) ไปเป็นเจ้าอาวาส วัดอัมรินทร์และวัดสัตตนารถปริวัตร ราชบุรี

๑๕. พระภัทรธรรมธาดา (แจ้ง ภทฺทิโย) ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส สงขลา และต่อมาได้เป็นเจ้าอาวาสวัดราชผาติการาม กรุงเทพฯ

๑๖. พระธรรมฐิติญาณ (แจ่ม ทานโท) ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดเครือวัลย์วรวิหาร กรุงเทพฯ

๑๗. พระพุทธวิริยากร (จันทร์ จนฺทกนฺโต) เป็นเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหารองค์ที่สี่

๑๘. พระมหานิล เปรียญ ๓ ไปเป็นเจ้าอาวาสองค์แรกวัดสัตตนารถปริวัตร จ.ราชบุรี มีสมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายเป็น **พระสมุทรมุนี**

๑๙. พระมหาสมณวงศ์ (แท่น โสมทตฺโต) เป็นเจ้าอาวาสวัดเกตุการาม จ.สมุทรสงคราม และเป็นเจ้าอาวาสวัดมหาสมณาราม (เขาวัง) จ.เพชรบุรี เล่ากันมาว่า พระมหาสมณวงศ์นี้ เดิมท่านบวชฝ่ายมหานิกายและเป็นเจ้าอาวาสด้วย ต่อมาเลื่อมใสในพระธรรมยุต ได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า ท่านองค์ใด

ประพฤติธรรมวินัยอย่างถูกต้อง จะยอมตนเป็นศิษย์ คืนหนึ่งท่านฝันว่า มีพระเถระองค์หนึ่งในวัดโสมนัสวิหาร อยู่กุฎิหลังใหญ่ ข้างกุฏิมีต้นสมอต้นหนึ่ง เป็นผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ดังนั้น ท่านจึงเข้ามาสืบในกรุงเทพฯ ได้พบปะสนทนากับสมเด็จฯ และได้ขอแปลงตัวท่านเองเป็นพระธรรมยุต

๒๐. **พระครูญาณวิสุทธิคุณ (เกตุ เกตุโร)** ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดศรีธรรมาราม (วัดสร่างโศก) จ.ยโสธร

๒๑. **พระอาจารย์หมอก คนฺธาโร** ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดปลดสัตว์ อ.เมือง จ.อ่างทอง และเป็นกรรมวาจาจารย์ของพระราชธรรมโสภณ วัดปลดสัตว์ อดีตเจ้าคณะ (ธรรมยุต) จังหวัดอ่างทอง

๒๒. **พระวินัยรักขิต (บุญคง ปญฺญาทีโป)** ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดเขาราม อ.เมือง จ.สงขลา

๒๓. **พระครูธรรมโมลี (มั่ง ธมฺมปาโล)** ไปอยู่วัดมัชฌิมาวาส อ.เมือง จ.สงขลา

๒๔. **พระครูวิสุทธิโมลี (จันทร์ทอง จนฺทสิริ)** ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส อ.เมือง จ.สงขลา

๒๕. พระครูธรรมโมลี (กิ่มเส้ง โสภิโต) ไปอยู่วัดมัชฌิมาวาส อ.เมือง จ.สงขลา

๒๖. พระปลัด แดง อินฺทวํโส ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดหงสาราม อ.ปะนะแระ จ.ปัตตานี

การที่พระเถระที่เป็นสัทธิวิหาริกและเป็นอันเตวาสิกของท่านสอบได้เปรียญ ๘ กันถึง ๔ ท่าน แต่ไม่ยอมสอบเปรียญ ๙ นั้น พระเถรานุเถระวัดโสมนัสวิหาร เล่าสืบต่อกันมาว่า เพราะท่านไม่ต้องการให้ได้เปรียญ ๙ เกรงว่า จะเท่ากับอาจารย์ของท่าน จึงสอบเพียง ๘ ประโยคเท่านั้น

พระเถระที่เป็นสัทธิวิหาริกของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ตั้งแต่รูปที่ ๒๐ ถึงรูปที่ ๒๔ เป็นพระเถระชาวสงขลา เดิมท่านเป็นพระมหานิกาย ภายหลังได้เลื่อมใสคณะธรรมยุต จึงได้เดินทางจากปักษ์ใต้เข้ามาบวชแปลงเป็นพระธรรมยุต ที่วัดโสมนัสวิหาร เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๓ ดังข้อความ **ในหนังสือธรรมยุติกวงศ์ จังหวัดสงขลา ซึ่งพระมหาจ่วน ฐานยุตฺโต** ป.ธ. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร และอดีตเจ้าอาวาสวัดเกาะถ้ำ อ.เมือง จ.สงขลา ได้เขียนไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ในเมื่อคณะธรรมยุตประดิษฐานในจังหวัดสงขลาครบ ๕๐ ปี โดยท่านบันทึกไว้ว่า

"เมื่อพุทธศักราชล่วงแล้ว ๒๔๒๒ มีพระเถระคณะธรรมยุติกนิกายออกจากกรุงเทพฯ ด้วยกิจนิมนต์ฝ่ายบ้านเมือง มาพักอยู่ที่วัดชายเขา (ข้างหัวเขาแดง) แล้วกลับไป ในระหว่างที่พักอยู่นั้นมีพระเถระสำคัญ ๆ เป็นคณะมหานิกายหลายองค์ได้มาสู่สนทนาและสังเกตวัตรจริยาความประพฤติปฏิบัติ ตลอดถึงการนุ่งห่มอันต่างวิธี มีความเลื่อมใส จึง(ได้)พร้อมใจกันชักชวนกันได้ ๑๘ รูปเป็นหัวหน้าตามเข้าไป (กรุงเทพฯ) ในเดือน ๑๒ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๒๓ ด้วยความอุตสาหะอันแรงกล้า ไม่ท้อถอยต่อความลำบาก....จึงบากบั่นไปถึงกรุงเทพมหานครสมประสงค์

ต่อนั้น ก็พากันขึ้นกราบเรียน **สมเด็จพระวันรัต (ทับ) วัดโสมนัสวิหาร** ตามความต้องการในลัทธิให้ทราบ ท่านก็ยินดีรับเป็นพระอุปัชฌาย์ อนุญาตให้ญัตติคราวละ ๒ รูป และโปรดให้ **ท่านเจ้าคุณพระภัทรธรรมธาดา (แจ้ง)** เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เปลี่ยนเพศรับวงศ์ธรรมยุติกนิกาย ตามแบบพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงประดิษฐานขึ้นที่กรุงเทพมหานครเป็นต้นเดิม เมื่อเสร็จกิจแล้ว (จึง) ชวนกันดำริว่า ไม่ควรด่วนรีบกลับ ควรอยู่ให้ถึงรอบปี เพื่อจะได้ชำนาญในระเบียบวิธีปฏิบัติและจะได้เห็นกิจการต่าง ๆ เช่น การทำมาฆะ วิสาขะ และการรับกฐิน เป็นต้น ดีขึ้น

จึงรออยู่ที่วัดโสมนัสนั้น (เป็นเวลาถึง ๑ ปี)

เมื่อครบรอบปี มีโอกาสอันสมควรแล้ว ต่างก็พร้อมกันขึ้นกราบเรียน (สมเด็จพระวันรัต) ลากลับถิ่นเดิมโดยชลวิถี (ทางเรือ) ที่พรรณนา (มา) แล้ว (เช่นเดียวกับเมื่อตอนขาไป คือ มีความลำบากในการเดินทางสมัยโบราณ) มาถึงสงขลาโดยสวัสดิภาพ ประดิษฐานธรรมยุติกนิกายวงศ์ลงในวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา เป็นครั้งแรก

ฝ่ายกุลบุตรซึ่งศรัทธาเลื่อมใส ก็มาขอบรรพชาอุปสมบท และชักนำลูกหลานเครือญาติให้อาจหาญในธรรมวินัยขึ้น การคณะสงฆ์และทายกทายิกาพร้อมเพรียงกันปฏิบัติกิจพระพุทธศาสนา (ให้) วัฒนาการขึ้นขยายออกไปทุกคราว ตลอดจน**จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดพัทลุง และปัตตานี** แต่นับเฉพาะวัดธรรมยุตซึ่งมีขึ้นแล้วในจังหวัดสงขลานี้ คือถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๓ นับวัดได้ ๒๔ วัด สำนักสงฆ์อีก ๖ สำนัก แต่ล้วนแยกออกไปจากวัดมัชฌิมาวาสทั้งสิ้น

พระเถระ ๑๘ รูป ที่มาบวชใหม่เป็นพระธรรมยุต แล้วมาประดิษฐาน ณ วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา ซึ่งทั้งหมดเป็นสัทธิวิหาริกของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีรายนาม ดังนี้

๑. พระวินัยรักขิต (บุญคง ปญฺญาทีโป)
๒. พระครูธรรมโมลี (มั่ง ธมฺมปาโล)
๓. พระครูวิสุทธิโมลี (จันทร์ทอง จนฺทสิริ)
๔. พระครูธรรมโมลี (กิ่มเส้ง โสภิโต)
๕. พระศุข ยญฺโญ
๖. พระใบฎีกากี่ สุนฺทโร
๗. พระใหญ่ เขมงฺกโร
๘. พระปลัด แดง อินฺทวํโส
๙. พระคล้าย กิตฺติสิริ
๑๐. พระศุข สุภูติ
๑๑. พระปลัด ผึ้ง จิตธมฺโม
๑๒. พระแก้ว (ยังไม่ทราบฉายา)
๑๓. พระยัง (ยังไม่ทราบฉายา)
๑๔. พระสังข์ (ยังไม่ทราบฉายา)
๑๕. พระฉิ้น (ยังไม่ทราบฉายา)
๑๖. พระถึก (ยังไม่ทราบฉายา)
๑๗. พระนุ่น (ยังไม่ทราบฉายา)
๑๘. พระทุ่ม (ยังไม่ทราบฉายา)

พระเถระทั้ง ๑๘ รูปนี้ล้วนแต่เป็นพระเถระที่มีชื่อเสียงมาแต่เดิม และเป็นผู้มีจิตใจเด็ดเดี่ยวยึดมั่นในพระธรรมวินัยเป็นหลัก จึงได้ประดิษฐานคณะธรรมยุตในภาคใต้ได้อย่างมั่นคง

พระเถระผู้เป็นสัทธิวิหาริกของสมเด็จพระวันรัตที่กล่าวนามมาข้างต้นนี้ ล้วนแต่ได้เป็นพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ จึงได้มีศิษยานุศิษย์มากหลายสืบต่อมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

เป็นพระอุปัชฌาย์ต้นวงศ์ธรรมยุตสายใหญ่ที่สุด

เนื่องจากสมเด็จพระวันรัตองค์นี้ ได้เป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์ของพระเถรานุเถระ ซึ่งเป็นกำลังในการช่วยประกาศพระพุทธศาสนา และเป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์ของกุลบุตรต่อมาก็มากหลาย จึงนับได้ว่า *ท่านเป็นพระอุปัชฌาย์ของคณะธรรมยุตสมัยแรกสายใหญ่ที่สุด ดังที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺโม) ได้ทำแผนภูมิแสดงไว้ดังนี้*

แผนภูมิแสดงพระอุปัชฌาย์สายที่ ๓ โดยสังเขป
สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) วัดโสมนัสวิหาร

- พระภัทรธรรมธาดา (แจ้ง) วัดมัชฌิมาวาส สงขลา
  - พระรัตนธัชมุนี (จู) วัดบวรนิเวศวิหาร (เดิมอยู่วัดมัชฌิมาวาส สงขลา)
    - สมเด็จพระวันรัต (จับ) วัดโสมนัสวิหาร ฯลฯ
    - พระเทพกิตติเมธี (หิ้น) วัดมกุฏกษัตริยาราม ฯลฯ
- พระธรรมราชานุวัตร (ต่าย) วัดเสนาสนาราม อยุธยา ฯลฯ
- พระพรหมมุนี (เหมือน) วัดบรมนิวาส ฯลฯ
- สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เขียว) วัดราชาธิวาส ฯลฯ
- พระราชพงษ์ปฏิพัทธ์ วัดโสมนัสวิหาร ฯลฯ
- พระธรรมไตรโลกาจารย์ (เดช) วัดเทพศิรินทราวาส ฯลฯ
- พระธรรมราชานุวัตร (แสง) วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ อยุธยา ฯลฯ
- พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร วัดราชบพิธ ฯลฯ
- สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ยัง) วัดโสมนัสวิหาร ฯลฯ
- พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธ
  - พระมหาเถระและพระเถระที่เป็นสัทธิวิหาริกของสมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระองค์นั้น ฯลฯ
- พระพรหมมุนี (แฟง) วัดมกุฏกษัตริยาราม
  - สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร
    - พระมหาเถระและพระเถระที่เป็นสัทธิวิหาริกของสมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระองค์นั้น ฯลฯ
  - พระรัตนธัชมุนี (ม่วง) วัดท่าโพธิ์ นครศรีธรรมราช
    - พระมหาเถระและพระเถระที่เป็นสัทธิวิหาริกและผู้ที่สืบเชื้อสายของพระรัตนธัชมุนี (ม่วง) นครศรีธรรมราช ฯลฯ

จากแผนภูมินี้ แสดงให้เห็นว่าพระอุปัชฌายะในคณะธรรมยุตสมัยแรกนั้น ส่วนใหญ่เป็นสัทธิวิหาริกของสมเด็จพระวันรัต (ทับ) ฉะนั้น สมเด็จฯ จึงนับว่าเป็นต้นวงศ์ของธรรมยุตสายใหญ่ที่สุด.

พระอุปัชฌาย์ในคณะธรรมยุตสมัยแรก ที่สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน มี ๔ สาย คือ

สายที่ ๑. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เมื่อครั้งทรงผนวช

สายที่ ๒. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์

สายที่ ๓. สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) วัดโสมนัสวิหาร

สายที่ ๔. สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) วัดราชประดิษฐ์ฯ

ท่านได้รับความเคารพนับถือจากศิษย์อย่างสูง

สมเด็จพระวันรัต (ทับ) ได้มรณภาพเมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๔ อายุ ๘๖ พรรษา ๖๖ ชีวิตของท่านเกือบทั้งหมดเป็นชีวิตแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ พระภิกษุสามเณรวัดโสมนัสวิหารทุกรูป เมื่อเดินผ่านหน้ารูปปั้นของท่าน (ซึ่งท่านได้สั่งให้หล่อไว้ตั้งแต่สมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ โดยเก็บไว้ที่คณะ ๖ เมื่อท่านมรณภาพแล้วทางวัดโสมนัสวิหารจึงได้นำไปประดิษฐานไว้ในซุ้มด้านตะวันออกของพระมหาเจดีย์ภายในพระวิหารคด วัดโสมนัสวิหาร) ต้องยกมือไหว้แสดงความเคารพอย่างสูงต่อท่านทุกครั้ง และใน

วันอธิษฐานพรรษา พระภิกษุสามเณรในวัดทุกรูปจะร่วมทำพิธีขอขมาโทษต่อท่านพร้อมกันทุกปี เพราะท่านทรงคุณควรแก่การบูชามากดังกล่าวมาแล้ว และเพื่อเป็นการระลึกถึงพระมหาเถระผู้ทรงเกียรติคุณอันดีงามองค์นี้ ทางวัดโสมนัสวิหารจึงได้ถือวันที่ ๔ พฤศจิกายนของทุกปี เป็นวันทำบุญอุทิศถวายอดีตเจ้าอาวาสของวัดนี้

แม้เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (ทับ) จะล่วงลับไปนานแล้ว แต่ความดีและผลงานของท่านยังปรากฏอยู่ เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา อีกนานเท่านาน ท่านจึงเป็นพระมหาเถระที่ควรถือเป็นทิฏฐานุคติแห่งคนรุ่นหลัง และเป็นครูฐานียบุคคลผู้ควรแก่การเคารพบูชามากองค์หนึ่ง ในยุครัตนโกสินทร์นี้

พระราชพงษ์ปฏิพัทธ์ (ม.ร.ว.ล้น)

เจ้าอาวาสองค์ที่สองของวัดโสมนัสวิหาร

(วันพุธ เดือน ๑๒ ๒๓๘๔ – ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๕)

เจ้าอาวาสองค์ที่สอง
พระราชพงษ์ปฏิพัทธ์ (ม.ร.ว.ล้น)

พระราชพงษ์ปฏิพัทธ์ นามเดิมว่า หม่อมราชวงศ์ล้น (หรือโล้น) กล้วยไม้ เป็นบุตรหม่อมเจ้าเนตร ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๒ กรมหมื่นสุนทรบดี เกิดในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันพุธ เดือน ๑๒ ปีฉลู พ.ศ.๒๓๘๔ ในสมัยเมื่อยังเยาว์ พระองค์เจ้าไย ซึ่งเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้นสอง ได้ทรงเลี้ยงท่านไว้ในพระบรมมหาราชวังจนได้บรรพชาเป็นสามเณร

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ ท่านได้บวชเป็นสามเณรที่วัดมหาธาตุอยู่ในสำนัก **พระพุทธโฆษาจารย์** (ฉิม) แล้วต่อมาก็ลาสิกขาไปอยู่กับบิดา ท่านบวชเป็นสามเณรเมื่ออายุเท่าไร และบวชอยู่กี่ปีไม่ปรากฏ แต่คงบวชอยู่ระยะหนึ่งอย่างน้อยสามเดือนตามธรรมเนียมของเจ้านายในสมัยนั้น[๑]

---

[๑] พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผนวชเป็นสามเณรเมื่อพระชนมายุได้ ๑๔ พรรษา ประทับอยู่วัดมหาธาตุ โดยทรงผนวชอยู่ ๗ เดือน

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงผนวชเป็นสามเณรเมื่อพระชนมายุได้ ๑๔ พรรษาเช่นกัน ประทับอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร โดยทรงผนวชอยู่ ๓๘ วัน

ในปีระกา พุทธศักราช ๒๔๐๔ เมื่อท่านอายุครบอุปสมบท **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ทรงพระกรุณาโปรดให้อุปสมบทที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมี**สมเด็จพระวันรัต** (ทับ) ในสมัยที่ **ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระพรหมมุนี** เป็นพระอุปัชฌาย์ มีนามฉายาว่า "ญาณวโร" เมื่อบวชแล้วก็ไปอยู่วัดโสมนัสวิหาร เล่าเรียนศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนักสมเด็จพระวันรัต (ทับ) ตั้งแต่ยังเป็นพระพรหมมุนีตลอดมา

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ ท่านได้เข้าแปลพระปริยัติธรรมครั้งแรกที่พระที่นั่งพุทไธศวรรย์ เมื่อปีชวด พ.ศ.๒๔๑๙ ได้เป็นเปรียญ ๔ ประโยค ต่อมาเข้าแปลอีกเมื่อปีมะเมีย พ.ศ.๒๔๒๕ สอบได้อีก ๑ ประโยค รวมเป็น ๕ ประโยค

ต่อมาในปีระกา พ.ศ.๒๔๒๘ ท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ มีราชทินนามว่า **หม่อมราชวงศ์พระราชพงษ์ปฏิพัทธ์** ทรงพระราชทานตาลปัตพื้นแพรปักเลื่อมอย่างหม่อมเจ้าพระราชาคณะ ให้ถือเป็นเกียรติยศ

ครั้นถึงปีเถาะ พ.ศ.๒๔๓๔ สมเด็จพระวันรัต (ทับ) ได้ถึงมรณภาพ ท่านก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาส วัดโสมนัสวิหาร นับเป็นเจ้าอาวาสองค์ที่สอง

ต่อมา ในปีกุน พ.ศ.๒๔๔๒ ท่านได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ เสมอตำแหน่งชั้นเทพพิเศษ ดังมีสำเนาแต่งตั้ง ดังนี้

“ให้เลื่อนยศพระราชพงษ์ปฎิพัทธ์มีสมณศักดิ์เสมอชั้นเทพพิเศษมีนามว่า พระราชพงษ์ปฎิพัทธ์ ธรรมนุวัตรวุฒินายก ตรีปิฎกปัญญามหาคณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี สถิตย์วัดโสมนัสวิหาร พระอารามหลวง มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๔ ตำลึงกึ่ง มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๔ รูป คือ พระครูปลัด ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑ รวม ๔ รูป”

วัดโสมนัสวิหาร ในสมัยที่ท่านเจ้าคุณพระราชพงษ์ปฎิพัทธ์เป็นเจ้าอาวาสนั้น ก็คงความเจริญรุ่งเรืองปกติเรื่อยมา เพราะได้อาศัยความเจริญรุ่งเรืองติดต่อกันมาตั้งแต่สมเด็จพระวันรัต (ทับ) ทั้งยังมีพระเถระที่เป็นกำลังของวัดอยู่มาก ท่านเองเป็นผู้มีอัธยาศัยเยือกเย็น ได้สมเด็จพระมหาวีรวงศ์แต่ยังเป็นพระราชาคณะสามัญจนเป็นพระพิมลธรรมเป็นผู้ช่วยที่สามารถ ทำให้กิจการของวัดเจริญเป็นลำดับสืบมา

ในด้านการประพันธ์นั้น ทราบว่าท่านเป็นนักกวีท่านหนึ่ง หนังสือที่ท่านแต่งไว้เท่าที่พบมีอยู่ ๑ เล่ม คือ **พุทธศาสน์ภาษิต**

ซึ่งท่านได้นำคาถาแปล ที่สมเด็จพระวันรัต (ทับ) ได้แต่งไว้สำหรับสามเณรวัดโสมนัสวิหาร ใช้สวดตามลำดับคาถาทุกวันมาแต่งเป็นคำโคลง มีทั้งหมด ๑๓๓ คาถา หรือข้อ เป็นหนังสือหนาถึง ๑๖๐ หน้า แสดงว่าท่านทราบซึ้งในคาถาแปลของสมเด็จพระวันรัต (ทับ) พระอุปัชฌาย์ของท่านมาก ท่านจึงได้อุตสาหะแต่งไว้เป็นคำโคลง ดังข้อความเบื้องต้นในหนังสือนี้ว่า

สมเด็จพระวันรัตเจ้า จอมสงฆ์
โสมนัสวิหารทรง สถิตย์รั้ง
แปลคำมคธลง เลอแหล่ง สยามเฮย
เพื่อประโยชน์ท่านทั้ง ทั่วผู้บำเพ็ญผล ฯ

ชาญอัตถ์สบัติเบื้อง แบบกวี
แสวงพุทธพจนพี โรจน์รุ้ง
นำมานุสาสนี แนะศิษย์ เสมอนอ
ควรขอบพระคุณคุ้ง แค่ฟ้าดินสลาย ฯ

ขอประนมประนตน้อม เบญจางค์
พระเดชพระคุณพาง เพียบเกล้า
ได้ทราบพุทธเพทางค์ ถนัดถ่อง จิตรนา
เพราะพระพร่ำสอนเช้า ค่ำเว้นวันไฉน ฯ

เนื่องจากพระคาถาแปลที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (ทับ) ได้คัดเลือกจากพระไตรปิฎกมาเรียบเรียงแล้วแปลไว้ทั้งหมดนั้น สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ยัง) ในสมัยที่ยังเป็นพระอมรโมลีได้ตรวจตราเพิ่มเติมสอบทาน และหนังสือนี้ได้แต่งขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๓ (ร.ศ.๑๑๙) ในสมัยที่สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ยัง) ได้ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระธรรมโกษาจารย์ ฉะนั้น พระราชพงษ์ปฏิพัทธ์จึงได้กล่าวสรรเสริญสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ในสมัยที่ยังเป็นพระธรรมโกษาจารย์ ด้วยคำโคลงที่ต่อจากตอนต้นอีกสามบทว่า

พระธรรมโกษสร้อย อาจารย์
สำเนียกจริยกานต์ รอบรู้
หวังกะตะเวทิ์ธาน รับถ่อง ธรรมทาย ฯ

พระเถระเจ้า จัดแปล ไว้เอย
ลอกคัดพิบัติแปร ฉบับต้น
เพื่อแผ่วผ่องกระแส สมัยท่าน สอนนา
จึ่งอุตส่าห์สอบค้น คัดแก้ กิตย์สนอง ฯ

ตัดเติมเพิ่มบทเบื้อง ระเบียบธรรม
เรียบเรียงเทียบทาน เสร็จได้
ร้อยสามสิบสามกำ หนดเพิ่ม เดิมฤๅ
รวมสรูปรังสฤษดิ์ไว้ เพื่อผู้หวังแสวง ฯ

ในที่นี้ขอยกตัวอย่างคำโคลงจากคาถาที่หนึ่งและคาถาสุดท้ายมาแสดงไว้เพื่อให้เป็นตัวอย่างในความเป็นนักกวีของท่าน ดังนี้

(พระคาถาที่หนึ่ง)

อจิรํ วตยํ กาโย ปฐวึ อธิเสสฺสติ
ฉุฑฺโฑ อเปตวิญฺญาโณ นิรตฺถํว กลิงฺครํ ฯ

อจิรํ วต มันไม่นานหนอ
อยํ กาโย กายนี้อนะ
ปฐวึ แผ่นดินแนะ
อธิเสสฺสติ มันจักนอนทับ
ฉุฑฺโฑ เขาทิ้งมันแล้ว
อเปตวิญฺญาโณ มันมีวิญญาณไปปราศแล้วนะ
นิรตฺถํ มันหาไม่ประโยชน์อนะ
อิว กลิงครํ มันราวกะว่าทอนฟืนนะ

สรีราพยบนี้ ไป่นาน
จักทับสุธาธาร เกลื่อนกลิ้ง
ปราศจากวิญญาณ คือชีพ มลายเฮย
หาไม่ประโยชน์ทิ้ง เฉกไม้ท่อนทอน ฯ

(พระคาถาสุดท้าย)

อยมฺปิ โข กาโย เอวํธมฺโม

เอวํภาวี เอตํอนตีโต ฯ

อยมฺปิ โข กาโย ถึงกายนี้แล

เอวํธมฺโม มันที่เป็นอย่างนี้อนะธรรมดาของมันละ

เอวํภาวี มันจักเป็นอย่างนี้

เอตํ อนตีโต อ้ายนั่นแนะมันล่วงไปไม่ได้แล้ว[๑] ฯ

ยลทรากอสุภแล้ว จงพิจารณ์
แม้รูปสสิรา พะยพนี้
จักเป็นเช่นฉวา ศุภนี่[๒] นี้นอ
อสุภนั้นนั่นซี้ สุดล่วงก้าวไฉน ฯ

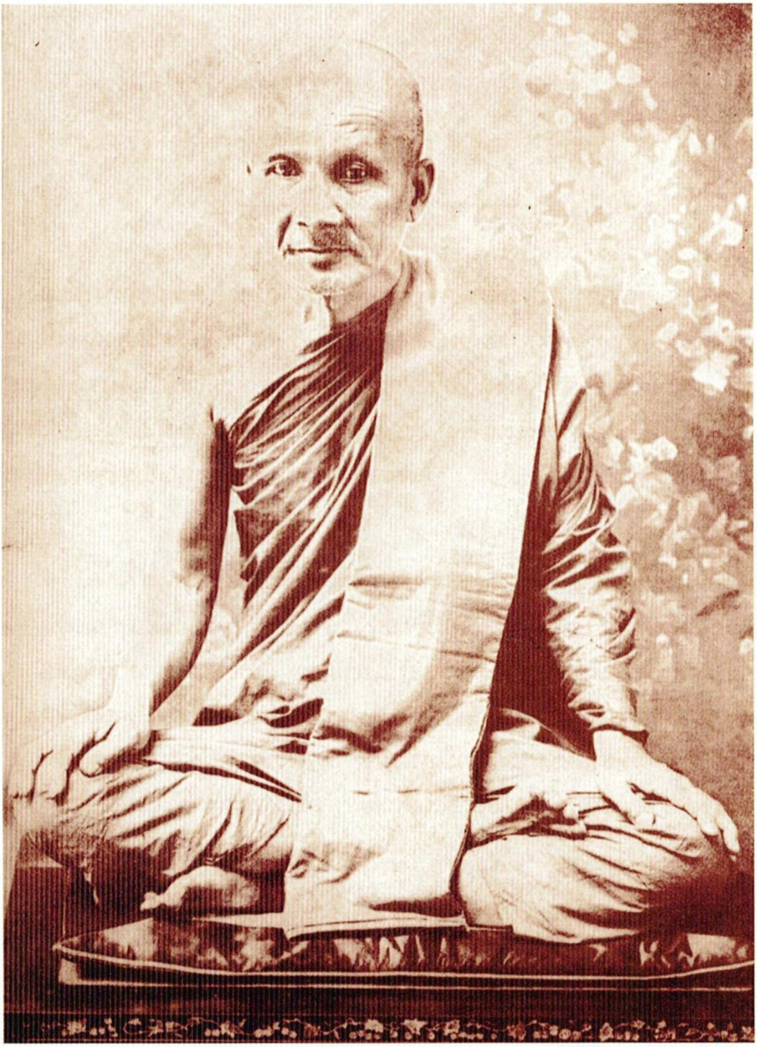
ท่านเจ้าพระคุณพระราชพงษ์ปฏิพัทธ์ ปกครองวัดโสมนัสให้เจริญรุ่งเรืองและเรียบร้อยตลอดมา จนถึงวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์

---

[๑] คาถาแปลของเจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (ทับ) นี้ เป็นสำนวนเก่าที่ใช้กันอยู่ในยุคของท่านและยุคต่อมา และบางข้อยังใช้อยู่ในปัจจุบัน สำนวนแปลนี้อาจเข้าใจยากสำหรับคนสมัยใหม่ แต่ถ้าได้สวดหรือฟังบ่อย ๆ โดยสวดไม่รีบร้อน พร้อมกับพิจารณาความหมายของข้อธรรมนั้นไปในตัว ก็จะเกิดความซาบซึ้งได้มากทีเดียว

[๒] ฉะวาศุภ หมายถึงซากศพ

พ.ศ.๒๔๔๕ ท่านได้ถึงมรณภาพ เมื่ออายุได้ ๖๒ ปี ๔๒ พรรษา ครองวัดอยู่ ๑๑ ปี คือตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๓๔-๒๔๔๕ พร้อมกับทิ้งผลงานและคุณความดีไว้ ณ เบื้องหลัง

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ยัง)

เจ้าอาวาสองค์ที่สามของวัดโสมนัสวิหาร

(วันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ ๒๓๙๔-๒๔ กันยายน ๒๔๔๕)

เจ้าอาวาสองค์ที่สาม
สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ยัง)

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ยัง เขมาภิรโต) วัดโสมนัสวิหาร เป็นสมเด็จพระมหาวีรวงศ์องค์แรกของประเทศไทย ที่ได้รับพระราชทานตำแหน่งนี้ ท่านเป็นพระมหาเถระที่มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก เป็นนักปราชญ์แห่งยุค และเป็นพระธรรมกถึกเอก ที่มีสำนวนโวหารไพเราะจับใจ ท่านมีอาจารสมบัติเป็นที่ประทับใจ น่าเลื่อมใส ได้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายเหนือ และนับเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ทรงเกียรติคุณควรแก่การเคารพบูชามากองค์หนึ่ง แห่งยุครัตนโกสินทร์

ชาติภูมิ

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ วัดโสมนัสวิหาร มีนามเดิมว่า **ยัง** นามฉายาว่า **เขมาภิรโต** บิดาเป็นจีนนอก **ชื่อยี่** มารดา **ชื่อขำ** สกุลข้างมารดาของท่านเป็นข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านเกิดในรัชกาลที่ ๔ ในกรุงเทพมหานคร เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีกุน พ.ศ.๒๓๙๔ เมื่อ

ท่านคลอดมานั้น ได้นอนแน่นิ่งไป บิดามารดาสำคัญว่าสิ้นชีพแล้ว จึงปรารภกันว่าจะเอาลงหม้อขนัน (หม้อสำหรับใส่ศพเด็ก) อยู่แล้ว ป้าของท่านไปดู เห็นว่ายังมีชีวิตอยู่ จึงร้องขึ้นว่า **"ยังไม่ตาย"** อาศัยเหตุนี้ ท่านจึงได้นามว่า **"ยัง"**

การศึกษาเมื่อเยาว์วัย

เมื่อท่านเจริญวัยขึ้น มารดาของท่านได้เป็นครูฝึกสอนอักษรสมัยให้เอง จนอายุได้ ๑๑ ปี มารดาของท่านก็ได้ถึงแก่กรรมจากไป เล่ากันมาว่า เมื่อมารดาของท่านสิ้นชีพแล้ว บิดาของท่านซึ่งเป็นจีนนอก ได้ส่งตัวท่านไปเมืองจีน เพื่อศึกษาในประเทศจีน โดยส่งไปขึ้นเรือสำเภาที่ท่าเรือแห่งหนึ่งที่แม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งกรุงเทพฯ แต่ท่านไม่อยากจะไปเมืองจีน ดังนั้น เมื่อสำเภาเริ่มออกจากท่าแล่นไป ท่านก็กระโดดจากเรือลงแม่น้ำหนีขึ้นฝั่ง แล้วไปหาน้าชายชื่อ **สิงห์โต** ผู้เป็นญาติข้างมารดา ซึ่งอยู่ทางฝั่งกรุงเทพฯ นั่นเอง น้าชายก็เอ็นดู รับเลี้ยงไว้เป็นเวลา ๑ ปี ต่อจากนั้น บิดาของท่านก็มารับท่านไปเรียนหนังสือจีนที่ศาลเจ้าข้างวัดส้มเกลี้ยง เรียนอยู่ประมาณ ๓ ปี พออายุได้ ๑๔ ปี บิดาก็พาไปฝากเป็นเสมียนทำบัญชีการค้าของ **พระเสนางควิจารณ์ (ยิ้ม)** อยู่ได้ปีเศษ

เมื่ออายุได้ ๑๕ ปี น้าชายที่เคยอุปการะท่านมาแต่ก่อน ได้รับท่านให้ไปเรียนศาสนธรรมที่วัดเขมาภิรตาราม โดยฝากไว้ในสำนักของ **พระครูเขมาภิมุขธรรม (อิ่ม)** สมัยที่ยังเป็นพระอันดับอยู่ ท่านได้เรียนบทมาลาไวยากรณ์ภาษาบาลี ในสำนักนี้

การบรรพชาอุปสมบท

เมื่อท่านได้เล่าเรียนถึงชั้นสูงขึ้น น้าชายจึงพาไปฝากให้เล่าเรียนที่วัดโสมนัสวิหาร โดยฝากให้อยู่ในสำนัก **พระอริยกวี (ทิง)** เมื่อเป็นพระครูปลัดของ **พระพรหมมุนี (ทับ)** ท่านได้ศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนักพระอริยกวี (ทิง) จนอายุได้ ๑๗ ปี จึงได้บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดโสมนัสวิหาร เมื่อปีเถาะ พ.ศ.๒๔๑๐ ท่านเป็นสามเณรอยู่ ๕ ปี ครั้นถึงปีวอก พ.ศ.๒๔๑๕ ท่านก็ได้รับอุปสมบทที่วัดโสมนัสวิหาร โดยมี **สมเด็จพระวันรัต (ทับ)** ในสมัยที่ยังเป็นพระพรหมมุนี เป็นพระอุปัชฌาย์

การศึกษาเมื่อบรรพชาอุปสมบทแล้ว

เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ เป็นผู้มีความสามารถมากในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม และเป็นผู้มีความรู้แตกฉานด้านภาษาบาลีมากองค์หนึ่ง ท่านมีชีวิตอยู่ในสมัยเดียวกับสมเด็จ

พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ท่านเข้าสอบพระปริยัติธรรมเพียง ๓ ครั้งเท่านั้น ก็ได้ถึง ๘ ประโยค ดังปรากฏในประวัติการศึกษาของท่าน ดังนี้

๑. ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ท่านได้เข้าสอบพระปริยัติธรรมที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมื่อปีมะเมีย พ.ศ.๒๔๑๓ ได้เป็นเปรียญ ๓ ประโยค ตั้งแต่ยังเป็นสามเณรอยู่

๒. เมื่อท่านได้อุปสมบทแล้ว ได้เข้าสอบพระปริยัติธรรมที่พระที่นั่งพุทไธศวรรย์ เมื่อปีชวด พ.ศ.๒๔๑๙ แปลได้อีก ๒ ประโยค รวมเป็น ๕ ประโยค

๓. ต่อมาถึงปีมะเมีย พ.ศ.๒๔๒๕ ท่านได้เข้าสอบพระปริยัติธรรมที่พระที่นั่งพุทไธศวรรย์ แปลได้อีก ๓ ประโยค รวมเป็น ๘ ประโยค

เล่ากันมาว่า เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จฯ สอบได้เปรียญ ๘ ประโยคแล้ว ท่านก็ไม่ยอมไปสอบประโยค ๙ ทั้ง ๆ ที่ยังมีความสามารถและยังเหลือประโยคสูงสุดเพียงประโยคเดียวเท่านั้น นัยว่าท่านเกรงว่าท่านจะมีความรู้เสมอพระอุปัชฌาย์ของท่าน คือเจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ ป.๙) ด้วยมีความเคารพอย่างยิ่งต่อพระอุปัชฌาย์ของตน และเป็นที่น่าสังเกตว่า วัดโสมนัส-

วิหารในสมัยของท่านนั้น ศิษย์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (ทับ) เป็นเปรียญมีความรู้ดีในภาษาบาลี มีอยู่เป็นจำนวนมาก และมีอยู่หลายท่านที่สามารถอ่านพระไตรปิฎกภาษาบาลีเข้าใจได้ด้วยตนเอง แต่ไม่ยอมเข้าสอบในสนามหลวง เพราะการเรียนของท่านมุ่งให้เข้าใจพระพุทธพจน์เป็นสำคัญ และที่ได้ถึงชั้นประโยค ๘ แต่ไม่ยอมสอบประโยค ๙ ก็มีอยู่ถึง ๔ ท่าน คือ *พระมหายัง ได้แก่เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์, พระมหาเหมือน ซึ่งไปเป็นเจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส มีสมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายเป็นพระพรหมมุนี, พระมหาเขียว ซึ่งไปเป็นเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส มีสมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ และพระมหาต่าย ซึ่งไปเป็นเจ้าอาวาสวัดเสนาสนาราม อยุธยา มีสมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายเป็นพระธรรมราชานุวัตร.* ข้อนี้อาจจะเป็นทำนองเดียวกับเชื้อพระวงศ์ที่สืบเนื่องมาแต่พระจอมเกล้าฯ เกือบทุกพระองค์ที่ทรงผนวช ไม่ยอมสอบเปรียญให้เลยประโยค ๕ เพราะเกรงว่าประโยคของตนจะสูงกว่าพระจอมเกล้าฯ ซึ่งสอบไว้เพียงประโยค ๕ เท่านั้น ดังเช่นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นต้น ซึ่งสอบไว้เพียงประโยค ๕ เท่านั้น และไม่ยอมสอบต่อไปอีก ทั้ง ๆ ที่พระองค์ทรงมีความรู้ความสามารถที่จะสอบให้ได้ถึงประโยค ๙ อย่างง่ายดาย

สมณศักดิ์

เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ เป็นพระมหาเถระที่มีความรู้ความสามารถดีมากองค์หนึ่งแห่งยุครัตนโกสินทร์ จึงได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ และการประกาศกิตติคุณดังปรากฏอยู่ในประวัติของท่าน ดังนี้

(๑) เมื่อปีระกา พ.ศ.๒๔๒๘ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ **พระอมรโมลี**

(๒) เมื่อปีเถาะ พ.ศ.๒๔๓๔ ได้รับพระราชทานนิตยภัตรเพิ่มขึ้น **เสมอพระราชาคณะผู้ใหญ่ชั้นเทพ** ซึ่งมีประกาศ ดังนี้

"อนึ่ง พระอมรโมลี วัดโสมนัสวิหาร พระเมธาธรรมรส วัดพิไชยญาติการาม ประกอบด้วยญาณปรีชา ชำนาญในพระปริยัติธรรม และมีความประพฤติดีงาม สมควรจะพระราชทานเพิ่มนิตยภัตรให้พิเศษกว่าพระราชาคณะสามัญ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เพิ่มนิตยภัตรพระอมรโมลี และพระเมธาธรรมรสขึ้นเป็นราคาเดือนละสี่ตำลึงกึ่งทั้ง ๒ รูป" (พระเมธาธรรมรส (อ่อน) ภายหลังได้เป็นพระสาสนโสภณ อยู่วัดราชประดิษฐ์ฯ)

(๓) ต่อมาถึงปีมะเมีย พ.ศ.๒๔๓๗ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพที่ **"พระเทพโมลี"** มีสำเนาที่ทรงตั้ง ดังนี้

"ให้เลื่อนพระอมรโมลี เป็นพระเทพโมลี ตรีปิฎกธรา มหาธรรมกถึก คณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี สถิตย์ ณ วัดโสมนัสวิหาร พระอารามหลวง มีนิตยภัตรราคาเดือนละสี่ตำลึงกึ่ง มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๔ รูป คือ

พระครูปลัด ๑

พระครูสังฆวิชิต ๑

พระครูสมุห์ ๑

พระครูใบฎีกา ๑ รวม ๔ รูป

ขอพระคุณจงรับธุระพระพุทธศาสนา เป็นภาระสั่งสอนช่วยระงับอธิกรณ์ และอนุเคราะห์พระภิกษุสงฆ์สามเณร ในพระอารามทั้งปวง ซึ่งขึ้นในคณะโดยสมควรแก่กำลังและอิสสริยยศฐานานุศักดิ์ ซึ่งพระราชทานมานี้ จงมีสุขสวัดิสถาวรเจริญในพระพุทธศาสนาเทอญฯ

ตั้งแต่วันที่ ๒๐ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๓ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๓๗ พรรษา เป็นวันที่ ๙๕๓๖ ในรัชกาลปัตยุบันนี้"

(๔) เมื่อปีจอ พ.ศ.๒๔๔๑ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็น พระราชาคณะชั้นธรรมที่ **"พระธรรมโกษาจารย์"** มีสำเนาที่ทรงตั้ง ดังนี้

"ให้เลื่อนพระเทพโมลี เป็นพระธรรมโกษาจารย์ สุนทรญาณนายก ตรีปิฎกมุนี มหาคณาธิบดีศร บวรสังฆาราม คามวาสี สถิตย์ ณ วัดโสมนัสวิหาร พระอารามหลวง มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๕ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๖ รูป คือ

พระครูปลัด มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๑ ตำลึง ๑

พระครูวินัยธร ๑

พระครูวินัยธรรม ๑

พระครูสังฆพินัย ๑

พระครูสมุห์ ๑

พระครูใบฎีกา ๑ รวม ๖ รูป

(๕) ถึงปีชวด พ.ศ.๒๔๔๓ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นที่ **พระพิมลธรรม พร้อมกับทรงตั้งพระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์** มีสำเนาประการที่ทรงตั้ง ดังนี้

ศุภมัสดุ ฯ (ลงวัน ๔ ฯ ๑๐ ๔ ค่ำ ปีชวด พ.ศ.๒๔๔๓ วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๑๙)

ทรงพระดำริว่า พระธรรมโกษาจารย์ มีความแตกฉานในพระอภิธรรมปิฎก แคล่วคล่องในวิธีสังฆกรรมนานาประการ เป็น

ปริยัตยาจารย์แห่งพระภิกษุสงฆ์ มีอุตสาหะมั่นคง และกล้าหาญในการเทศนาสาสโนบาย มีปฏิภาณโวหารหนักในสาราณิยธรรมสัมมาปฏิบัติเจริญกุศลปริยัติ ซ่อมแปลงอาวาส มิให้ย่อหย่อนโดยศีลาจารวัตร ก็เป็นที่เลื่อมใสแห่งสัปบุรุษนิกรเป็นอันมาก

ได้รับพระราชทานอาราธนาบัตร เป็นกรรมการมหามกุฎราชวิทยาลัย ก็ได้จัดการให้ดำเนินไปตามความสามารถ สมควรจะเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ได้

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระธรรมโกษาจารย์ เป็นพระราชาคณะตำแหน่งเจ้าคณะรอง มีนามตามจารึกในหิรัญบัฏว่า พระพิมลธรรม มหันตคุณ วิบุลยปรีชาญาณนายก ตรีปิฎกคุณาลังการภูสิต อุดรทิศคณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี สถิตย์ ณ วัดโสมนัสวิหาร พระอารามหลวงเจ้าคณะรองฝ่ายเหนือ มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๖ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๘ รูป คือ

พระครูปลัดสุวัฒนศีลคุณ วิบุลยคณฤศร อุดมสังฆานุนายก ปิฎกธรรมรักขิต มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๒ ตำลึง ๑

พระครูวินัยธร ๑

พระครูวินัยธรรม ๑

พระครูสรวิไชย ๑

พระครูไกรสรวิลาศ ๑

พระครูธรรมบาล ๑

พระครูสมุห์ ๑

พระครูใบฎีกา ๑ รวม ๘ รูป

ขออาราธนาพระคุณทั้งปวงที่ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เพิ่มอิศริยยศ ทั้งนี้รับธุระพระพุทธศาสนาเป็นภาระสั่งสอน ช่วยระงับอธิกรณ์ และอนุเคราะห์พระภิกษุสงฆ์สามเณรในคณะตามสมควรแก่กำลังและอิศริยยศที่พระราชทานนี้ และขอจงจิรฐิติกาลเจริญอายุวรรณสุขพลปฏิภาณคุณสารศิริสวัสดิ์ในพระพุทธศาสนาทุกประการเทอญ

(๖) ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ.๒๔๕๓ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ **เป็นชั้นสุพรรณบัฏ ที่ "สมเด็จพระมหาวีรวงศ์"** มีสำเนาประกาศ ดังนี้

ศุภมัสดุ ฯลฯ (ลงวัน ๔ ฯ ๒ ค่ำ ปีจอ วันที่ ๒๕ รัตนโกสินทรศก ๑๒๙)

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ ฯลฯ พระมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระดำริว่า พระพิมลธรรมเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญ

แตกฉานในพระไตรปิฎก เป็นอาจารย์สั่งสอนพระปริยัติธรรมแก่ภิกษุสงฆ์สามเณร มีความอุตสาหะมั่นคงในวัตรปฏิบัติ ทรงคุณธรรมสม่ำเสมอ เป็นผู้รอบรู้ในอรรถธรรม สามารถแผ่ขยายข้อความตามเทศโนบาย ให้ชนทั้งหลายผู้ใดสดับฟังแล้ว แลเห็นหนทางธรรมปฏิบัติอันถ่องแท้ เทียบทางโลกกับทางธรรมให้กลมกลืนกัน อาจที่จะนำมาใช้ในขณะประกอบกิจการทุก ๆ วันได้ ให้บังเกิดเป็นประโยชน์อันใหญ่ยิ่ง เป็นผู้มีวาจาอันน่าฟัง เสียงไพเราะ มีคุณสมบัติอันประเสริฐอยู่หลายประการเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงพระกรุณายกย่องให้ได้รับสมณศักดิ์เลื่อนขึ้นเป็นลำดับ จนได้เป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ชั้นเจ้าคณะรองปกครองสังฆบริษัท จัดการพระศาสนาให้ดำเนินมาโดยเรียบร้อย ได้เป็นพระอุปัธยาจารย์ให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรเป็นอันมาก เป็นที่นับถือแห่งศาสนิกชนทั่วไป ในส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงนับถือพระพิมลธรรมว่าเป็นอัจฉริยพรหมจรรย์ ทรงนับถือเสมอพระอาจารย์องค์หนึ่งแลได้ทรงสดับโอวาทตามแต่จะมีโอกาสในกาลอันควรประมวลพระราชศรัทธา และเพิ่มพูลความเข้าพระราชหฤทัยในพระธรรมยิ่งขึ้นนับว่าได้ยังประโยชน์ให้บังเกิดแก่พระองค์เป็นอันมาก สมควรที่จะยกย่องให้ดำรงสมณศักดิ์อันสูงได้

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนพระพิมลธรรมเป็นสมเด็จพระราชาคณะมีพระราชทินนามตามจารึกในสุพรรณบัฏว่า *สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ จตุรงคประธานวิสุตพุทธสิริมธุรธรรมวาที คัมภีรญาณปริยัติโกศล วิมลศีลาจารวัตร เขมาภิรัตบริษัทประสาทกร ธรรมยุกติกคณิศรมหาสังฆนายก* สถิตย์ ณ วัดโสมนัสราชวรวิหาร พระอารามหลวง มีสมณศักดิ์ชั้นเจ้าคณะใหญ่ผู้ช่วยคณะธรรมยุกติกนิกาย มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๔๐ บาท มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๑๐ รูป ดังนี้

พระครูปลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์ สุนทรธรรมปฏิภาณอรรถโกศล วิมลญาณ มหาสังฆนายก ธรรมยุกติกดิลกสถาวีรกิจการี มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๑๒ บาท ๑

พระครูวินัยธร ๑

พระครูวินัยธรรม ๑

พระครูวิมลสรสิทธิ์ ๑

พระครูสิลีฐสรคุณ ๑

พระครูบรรณวัตร ๑

พระครูพัทธกิจ ๑

พระครูสังฆบริคุต ๑

พระครูสมุห์ ๑

พระครูใบฎีกา ๑ รวม ๑๐ รูป

เป็นเจ้าอาวาสองค์ที่สามของวัดโสมนัสวิหาร

เมื่อท่านเจ้าคุณพระราชพงษ์ปฏิพัทธ์ (ม.ร.ว.ล้น กล้วยไม้) **เจ้าอาวาสองค์ที่ ๒ ของวัดโสมนัสวิหาร** ได้มรณภาพไปเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๔๕ แล้ว เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ในสมัยที่ยังเป็นพระพิมลธรรม ก็ได้รับตำแหน่งเจ้าอาวาสครองวัดโสมนัสวิหาร เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๔๕ นับเป็นเจ้าอาวาสองค์ที่สามของวัดโสมนัสวิหาร โดยสถิตย์ประจำอยู่ ณ กุฎีหลังใหญ่ คณะ ๒ ได้ให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรอยู่เป็นเวลา ๑๕ ปี มาหยุดการให้การบรรพชาอุปสมบทเมื่อท่านเริ่มเป็นโรคอัมพาต

เล่ากันมาว่า เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้คิดถึงอุปการะของน้าชายของท่าน คือนายสิงห์โต ผู้ซึ่งเคยอุปการะเลี้ยงดูท่านมาจนกระทั่งเป็นผู้สนับสนุนให้ท่านได้เข้ามาศึกษาปริยัติธรรมและบวชในพระพุทธศาสนา จึงได้รับน้าชายมาอุปการะเลี้ยงดูที่วัดโสมนัสวิหาร พระภิกษุสามเณรโดยทั่วไปเรียกน้าชายของท่านว่า **“ปู่สิงห์โต”** เพราะ

เป็นผู้มีอายุมากและเป็นน้าชายของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ปัจจุบันในวัดโสมนัสวิหาร มีอนุสรณ์อยู่แห่งหนึ่งคือเสาไฟฟ้า ซึ่งสร้างขึ้นเป็นพิเศษ อยู่ในเขตคณะ ๑ จารึกไว้ว่า **อนุสรณ์นี้ อุทิศแด่โยมชาย และโยมหญิง กับปู่สิงห์โตผู้เป็นน้าชาย ของสมเด็จพระมหาวีรวงศ์**

ท่านเป็นนักเทศน์เอก

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญแตกฉานในพระไตรปิฎก เป็นพระธรรมถึกเอกของยุคนั้น สามารถเทศน์ได้เข้าใจง่ายชัดเจนไพเราะจับใจผู้ฟังอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้ชัดจากพระบรมราชโองการประกาศสถาปนาท่านเป็นสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดว่าท่านเป็นผู้มีความสามารถเพียงไร ในการแสดงพระธรรมเทศนา จะขอยกมากล่าวในที่นี้ ๓ เรื่อง คือ

๑. พระธรรมเทศนา **เรื่องเถรกรณธรรม** ซึ่งแสดงถวายในงานมหาสมณุตตมาภิเศก สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้ที่จะถวายพระธรรมเทศนาในงานที่ยิ่งใหญ่และสำคัญเช่นนี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่าจะต้องมีความสามารถและมีชื่อเสียงในการแสดงธรรมอย่างแท้จริง

๒. พระธรรมเทศนา **เรื่องสังคายนา** (สังคีติกถา) ทราบว่าท่านถวายเทศน์ในงานสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงฉลองพระไตรปิฎกฉบับหลวง ซึ่งโปรดฯ ให้พิมพ์เมื่อรัชกาลที่ ๕ ท่านได้ถวายเทศน์ที่วัดบวรนิเวศ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๓๖ พระธรรมเทศนากัณฑ์นี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงโปรดให้พิมพ์ในการบำเพ็ญพระกุศล ครั้งที่หนึ่ง เมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๔ โดยที่พระองค์ได้ทรงเขียนไว้ในคำนำการพิมพ์ครั้งนั้นตอนหนึ่งว่า **"ข้าพเจ้าพิมพ์กัณฑ์ที่ว่าด้วยสังคายนานี้ เพราะเห็นว่ามีทั้งธรรมะและเรื่องพงศาวดาร ผู้อ่านที่นิยมในทางโลกหรือนิยมในทางธรรมก็จะได้อ่านด้วยความพอใจด้วยกัน"**

๓. เล่ากันมาว่า ครั้งหนึ่ง เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้ถวายเทศนาแด่สมเด็จพระพันวสาฯ ซึ่งทรงเศร้าโศกพระทัยมาก ในการที่สมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิส ทิวงคต ให้หายจากความเศร้าโศกพระทัยได้ นี่ก็แสดงให้เห็นว่าเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีความสามารถมากในเทศโนบายเพียงไร

อนึ่ง ท่านได้ถวายพระธรรมเทศนา มงคลวิเสส ในงานเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๓ รอบ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-

เกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้รับปัจจัยที่ทรงบูชากัณฑ์เทศน์ในครั้งนั้นถึง ๓๖ ชั่ง และทราบว่า ท่านได้ให้เอาปัจจัยจำนวนนี้ทั้งหมดสมทบทุนในการสร้าง **โรงเรียนสาลักษณาลัย** ซึ่งใช้เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมของวัดโสมนัสวิหารอยู่ในปัจจุบันนี้

อาจารย์ของท่าน

วัดโสมนัสวิหาร ในสมัยสมเด็จพระวันรัต (ทับ) ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ นั้น มีพระที่มีความรู้ความสามารถอยู่มากทั้งในด้านปริยัติ ปฏิบัติ และในด้านการเผยแผ่ นอกจากเจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (ทับ) ซึ่งมีความสามารถพร้อมทุกด้านแล้ว ก็มีพระเถระที่มีชื่อเสียงมากอยู่รูปหนึ่งก็คือ **พระอริยกวี (ทิง) ผู้เป็นอาจารย์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์นั่นเอง**

เล่ากันมาว่า พระอริยกวี (ทิง) มีความแตกฉานในทางไตรปิฎกมาก และเป็นพระธรรมกถึกที่มีชื่อเสียงมากในสมัยของท่าน **เมื่อขึ้นธรรมาสน์เทศน์ ท่านถือคัมภีร์ใบลานภาษาบาลีขึ้นไป เทศน์ออกมาเป็นภาษาไทยได้อย่างไพเราะ โดยอ่านบาลีจากคัมภีร์ใบลานนั้น** สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ในสมัยที่ยังเป็นเด็กเคยถือคัมภีร์ตามอาจารย์ของท่านไปเทศน์ ท่านรู้สึก

ประทับใจในความสามารถของอาจารย์ของท่านมาก และตั้งใจที่จะฝึกฝนตนเองให้เป็นนักเทศน์อย่างอาจารย์ของตนให้ได้ และท่านก็ได้เป็นพระธรรมกถึกเอกสมความตั้งใจของท่านในที่สุด

ทราบมาว่า เมื่อท่านเจ้าคุณพระอริยกวี (ทิง) มรณภาพนั้น สมเด็จพระวันรัต (ทับ) ถึงกับอุทานว่า **"ตู้พระไตรปิฎกของวัดโสมนัสวิหารแตกเสียแล้ว"**

ท่านเป็นผู้มีเสียงไพเราะ

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ นอกจากเป็นนักเทศน์ที่มีความสามารถเป็นเยี่ยมแล้ว ท่านยังเป็นนักขัดบทตำนานต่าง ๆ และสวดทำนองทั้งแบบมคธและแบบสังโยคได้อย่างไพเราะอีกด้วย เพราะท่านเป็นผู้มีเสียงไพเราะน่าฟังมาก ถึงกับวัดโสมนัสวิหารในสมัยของท่านได้รับการยกย่องว่ามีความเป็นยอดในการสวดโสฬสปัญหาและทำนองบทขัดตำนานต่าง ๆ ซึ่งมีพระพิธีธรรมอยู่ ๑ สำรับ (ชุด)

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ยังสามารถอ่านคำประกาศต่าง ๆ เป็นทำนองได้ไพเราะมาก จากทำนองที่น่าฟังและเสียงอันไพเราะของท่านนี้เอง จึงทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดในท่านมาก ท่านจึงได้รับนิมนต์ให้เข้าไปสวดมนต์ในวังอยู่เสมอ

ปกติท่านมักชอบความสงบ เมื่อไหว้พระสวดมนต์แล้ว พระก็สวดสรภัญญะ กลางคืนในวัดโสมนัสวิหารในสมัยท่านจึงมีเสียงวิเวกวังเวง

วัดโสมนัสวิหารในสมัยของท่าน

วัดโสมนัสวิหารในสมัยของท่านเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีความเจริญรุ่งเรืองในด้านการปฏิบัติและในด้านการเผยแผ่สั่งสอน โดยเฉพาะในวันธรรมสวนะนั้น มีอุบาสกอุบาสิกามาฟังเทศน์กันมาก เจ้านายก็มี พระวิหารวัดโสมนัสวิหารดูเหมือนจะแคบไปในสมัยของท่าน เพราะเจ้าพระคุณสมเด็จฯ แสดงธรรมได้อย่างไพเราะเข้าใจง่ายและซาบซึ้งผู้ฟังนั่นเอง แต่ในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยที่ท่านเข้ารับตำแหน่งเจ้าอาวาสแรก ๆ นั้นมีพระเปรียญอยู่น้อยมาก เพราะการศึกษาของวัดได้ตกต่ำมาตั้งแต่ท่านเจ้าคุณพระราชพงษ์ปฏิพัทธ์ เจ้าอาวาสองค์ที่สอง แต่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็ได้พยายามฟื้นฟูการศึกษาทางพระปริยัติธรรมด้านบาลีขึ้นใหม่ จึงเริ่มมีเปรียญเพิ่มขึ้นอีกตามลำดับ

หลังจากที่ท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระมหาวีรวงศ์แล้ว ท่านก็ได้เป็นกำลังสำคัญในการบริหารพระศาสนาและสงเคราะห์ศิษยานุศิษย์ตลอดจนสาธุชนทั่วไปให้ตั้งตนอยู่ใน

สัมมาปฏิบัติ พร้อมทั้งส่งเสริมการศึกษาทั้งด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระและเป็นอุปัชฌาย์ให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรอยู่ ๑๕ ปี ลุถึงปีมะโรง วันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ.๒๔๕๙ ท่านก็เริ่มเป็นโรคอัมพาต ไม่สามารถจะปฏิบัติศาสนกิจโดยปกติได้ แต่ยังพอสั่งงานได้อยู่ จึงได้มอบภาระให้ **พระครูปลัดฯ (จันทร์)** ซึ่งเป็นฐานานุกรมของท่านทำหน้าที่แทน และในปีต่อมา คือ **ในปีพ.ศ. ๒๔๖๐ พระครูปลัดฯ (จันทร์) ได้รับสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระพุทธวิริยากร** ก็ได้ช่วยปฏิบัติหน้าที่แทนท่านตลอดมาอย่างเต็มความสามารถ เช่น ปรับปรุงการศึกษาของวัดให้เจริญขึ้นเป็นต้น จนกระทั่งเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้มรณภาพในปีพ.ศ.๒๔๗๔

อวสานกาลแห่งชีวิตของท่าน

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้เป็นเจ้าอาวาสครองวัดโสมนัสวิหารอยู่ เป็นเวลา ๒๙ ปีเศษ ได้มรณภาพที่วัดโสมนัสวิหารด้วยโรคอัมพาต เมื่อเวลา ๒๐ นาฬิกา ๒๐ นาที ของวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ.๒๔๗๔

พอรุ่งขึ้นวันที่ ๒๔ กันยายน เวลา ๑๗ นาฬิกา ๓๐ นาที สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จทรงสรงน้ำศพหลวงพระราชทาน และมีประโคมกลองชะนะ ๒๐, จ่าปี

๑ จ่ากลอง ๑ แตรงอน ๒ แตรฝรั่ง ๒ เจ้าพนักงานแต่งศพครองไตรแพร และเครื่องสุกรรม แล้วเชิญลงลองในยกขึ้นตั้งบนชั้น ๒ ชั้น ประกอบโกษไม้สิบสอง ตั้งฉัตรเบญจา ๑ สำรับ และตั้งเครื่องประดับ เสร็จแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง-ราชานุภาพ ทรงทอดผ้าไตรของหลวงพระราชทานบังสุกุล ๑๐๐ ไตร พระสงฆ์บังสุกุลอนุโมทนา พระราชาคณะถวายอดิเรก ทรงพระกรุณาโปรดให้พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน รับพระราชทานฉันของหลวง เวลาเช้า ๘ รูป และเพล ๔ รูป กับมีประโคมศพกำหนด ๑๕ วัน จึงนับว่าศพของท่านนั้น ทางสำนักพระราชวังได้จัดถวายให้อย่างเหมาะสมกับเกียรติคุณและสมณศักดิ์ของท่านเป็นอย่างยิ่ง

นับอายุของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้ ๘๑ ปี อายุสมณเพศ ๖๕ ปี คือบรรพชาเป็นสามเณร ๕ พรรษา เป็นพระภิกษุ ๖๐ พรรษา โดยนับพรรษาที่มรณภาพด้วย

งานนิพนธ์และโอวาทของท่าน

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นนักเทศน์แต่ไม่ใช่นักเขียน ฉะนั้น ผลงานของท่านส่วนใหญ่จึงเป็นพระธรรมเทศนาหรือโอวาท และ

คงจะมีมาก แต่ไม่มีผู้ใดบันทึกเอาไว้ เท่าที่รวบรวมได้ในขณะนี้มีอยู่ ๕ เรื่อง คือ

๑. **มหาเถรานุปวัตติกถา** กล่าวถึงประวัติของสมเด็จพระวันรัต (ทับ) พระอุปัชฌายะของท่าน เป็นหนังสือทำนองบันทึกประวัติ

๒. **เทศนาเรื่องสังคายนา หรือสังคิติกถา** กล่าวถึงการสังคายนาพระธรรมวินัย ตั้งแต่ปฐมสังคายนามาจนถึง รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นทำนองหนังสือประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา เป็นพระธรรมเทศนาที่ควรแก่การศึกษามากเรื่องหนึ่ง

๓. **โอวาทเรื่องประโยชน์ของการบรรพชา** กล่าวถึงอานิสงส์ของการบวชและจุดประสงค์ของการบวช

๔. **พระธรรมเทศนาเรื่อง เถรกรณธรรม** กล่าวถึงหลัก ๕ ประการ คือ *สัจจะ* ความจริงใจ *ธรรมะ* การทรงไว้ซึ่งความดี *อหิงสา* ความไม่เบียดบเบียน *สัญญมะ* ความสำรวมระวังตัว และ*ทมะ* ความทรมานตัว ทั้ง ๕ อย่างนี้มีในผู้ใด ผู้นั้นชื่อว่า *"เถระคือผู้มั่นคง"*

เทศน์กัณฑ์นี้ ท่านแสดงถวายในงานสมณุตตมาภิเศก สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

๕. **ปกิรณกเทศนา** เป็นโอวาทของท่าน ๓ เรื่อง คือ

๑. *เรื่องความประพฤติของชาวโลก* ว่าด้วยความ

ประพฤติของชาวโลกที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญหนึ่งคู่ และที่ทรงติหนึ่งคู่

๒. *เรื่องทุกข์และอุบายเครื่องกำจัดทุกข์*

๓. *อปัสเสนธรรม* ว่าด้วยธรรมที่เป็นดุจพนักอิง ๔ ประการ

แม้เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จะล่วงลับไปแล้ว แต่คุณความดีและผลงานของท่านยังปรากฏอยู่ เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาอีกนานเท่านาน ซึ่งเป็นทิฏฐานุคติแก่คนรุ่งหลังได้เป็นอย่างดี จึงนับว่า เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นพระมหาเถระที่เป็นปราชญ์ทรงเกียรติคุณควรแก่การเคารพบูชาองค์หนึ่ง ในยุครัตนโกสินทร์นี้

พระพุทธวิริยากร (จันทร์)

เจ้าอาวาสองค์ที่สี่ของวัดโสมนัสวิหาร

(๑๒ กรกฎาคม ๒๔๑๐ - ๒๙ ตุลาคม ๒๔๘๑)

เจ้าอาวาสองค์ที่สี่
พระพุทธวิริยากร (จันทร์)

ท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากร (จันทร์ จนฺทกนฺโต) เป็นเจ้าอาวาสองค์ที่สี่ของวัดโสมนัสวิหาร ท่านเป็นสัทธิวิหาริกของสมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) เป็นพระเถระที่มีความสามารถดีรูปหนึ่งของวัดโสมนัสวิหาร ได้รับความไว้วางใจมากจากอาจารย์ของท่าน คือ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ยัง เขมาภิรโต) ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนเจ้าอาวาสอยู่หลายปีและเป็นเจ้าอาวาสในสมัยต่อมา ท่านได้ปกครองดูแลกิจการของวัดและปรับปรุงการศึกษาของวัดให้เจริญขึ้นเป็นอันมาก ท่านเป็นนักเสียสละ ทำงานด้วยความเข้มแข็งอดทนและปฏิบัติเคร่งครัดในพระธรรมวินัย จึงเป็นที่เคารพยำเกรงของศิษยานุศิษย์ และพุทธศาสนิกชนทั่วไป

ชาติภูมิ

ท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากร มีนามเดิมว่า จันทร์ โยม บิดาชื่อ บุญ โยมมารดาชื่อ เอม ท่านเกิดวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๑๐ ตรงกับวันอังคาร ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ (คือเกิดใน

วันอาสาฬหปุณณมี) ปีเถาะ ณ ตำบลบางเพลี้ยง อำเภอภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

ชีวิตเมื่อเยาว์วัย

เมื่อท่านยังเด็ก ได้ไปอยู่ในความอุปถัมภ์ของคุณงิ้วและคุณยายน้อย ในพระบรมมหาราชวัง

ต่อมาเมื่อท่านอายุได้ ๘ ขวบก็ได้มาอยู่วัดโสมนัสวิหาร กับ **สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ยัง)** เมื่อครั้งเจ้าพระคุณสมเด็จยังเป็นพระเปรียญอยู่ ชีวิตของท่านจึงอยู่กับศาสนามาตั้งแต่เยาว์วัย ท่านจึงมีอุปนิสัยน้อมมาในทางบรรพชาเมื่ออายุยังน้อย และท่านก็ได้ศึกษาเล่าเรียนหนังสือไทยและหนังสือขอมอยู่ที่สำนักวัดโสมนัส-วิหารนี้เอง

การบรรพชาอุปสมบท[๑]

เมื่อท่านได้ศึกษาเล่าเรียนอยู่ในวัดโสมนัสวิหาร จนมีอายุพอสมควรแล้ว ก็ได้บรรพชาเป็นสามเณร แต่บรรพชาเมื่ออายุเท่าไรไม่ปรากฏ

---

[๑] ท่านเจ้าคุณพระราชกวี (อ่ำ) ผู้เป็นศิษย์ของท่านบอกว่า ท่านบรรพชาเมื่ออายุ ๑๒ ปี

ต่อมาเมื่อท่านอายุครบอุปสมบทแล้ว ก็ได้อุปสมบท ณ ขัณฑสีมาวัดโสมนัสวิหาร เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๓๐ โดยมี**สมเด็จพระวันรัต (ทับ)** เป็นพระอุปัชฌาย์ **สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ยัง)** เมื่อครั้งยังเป็น**พระอมรโมลี** เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ท่านจึงนับว่าเป็นผู้มีโชคดีที่ได้พระอุปัชฌาย์และอาจารย์ที่สูงทั้งความรู้ ความสามารถ วัตรปฏิบัติ และสูงทั้งสมณศักดิ์

สมณศักดิ์

เนื่องจากท่านเป็นพระเถระที่เอาธุระเอาใจใส่ในกิจการของวัดและของพระศาสนาโดยส่วนรวม ประกอบทั้งปฏิบัติเคร่งครัดในสิกขาวินัย และมีความมั่นคงในพระศาสนา ท่านจึงได้รับความไว้วางใจจากสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ผู้เป็นอาจารย์ของท่านมาก ทั้งได้รับความเคารพนับถือจากพระเถรานุเถระและพุทธศาสนิกชนทั่วไป ท่านจึงได้รับแต่งตั้งให้ดำรงสมณศักดิ์ตามลำดับดังนี้

ในปี พ.ศ.๒๔๓๗ **เป็นพระครูสมุห์ ฐานานุกรมของสมเด็จพระมหาวีรวงศ์** เมื่อครั้งเจ้าพระคุณสมเด็จยังเป็นพระเทพโมลี จนกระทั่งพระเทพโมลีได้เลื่อนเป็นพระธรรมโกษาจารย์

ในปี พ.ศ.๒๔๔๓ **เมื่อสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ครั้งดำรง**

สมณศักดิ์ เป็นพระพิมลธรรม ท่านก็ได้เลื่อนเป็นพระครูสรวิชัย ที่พระครูคู่สวด แล้วเลื่อนเป็น พระครูวินัยธรรม ต่อมาได้เลื่อนเป็น พระครูปลัด มีนามตามสัญญาบัตรว่า พระครูปลัดสุวัฒนศีล-คุณ วิบูลย์คณฤศร อุดรสังฆานุนายก ปิฎกธรรมรักขิต

ต่อมา ในปี พ.ศ.๒๔๕๓ เมื่อพระพิมลธรรม (ยัง) ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ท่านก็ได้เลื่อนเป็นพระครูปลัดของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีนามตามสัญญาบัตรว่า พระครูปลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์ สุนทรธรรมปฏิภาณโกศล วิมลญาณมหาสังฆนายก ธรรมยุกติกดิลกสถาวีรกิจการี

ต่อมา ในวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๖๐ ท่านจึงได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะที่ พระพุทธวิริยากร ในขณะที่ท่านปฏิบัติหน้าที่แทนเจ้าอาวาส ในเมื่อสมเด็จพระมหา-วีรวงศ์อาพาธ ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่โดยปกติได้

การศึกษา

ท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากร ได้เล่าเรียนหนังสือไทย หนังสือขอม และศึกษาพระธรรมวินัยในวัดโสมนัสวิหาร มาโดยตลอดตั้งแต่สมัยสมเด็จพระวันรัต (ทับ) เจ้าอาวาสรูปที่หนึ่ง ท่าน

เจ้าคุณพระราชพงศ์ปฏิพัทธ์ (ม.ร.ว.ล้น กล้วยไม้) เจ้าอาวาสรูปที่สอง จนถึงสมัย สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ เจ้าอาวาสรูปที่สามของวัดโสมนัสวิหาร ซึ่งตลอดระยะเวลานี้ วัดโสมนัสวิหาร เป็นทั้งสำนักปริยัติและสำนักปฏิบัติ ท่านได้ศึกษาเล่าเรียนพระปาฏิโมกข์ (ทราบว่าสมัยนั้นเล่าเรียนภิกขุนีปาฏิโมกข์ด้วย) หลักสูตรสวดมนต์ของวัดจนจบ สวดภาณยักษ์และภาณพระ (ภาณธรรมยุตหรือภาณยักษ์เล็ก) และสวดโสฬสปัญหา จนสามารถสอนศิษย์ได้

สำหรับการศึกษาบาลีนั้น ทราบว่าแม้ท่านเจ้าคุณพระพุทธ-วิริยากรไม่ได้เป็นเปรียญ โดยเข้าสอบสนามหลวงก็ตาม แต่ท่านก็มีความรู้ภาษาบาลีชนิดใช้การได้ มีความสามารถจะแปลบาลีและสอนศิษย์ได้ เพราะท่านได้เคยเล่าให้ศิษย์ของท่านฟังว่า *ท่านเป็นเปรียญแปลสามนต์กับพระครูพุทธบาล* ข้อนี้อาจจะเป็นเปรียญที่นิยมเรียกกันในสมัยนั้นก็ได้ แต่การแปลคัมภีร์สามนต์ (สมันต-ปสาทิกา) อันเป็นอัฏฐกถาคัมภีร์พระวินัย นับว่ามีความรู้ด้านภาษาบาลีดี ซึ่งในปัจจุบันนี้คัมภีร์สามนต์ ทางการคณะสงฆ์ใช้เป็นหลักสูตรวิชาแปลมคธเป็นไทยในชั้น ป.ธ.๖ และ ป.ธ.๗ และเป็นหลักสูตรวิชาแปลไทยเป็นมคธในชั้น ป.ธ.๘

เกี่ยวกับการศึกษาภาษาบาลีในวัดโสมนัสวิหาร ในสมัย

สมเด็จพระวันรัตนั้น ปรากฏว่าได้มีศิษย์ของท่านจำนวนหลายรูป ซึ่งมีความรู้ภาษาบาลีจนถึงแปลพระไตรปิฎกได้ แต่ไม่ยอมสอบสนามหลวง และชำนาญคัมภีร์พระวินัยกันมาก เพราะมุ่งศึกษาให้รู้ข้อปฏิบัติที่ถูกต้องเป็นสำคัญ ไม่ได้มุ่งเรียนเพื่อสอบ ดังมีตัวอย่างที่เห็นได้ชัดอยู่อีกรูปหนึ่งคือ **พระอาจารย์หมอก คนฺธาโร ซึ่งพระราชธรรมโสภณ** วัดปลดสัตว์ อดีตเจ้าคณะจังหวัดอ่างทอง (ธรรมยุต) ผู้เป็นศิษย์ของท่านได้เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า "ท่านอาจารย์หมอก คนฺธาโร อาจารย์ของท่าน เดิมเป็นพระมหานิกาย อยู่จังหวัดอ่างทอง ได้ฟังกิตติศัพท์คณะธรรมยุต จึงได้เดินทางเข้าบวชใหม่เป็นพระธรรมยุตที่วัดโสมนัสวิหาร โดยมีสมเด็จพระวันรัต เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้ศึกษาพระธรรมวินัยอยู่ที่วัดโสมนัสวิหาร ๕ ปี จึงได้ออกไปเป็นเจ้าอาวาสวัดปลดสัตว์ อ.เมือง จ.อ่างทอง ท่านได้นำข้อวัตรปฏิบัติ ของวัดโสมนัสวิหาร ไปใช้ที่วัดปลดสัตว์ด้วย โดยเฉพาะข้อวัตร ๑๘ ข้อ (ซึ่งได้วางไว้ในสมัยสมเด็จพระวันรัต และได้เพิ่มเติมเข้าอีกบาง ข้อในสมัยสมเด็จพระมหาวีรวงศ์) ก็ยังนำไปใช้อยู่ ที่พิเศษก็คือท่าน เคร่งพระวินัยมาก เช่นจะหัวเราะก็ไม่ยอมให้เห็นไรฟัน เพราะกลัวว่าจะเป็นอาบัติ และท่านอ่านภาษาบาลีได้เข้าใจ ทั้ง ๆ ที่ท่านไม่ได้เปรียญ และท่านยังได้นำภาษาบาลี โดยเฉพาะคัมภีร์พระวินัยติดตัวไปด้วย

เพราะฉะนั้น ท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากร ก็เป็นศิษย์รูปหนึ่งของสมเด็จพระวันรัต (ทับ) ซึ่งมีความรู้ภาษาบาลีแต่ไม่ยอมสอบ

หน้าที่การงาน

ท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากร เป็นพระเถระที่เอาใจใส่ในธุระของพระศาสนามากผู้หนึ่ง ทั้งในกิจการทั่วไปของวัด ทั้งในการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาของวัด

ท่านเริ่มรับหน้าที่บริหารงานในวัดมากขึ้นตั้งแต่ปี ๒๔๕๙ ในเมื่อสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ เริ่มเป็นอัมพาต ไม่สามารถจะปฏิบัติศาสนกิจโดยปกติได้ จึงได้มอบหมายภาระต่าง ๆ ของวัดให้ท่านในสมัยที่ยังเป็นพระครูปลัดฯ (จันทร์) ทำหน้าที่แทน เช่นแสดงธรรมวันอุโบสถ วันมาฆบูชา และวันวิสาขบูชา เป็นต้น

ในปีต่อมา คือในปี พ.ศ.๒๔๖๐ ท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระพุทธวิริยากร เพราะเหตุที่ท่านมีความสามารถ และได้ช่วยเหลือกิจการของวัดปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระมหาวีรวงศ์เป็นอย่างดีนั่นเอง

ในสมัยนั้น วัดโสมนัสวิหาร มีพระเปรียญอยู่น้อย ทราบว่าเมื่อสมเด็จพระมหาวีรวงศ์อาพาธใหม่ ๆ นั้น มีพระเปรียญเกิดขึ้น

๑ รูป คือ **พระมหามะลิ** และพระมหามะลินี้เองที่เป็นเปรียญแปลเขียนรูปแรกของวัดโสมนัสวิหาร

ในปี พ.ศ.๒๔๖๔ ท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากรมีอำนาจบริหารมากขึ้นจึงเริ่มรับพระเณรอื่นมาอยู่วัดโสมนัสวิหาร เพื่อศึกษาเล่าเรียน แต่ก็ต้องนำไปฝากเรียนนักธรรมและบาลีที่วัดมกุฏกษัตริยาราม และเข้าสำนักเรียนวัดมกุฏกษัตริยารามด้วย เพราะวัดโสมนัสวิหารในสมัยนั้น ยังไม่มีสำนักเรียน

ต่อมา ในปี พ.ศ.๒๔๖๖ ท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากรได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌาย์ ท่านได้เป็นอุปัชฌาย์ไม่เฉพาะแต่ที่วัดโสมนัสวิหารเท่านั้น แต่ได้ไปเป็นอุปัชฌาย์ที่ **วัดบางพระครูบ้าง วัดอาวุธวิกสิตารามบ้าง วัดมัชฌันติการามบ้าง (วัดน้อย) วัดพระยายังบ้าง วัดกันมาตุยารามบ้าง** เฉพาะที่วัดโสมนัสวิหารมีผู้บวชเป็นภิกษุสามเณรมากขึ้น จึงมีผู้มาศึกษานักธรรมและบาลีมากขึ้น ในปี พ.ศ.๒๔๖๖ นั้น **ท่านเจ้าคุณพระสิริปัญญามุนี (โท)** ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านรูปหนึ่งได้บันทึกไว้ว่า "วัดโสมนัสวิหาร มีพระเปรียญอยู่เพียง ๔ รูป คือ **พระมหาซุ่นเต็ก** เปรียญชุดแปลปาก **พระมหาทองใบ ๔ ประโยค พระมหาพรหม ๓ ประโยค** และ **สามเณรพุฒ ๓ ประโยค** แต่เมื่อมีผู้มาศึกษาบาลีมากขึ้น ปรากฏ

ว่าในปี ๒๔๖๘ มีพระเปรียญ ๓ ประโยคเกิดขึ้นถึง ๓ รูป คือ **พระมหาอิ่ม พระมหาชุบ และพระมหาสนั่น**”

ในปี พ.ศ.๒๔๖๙ ท่านได้จัดให้มีการสอนนักธรรมและบาลีขึ้นที่วัดโสมนัสวิหารเอง แต่ยังต้องขึ้นอยู่กับวัดมกุฎกษัตริย์ แม้วัดโสมนัสวิหารจะมีเปรียญเพิ่มขึ้นตามลำดับ

ในบางปีวัดโสมนัสวิหารมีพระเถระมากและในบางปีมีการสอบเปรียญได้มากเป็นพิเศษ ดังที่ **ท่านเจ้าคุณพระราชกวี (อ่ำ ธมฺมทตฺโต ป.ธ.๖)** วัดโสมนัสวิหาร ผู้เป็นสัทธิวิหาริกของท่านรูปหนึ่ง ได้บันทึกไว้ว่าในปี พ.ศ.๒๔๗๒ อันเป็นปีที่ท่านบวชเป็นสามเณรนั้น วัดโสมนัสวิหารมีพระเณรถึง ๙๕ รูป และในจำนวนนี้มีสามเณร ๓๒ รูป ท่านเองเป็นสามเณรรูปที่ ๓๑ และในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ มีสอบเปรียญได้ถึง ๗ รูป คือ **พระมหาอภัย พระมหาอ่ำ พระมหาประเสริฐ พระมหาทับทิบ พระมหาทวี พระมหาแวว และพระมหาครุฑ**

ด้วยการจัดการศึกษาให้มีความเจริญขึ้นตามลำดับนี้เอง พร้อมด้วยการขวนขวายของคณะครูซึ่งเป็นศิษย์ของท่าน วัดโสมนัสวิหาร จึงได้รับอนุญาตให้เป็นสำนักเรียนได้โดยตรงในปี พ.ศ.๒๔๗๘

อนึ่ง ท่านได้จัดดำเนินการจัดตั้ง **ทุนศาสนูปการ** ขึ้น เพื่อหาดอกผลบำรุงการศึกษา และจัดหาข้าวสารและน้ำตาลเป็นต้นถวายพระภิกษุสามเณรในวัด เพราะวัดโสมนัสวิหารในสมัยนั้นความเป็นอยู่ไม่ค่อยสะดวกนัก

สำหรับการบูรณะพระอารามนั้น ทราบว่าท่านให้เปลี่ยนซุ้มประตูวัดทั่วพระอาราม ซึ่งเดิมเป็นไม้และชำรุดให้เป็นปูนทั้งหมด และเมื่อสมเด็จพระมหาวีรวงศ์มรณภาพแล้ว ท่านได้สั่งให้หล่อรูปสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ และสร้างซุ้มประดิษฐานรูปปั้นเจ้าพระคุณสมเด็จไว้ ณ ฐานพระเจดีย์ด้านตะวันตก โดยออกแบบให้เหมือนกับซุ้มซึ่งประดิษฐานรูปปั้นสมเด็จพระวันรัต อันเป็นของเดิมซึ่งมีอยู่แล้ว ณ ฐานพระเจดีย์ด้านตะวันออก และในปี พ.ศ.๒๔๘๐-๒๔๘๑ ท่านได้ให้บูรณะซ่อมแซมพระอุโบสถและพระวิหารเป็นการใหญ่ โดยให้เปลี่ยนตัวไม้และกระเบื้องที่ชำรุดทั้งหมดออกใช้ไม้ใหม่และมุงกระเบื้องใหม่แทน กับได้ปิดทองที่เพดานพระอุโบสถและเพดานพระวิหารทั้งหมด

นอกจากนี้แล้ว ท่านยังได้ควบคุมการก่อสร้างโรงเรียนสาลักษณาลัย อันเป็นโรงเรียนมัธยมของวัด ซึ่งสร้างขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๖๐ และท่านเป็นผู้อุปถัมภ์โรงเรียนนี้มาโดยตลอด จนกระทั่ง

ทางราชการได้ยุบโรงเรียนมัธยมแห่งนี้และย้ายนักเรียนไปรวมกับโรงเรียนวัดราชาธิวาสวิหารในปี พ.ศ. ๒๔๗๘

เป็นเจ้าอาวาสองค์ที่สี่

เมื่อสมเด็จพระมหาวีรวงศ์มรณภาพในวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ.๒๔๗๔ แล้วท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากรก็ได้เป็นเจ้าอาวาสต่อมา แต่ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่แทนเจ้าอาวาสมาแล้วถึง ๑๕ ปี จึงทำให้ท่านมีความสามารถในการปฏิบัติงาน และมีอำนาจบริหารวัดได้อย่างเต็มที่ ทำให้การศึกษาของวัดเจริญขึ้นจนถึงกับมีเปรียญสูงคือ ๖-๗-๘ เกิดขึ้นในวัดโสมนัสวิหาร ดังที่ **สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์** วัดบวรนิเวศวิหาร ได้ทรงแสดงไว้ในการทรงแสดงพระธรรมเทศนาในงานพระราชทานเพลิงศพของท่าน (เมื่อวันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ.๒๔๘๑) ว่า "*พระพุทธวิริยากรนั้น เมื่อยังดำรงชีพอยู่ได้เป็นผู้เลื่อมใสในพระศาสนา ได้บรรพชาอุปสมบทตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุดแห่งชนมชีพ ในเวลาที่ท่านดำรงชีพอยู่ได้ประกอบกิจในทางพระพุทธศาสนาเป็นลำดับมา จนถึงเวลาสมเด็จพระมหาวีรวงศ์เจ้าอาวาสไม่อาจจะปกครองได้ ท่านได้รับภาระปกครองพระอารามแทน เมื่อสมเด็จพระมหาวีรวงศ์มรณภาพ*

ท่านได้ปกครองอาวาสต่อมาจนถึงมรณภาพ ได้ทำนุบำรุงพระอาราม ได้จัดการศึกษาให้เจริญขึ้นจนมีพระเปรียญถึง ๘ ประโยค และได้ชื่อว่าเป็นพระเถระที่มีอายุพรรษามากรูปหนึ่งในคณะธรรมยุต...”

ท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากร เป็นผู้มั่นคงในพระพุทธศาสนา ขยันไหว้พระสวดมนต์และเป็นผู้นำในการสวดมนต์เช้า-เย็น เป็นประจำ ท่านเกิดในวันอังคาร เพราะฉะนั้น ท่านจึงใส่บาตรพระวันละ ๑๐ รูป ทุก ๆ วันอังคารเป็นประจำ

พระเถระที่เป็นศิษย์ของท่าน

ท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากร มีศิษย์อยู่มากทั้งที่เป็นพระและฆราวาส แต่ในที่นี้จะนำมากล่าวเฉพาะศิษย์ที่เป็นพระเถระ ผู้เป็นศาสนทายาท ทั้งที่เป็นสัทธิวิหาริกและเป็นอันเตวาสิกเท่านั้น ซึ่งมีอยู่หลายรูป เพราะท่านได้เป็นพระอุปัชฌาย์และได้บริหารวัดโสมนัสวิหารมานานถึง ๒๓ ปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๕๙ จนถึงปี พ.ศ.๒๔๘๑ ศิษย์ของท่านเท่าที่ทราบ มีดังนี้

พระเถระที่เป็นอันเตวาสิก

๑. **สมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺโม ป.ธ.๙)** อดีตเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร ซึ่งได้มาอยู่ที่วัดโสมนัสวิหารเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ ในเมื่อได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค จากวัดพระยายังมาแล้ว และได้เป็นศิษย์ของท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากรจนสอบได้ ป.ธ.๘ ในปี พ.ศ.๒๔๘๐ ในสมัยท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากรเป็นเจ้าอาวาส และสอบได้ ป.ธ.๙ ในปี พ.ศ.๒๔๘๕ ในสมัยท่านเจ้าคุณพระสิริปัญญามุนี (เยี่ยม ตทุตฺตรสิริ) เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหารรูปที่ห้า

๒. **พระสิริปัญญามุนี (โท สุธมฺโม ป.ธ.๖)** อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร ครูใหญ่ ร.ร.พระปริยัติธรรมในสมัยท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากรและอดีตเจ้าคณะ ๖ วัดโสมนัสวิหาร

๓. **พระปัญญาวิสุทธิคุณ (สนิท ปภสฺสโร)** อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาส และอดีตเจ้าคณะ ๑ วัดโสมนัสวิหาร

๔. **พระครูปริยัติมุนี (กรุด เขมโก ป.ธ.๕)** อดีตเจ้าอาวาสวัดทองบ่อ อ.บางปะอิน จ.อยุธยา พระครูปริยัติมุนีนี้ทราบว่าท่านได้เดินทางเข้ามาเรียนบาลีเมื่ออายุมากแล้ว เพราะเคยส่งศิษย์เข้ามาเรียนแล้วหลายรูปแต่ไม่สำเร็จ ท่านจึงต้องเข้ามาศึกษาเอง จนได้เปรียญ ๕ ประโยค แล้วออกไปเป็นเจ้าอาวาสในวัดเดิมของ

ท่าน นับว่าเป็นผู้มีความพยายามสูงมากรูปหนึ่ง

๕. **พระภิกษุพระยานรรัตนราชมานิต (ธมฺมวิตกฺโก ตรึก จินตยานนท์)** วัดเทพศิรินทราวาส หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า ท่านเจ้าคุณ นร.ฯ โดยที่ท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากรเป็นพระกรรมวาจาจารย์ของท่าน

๖. **พระปลัด ยัง เขมิโย** ออกไปเป็นเจ้าอาวาสวัดหนองหญ้า จังหวัดกาญจนบุรี และเป็นพระอุปัชฌาย์

พระเถระที่เป็นสัทธิวิหาริก

๑. **พระราชกวี (อ่ำ ธมฺมทตฺโต ป.ธ.๖)** อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร อดีตเจ้าคณะ ๒ และอดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบาลี วัดโสมนัสวิหาร

๒. **พระราชสุเมธี (สุพจน์ อุตฺตโร ป.ธ.๓)** เดิมอยู่วัดพระยายัง กรุงเทพฯ ต่อมาได้ย้ายมาอยู่วัดศรีจันทร์ อ.เมือง จ.ขอนแก่น และเป็นเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น (ธ) พระราชสุเมธีได้เล่าให้ผู้เขียน ฟังเมื่อเดือนมกราคม ปี ๒๕๒๑ ว่า ท่านเองเป็นสัทธิวิหาริกของท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากร รูปที่ ๓๔๒ โดยได้อุปสมทบที่วัดพระยายัง กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙

๓. **พระภัทรศีลสังวร (ไสว ถาวโร)** อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสและอดีตเจ้าคณะ ๓ วัดโสมนัสวิหาร

๔. **พระครูสุตาลังการ (สุทฺธิ์ นาคเสโน)** อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสและอดีตเจ้าคณะ ๓ วัดโสมนัสวิหาร เป็นสัทธิวิหาริกองค์แรกของท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากร ท่านพระครูสุตาลังการนี้เคารพพระอุปัชฌาย์ของท่านมาก และท่านขยันลงไหว้พระสวดมนต์เช้า-เย็นไม่ขาด เว้นไว้แต่ป่วยหนักเท่านั้น แม้ป่วยแต่ถ้ายังพอลงไหว้พระสวดมนต์ได้ ท่านจะต้องลงทำวัตรในโบสถ์เสมอ เพราะท่านได้เคยพูดว่า อุปัชฌาย์ของท่านได้สั่งไว้ว่า **"อย่าได้ทิ้งโบสถ์ ให้ขยันดูแลรักษาและไหว้พระสวดมนต์เป็นประจำ"** ท่านจึงมั่นในคำสั่งอุปัชฌาย์ของท่าน โดยถือหน้าที่การรักษาพระอุโบสถและการไหว้พระสวดมนต์เป็นชีวิตจิตใจของท่าน และรับหน้าที่การรักษาพระอุโบสถมาตลอดชีวิตของท่าน

ปกติท่านพระครูฯ ไหว้พระสวดมนต์เสียงดังฟังชัด และชอบพระเณรทุกรูปที่ขยันไหว้พระสวดมนต์เช้า-เย็น ผู้เขียนเองในสมัยเป็นสามเณรอยู่ ๓ ปี ในระหว่างปี พ.ศ.๒๔๙๖-๒๔๙๙ (คือบรรพชาเมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม และอุปสมบท เมื่อวันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๙) ขยันลงโบสถ์ทำวัตรสวดมนต์ทุกเช้า-เย็น แทบไม่

ขาดเลย จึงทำให้พระครูฯ พอใจมาก วันหนึ่งท่านจึงเรียกเข้าไปให้รางวัลพิเศษอย่างหนึ่ง ซึ่งท่านบอกว่า *“เป็นของดี ใครกินเข้าแล้วทำให้สมองดี มีปัญญา สามารถสอบ ป.ธ.๙ ได้”* ของดีที่ท่านให้นั้นเป็นยาสีดำ ทำเป็นกลอนขนาดเกือบเท่าปลายนิ้วก้อย ผู้เขียนรับมาแล้วก็ค่อนข้างลังเลใจ เพราะไม่แน่ใจว่าจะเป็นอันตรายหรือเปล่า แต่ก็กลืนเข้าไป ด้วยคิดว่าท่านคงหวังดีและให้ด้วยความเมตตา

ดังนั้น แม้ท่านจะมรณภาพไปหลายปีแล้วก็ตาม แต่ความกตัญญูต่อพระอุปัชฌาย์ และความเอาใจใส่ในกิจพระศาสนาส่วนนี้ของท่านนับว่าเป็นเลิศ และยังเป็นเครื่องเตือนใจผู้รู้เห็นอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน

๕. **พระครูวุฒิสารสิริคุณ (จำเนียร ฐิติจาโร)** อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร อยู่คณะ ๑

๖. **พระมหาไพโรจน์ อิณมุตฺโต ป.ธ.๔** วัดโสมนัสวิหาร อยู่คณะ ๓

อวสานชีวิตของท่าน

ท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากร ได้ปกครองวัดโสมนัสวิหารมาจนถึงต้นปี พ.ศ.๒๔๘๑ ท่านจึงได้อาพาธเป็นโรคลำไส้พิการและเจ็บกระเสาะกระแสะมาจนถึงมรณภาพ เมื่อเวลา ๑๒.๔๕ น. ของวันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๔๘๑

ตามประวัติกล่าวว่า ก่อนมรณภาพ แม้ทุกขเวทนาอันแรงกล้าเกิดขึ้นแก่ท่านก็จริง แต่ท่านมีสติสัมปชัญญะระลึกว่าจะไม่รอดจากมรณะแน่แล้ว จึงได้มอบบริขารและสั่งการงานของวัดตลอดถึงการจัดงานศพไว้เรียบร้อย แม้พระเถระที่จะมาแสดงพระธรรมเทศนาในงานศพ ท่านก็ระบุนามไว้ตามความเลื่อมใสของท่านอันแสดงให้เห็นถึงจิตใจที่ได้อบรมมาทางพระพุทธศาสนาและความรอบคอบของท่าน

รวมอายุของท่านได้ ๗๒ ปี ๕๒ พรรษา โดยปฏิบัติหน้าที่เจ้าอาวาสอยู่ ๑๕ ปี เป็นเจ้าอาวาสอยู่ ๗ ปีเศษ แม้ท่านจะจากไปนานก็ตาม แต่คุณความดีและผลงานของท่านยังปรากฏอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน

พระสิริปัญญามุนี (เยี่ยม)

เจ้าอาวาสองค์ที่ห้าของวัดโสมนัสวิหาร

(ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๑๓ - ๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๙)

เจ้าอาวาสองค์ที่ห้า
พระสิริปัญญามุนี

พระสิริปัญญามุนี มีนามเดิมว่า **เยี่ยม** เกิดเมื่อปีมะเมีย พ.ศ.๒๔๑๓ ที่บ้านหม้อ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ท่านเคยมีครอบครัวมาก่อน แต่ได้เบื่อหน่ายการครองเรือน จึงได้เข้าบวชในพระพุทธศาสนา ที่วัดโสมนัสวิหาร โดยมี **พระราชพงษ์ปฏิพัทธ์** (ล้น กล้วยไม้ ป.ธ.๕) เป็นพระอุปัชฌาย์ มีนามฉายาว่า **ตทุตฺตร-สิริ** และได้อยู่วัดโสมนัสวิหารตลอดมา

ท่านเป็นพระเถระที่เอาภาระธุระพระศาสนา และได้เป็นกำลังของวัดรูปหนึ่ง เพราะได้อยู่วัดโสมนัสวิหารมาถึง ๓ สมัยของเจ้าอาวาสที่ครองวัดนี้ คือ ตั้งแต่สมัยท่านเจ้าคุณพระราชพงษ์ปฏิพัทธ์ อุปัชฌาย์ของท่าน จนถึงสมัยท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากร โดยเฉพาะในสมัยที่ท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากรเป็นเจ้าอาวาสอยู่นั้น ท่านได้เป็นกำลังรูปหนึ่งในการซ่อมแซมพระอุโบสถ พระวิหาร ซึ่งเป็นการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่

ในสมัยสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ยัง) ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระครูสมุห์และพระครูวินัยธรรม ตามลำดับ อันเป็นฐานา-

นุกรมของเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ และเมื่อท่านย้ายจากคณะ ๑ มาอยู่ในคณะ ๕ ท่านก็ได้รับหน้าที่ในวัดโดยเป็นเจ้าหน้าที่รักษาของสงฆ์ (ภัณฑาคาริก) และเป็นเจ้าหน้าที่รักษาพระวิหารด้วย

ต่อมา ในปี พ.ศ.๒๔๗๗ ท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตรที่ **พระครูสิริปัญญามุนี** ครั้นต่อมา ในวันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๘๑ เมื่อท่านเจ้าคุณพระพุทธวิริยากรได้ถึงมรณภาพลง ท่านก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส

ครั้นต่อมา ในปี พ.ศ.๒๔๘๓ ท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะสามัญในนามเดิมว่า **"พระสิริปัญญามุนี"** และเป็นเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร

ในสมัยที่ท่านเจ้าคุณพระสิริปัญญามุนีเป็นเจ้าอาวาสอยู่นี้ เป็นสมัยสงครามเอเซียบูรพา ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง การก่อสร้างซ่อมแซมต่าง ๆ ภายในวัดต้องหยุดชะงักหมด ทั้งทุนในการก่อสร้างก็มีน้อย ถึงแม้จะมีทุนก็ทำไม่ได้ การศึกษาและการปฏิบัติก็พอทรงอยู่ ทั้งพระภิกษุสามเณรก็น้อยลง เพราะอยู่ในยามสงคราม ผู้ที่จะบวชใหม่ก็ไม่ค่อยมี ผู้ที่จะเข้ามาจากต่างจังหวัดก็มีน้อย ส่วนในด้านการจัดผลประโยชน์ของวัดเกี่ยวกับไวยาวัจกรนั้น

ก็ได้จัดให้มีเป็นหลักฐาน เพื่อป้องกันการเสียหายที่จะบังเกิดขึ้นแก่ทรัพย์สินของวัด โดยมีกรรมการวัดเป็นผู้ช่วยเหลือ

ในปี พ.ศ.๒๔๘๕ เทศบาลนครกรุงเทพฯ ได้ขออนุญาตรื้อศาลาหน้าวัดริมคลองผดุงกรุงเกษม รวม ๕ หลัง และตัดต้นไม้ริมคลองทั้งหมด เพื่อปรับปรุงกรุงเทพมหานครให้สวยงาม ดังนั้นศาลาและต้นไม้เดิมของวัดที่ริมคลองจึงหายไป เทศบาลได้ทำเขื่อนและปรับปรุงริมคลองใหม่ แต่ทางวัดยังคงบอกเขตจำพรรษาถึงคลองตามเดิม

ครั้นถึงวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๘๙ ท่านเจ้าคุณพระสิริปัญญามุนี ได้ถึงแก่มรณภาพด้วยโรคชรา รวมอายุของท่านได้ ๗๗ ปี และครองวัดอยู่ ๘ ปี (๒๔๘๑-๒๔๘๙) นับท่านเป็นเจ้าอาวาสองค์ที่ห้า

สมเด็จพระวันรัต (จับ จิตธมฺมมหาเถร)

เจ้าอาวาสองค์ที่หกของวัดโสมนัสวิหาร

(๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๙ - ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๙)

เจ้าอาวาสองค์ที่หก
สมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺมเถร)

สมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺมมหาเถร) เป็นพระมหาเถระที่มีความสามารถและทรงเกียรติคุณมากรูปหนึ่งในคณะสงฆ์ไทย ท่านเป็นสมเด็จพระวันรัตรูปที่ ๒ ในคณะธรรมยุต เป็นสมเด็จพระราชาคณะชาวปักษ์ใต้รูปที่ ๓ และเป็นสมเด็จพระวันรัตรูปที่ ๒๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ท่านเป็นพระมหาเถระที่มีเกียรติคุณ ควรแก่การยกย่องสรรเสริญและควรถือเป็นแบบอย่างอยู่หลายประการ แตกฉานในพระไตรปิฎก มีความจำเป็นเลิศ เคร่งครัดในพระธรรมวินัย มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย อยู่อย่างสันโดษและมักน้อย ไม่ฟุ้งเฟ้อไปตามกระแสโลก ไม่โอ้อวดแสดงตัว ไม่ชอบรบกวนเรี่ยไรใคร ซาบซึ้งในคุณพระรัตนตรัยมาก มีศีลาจารวัตรน่าเลื่อมใส ชำนาญในสังฆกรรมทุกชนิด จึงเป็นครูฐานียบุคคลของศิษยานุศิษย์และพุทธศาสนิกชนทั่วไป และเป็นพระมหาเถระที่เป็นหลักรูปหนึ่งในคณะสงฆ์ไทย

ชาติภูมิ

เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต มีนามเดิมว่า จับ เกิดในสกุลสุนทรมาศ เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๙ ที่บ้านหมู่ ๒ ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา โยมบิดาชื่อ ผุด โยมมารดาชื่อ ร่ม มีพี่น้อง ๕ คน คือ

๑. นางเลื่อน ชมเชย (ถึงแก่กรรมปี พ.ศ. ๒๕๓๙ เมื่ออายุ ๑๐๔ ปี)

๒. นายจันทร์ สุนทรมาศ (ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ ๘๕ ปี)

๓. สมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺมมหาเถร)

๔. เด็กชายจวน (ถึงแก่กรรมเมื่ออายุยังน้อย)

๕. นางผัด จันมา (ถึงแก่กรรมเมื่ออายุได้ ๘๕ ปี)

การศึกษาเมื่อปฐมวัย

การศึกษาของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ เมื่อปฐมวัย ท่านได้เรียนอักษรสมัยทั้งภาษาไทยและภาษาขอมตามความนิยมในสมัยนั้นจากโยมบิดาจนพออ่านออกเขียนได้

ต่อมา ท่านได้เรียนในชั้นประถมศึกษา ณ โรงเรียนประชาบาลวัดเกษตรชลธี จนจบชั้นประถมศึกษาบริบูรณ์ในสมัยนั้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓

บรรพชา

เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จฯ อายุได้ ๑๗ ปี ท่านมีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงได้บรรพชาเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๖ ที่วัดตะเครียะ (ปัจจุบันคือวัดเกษตรชลธี) ต.ตะเครียะ อ.ระโนด จ.สงขลา อันเป็นวัดในตำบลบ้านเกิดของท่าน โดยมี **พระครูธรรมจักการาม** (เทพ จิตญาโณ) วัดประดู่หอม อดีตเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง เป็นพระอุปัชฌาย์

เมื่อบรรพชาแล้ว ท่านได้เข้าศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกนักธรรม ที่วัดตะเครียะ จนสอบนักธรรมชั้นตรีได้ในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ และสอบนักธรรมชั้นโทได้ในปี พ.ศ. ๒๔๖๘

เมื่อสอบนักธรรมชั้นโทได้แล้ว ท่านได้ไปอยู่ที่วัดประดู่หอม อ.เมือง จ.พัทลุง อันเป็นวัดที่พระอุปัชฌาย์ของท่านจำพรรษา และได้ช่วยสอนนักธรรมอยู่ที่วัดประดู่หอมตั้งแต่ยังเป็นสามเณร

อุปสมบท

เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จฯ อายุได้ ๒๐ ปี ท่านได้เข้าอุปสมบท ณ วัดศาลาหลวงล่าง ต.ท่าบอน อ.ระโนด จ.สงขลา เมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๙ ตรงกับวันพุธ แรม ๗ ค่ำ ได้รับนามฉายา

ว่า **จิตธมฺโม** โดยมี **พระรัตนธัชมุนี** (จู อิสฺสรญาโณ เปรียญ ๗) วัดบวรนิเวศวิหาร ในสมัยที่ยังดำรงสมณศักดิ์เป็น **พระราชเมธี** เจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส และเจ้าคณะจังหวัดสงขลา เป็นพระอุปัชฌาย์ **พระครูวิจารณ์ศีลคุณ** (แดง ปุปฺผโก) วัดตะเครียะ เป็นพระกรรมวาจาจารย์

เดินทางเข้าศึกษาในกรุงเทพมหานคร

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จฯ อายุได้ ๒๒ ปี ๒ พรรษา ท่านได้เดินทางเข้ากรุงเทพมหานครเพื่อศึกษาภาษาบาลี เพราะในสมัยนั้น การศึกษาภาษาบาลีในหัวเมืองหาได้ยาก แม้การเดินทางเข้ากรุงเทพฯ ในสมัยนั้นก็ยังยากลำบาก ทั้งวัดที่อยู่อาศัยก็หายากเช่นกัน เพราะต้องเลือกวัดที่สามารถศึกษาพระปริยัติธรรมได้สะดวก ดังนั้น ผู้เดินทางจากหัวเมืองโดยเฉพาะปักษ์ใต้ในสมัยนั้น จึงเป็นบุคคลที่มีความพากเพียรและมีความอดทน ไม่ย่อท้อต่อความลำบากในการเดินทางและในการดำเนินชีวิตในกรุงเทพมหานคร

เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จฯ เดินทางเข้ากรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ นั้น ครั้งแรกได้พำนักอยู่ที่วัดเขมาภิรตาราม จ.นนทบุรี

ก่อน เพราะวัดนั้นมีพระปักษ์ใต้อยู่ จึงได้อาศัยพักพิงอยู่ชั่วคราวจนกว่าจะได้วัดอยู่ใหม่ในกรุงเทพฯ ซึ่งสะดวกแก่การศึกษาภาษาบาลี

เมื่อได้พักอยู่วัดเขมาภิรตาราม ๓ เดือนแล้ว ท่านก็ได้ย้ายไปอยู่วัดพระยายัง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ นั้นเอง โดยได้อาศัยพระมหาผ่อง ชาวเกาะยอ จังหวัดสงขลา ซึ่งอยู่วัดนั้นเป็นผู้ช่วยเหลือให้เข้าอยู่วัดพระยายัง

ในการที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ไปอยู่วัดพระยายังในครั้งนั้น ได้ย้ายไปอยู่พร้อมกับสามเณรผ่อง ชัยประสพ* ผู้เป็นศิษย์ซึ่งเป็นชาวนครศรีธรรมราช

ในระหว่างที่อยู่วัดพระยายังนั้น ท่านได้ไปเรียนบาลีที่วัดเทพศิรินทราวาส ซึ่งในสมัยนั้นรุ่งเรืองด้วยการศึกษามาก เพราะเจ้าอาวาส คือ **สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์** (เจริญ ญาณวรมหาเถร) เป็นแม่กองบาลีสนามหลวง อาจารย์สอนบาลีที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ นับถือมากและพูดถึงเสมอ คือ **พระสาสนโสภณ** (เอื้อน ชินทตฺโต เปรียญ ๗) วัดเทพศิรินทราวาส

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ อยู่วัดพระยายัง ศึกษาพระปริยัติธรรม

---

* สามเณรผ่อง ชัยประสพ เมื่อย้ายมาอยู่วัดโสมนัสวิหารแล้วได้สอบได้เปรียญ ๕ ประโยค ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ต่อมาลาสิกขา และได้รับราชการเป็นตำรวจจนมียศเป็นพลตำรวจตรี

อยู่จนสอบได้ ป.ธ.๓ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๒ นับว่าเรียนได้เร็วมาก เพราะเรียนเพียง ๒ ปีเท่านั้นก็สอบ ป.ธ.๓ ได้ แสดงถึงความพยายามและความสามารถของท่านในด้านนี้ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ท่านสอบได้นักธรรมชั้นเอกและ ป.ธ.๔ ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ ท่านสอบได้ ป.ธ.๕

ย้ายมาอยู่วัดโสมนัสวิหาร

ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านเห็นว่าการอยู่วัดพระยายังมีความลำบากเรื่องความเป็นอยู่ จึงดำริหาวัดที่อยู่ใหม่ เพื่อจะได้ศึกษา พระปริยัติธรรมได้สะดวกยิ่งขึ้น ท่านจึงดำริมาอยู่วัดโสมนัส-วิหาร แต่ก็ไม่รู้จักสนิทสนมกับใครในวัดโสมนัสวิหาร ท่านจึงได้ไปกราบเรียน **พระครูวิจารณ์ธุรกิจ** (แต้ม โฆสโก เปรียญ ๓) วัดราชบพิธซึ่งเป็นพระเถระชาวจังหวัดสงขลาด้วยกันให้ช่วยฝากให้ท่าน พระครูวิจารณ์ธุรกิจ ได้เมตตานำท่านพร้อมด้วยสามเณรผ่อง ศิษย์ของท่านซึ่งได้ ป.ธ.๔ แล้ว ให้เข้ามาอยู่วัดโสมนัสวิหารทั้ง ๒ รูป โดยฝากกับ **พระพุทธวิริยากร** (จันทร์ จนฺทกนฺโต) เจ้าอาวาสรูปที่ ๔ ของวัดโสมนัสวิหาร พระพุทธวิริยากรก็ได้เมตตารับท่านและสามเณรผ่องให้อยู่วัดโสมนัสวิหารด้วยความยินดี

การศึกษาบาลีเมื่ออยู่วัดโสมนัสวิหาร

เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มาอยู่วัดโสมนัสวิหารแล้ว ท่านก็ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนด้วยตนเองอย่างเต็มความสามารถ จนสอบได้ ป.ธ.๙ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ นับเป็นความสำเร็จสูงสุดในด้านการศึกษาเล่าเรียนบาลีของท่าน

ในระหว่างที่ท่านเป็นพระมหาเปรียญอยู่นั้น ท่านได้เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมอยู่วัดโสมนัสวิหารเป็นเวลา ๒ ปี และได้เป็นเจ้าหน้าที่กองตำราของมหามกุฏราชวิทยาลัยอยู่เป็นเวลานาน จนกระทั่งเป็นสมเด็จพระราชาคณะแล้ว ก็ยังเป็นเจ้าหน้าที่กองตำราของมหามกุฏราชวิทยาลัยอยู่ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๓๙

สรุปผลงานการศึกษาด้านพระปริยัติธรรม

สอบได้นักธรรมชั้นตรี พ.ศ. ๒๔๖๗

สอบได้นักธรรมชั้นโท พ.ศ. ๒๔๖๘

สอบได้นักธรรมชั้นเอก พ.ศ. ๒๔๗๓

สอบได้บาลี ป.ธ.๓ พ.ศ. ๒๔๗๒

สอบได้บาลี ป.ธ.๔ พ.ศ. ๒๔๗๓

สอบได้บาลี ป.ธ.๕ พ.ศ. ๒๔๗๔

สอบได้บาลี ป.ธ.๖ พ.ศ. ๒๔๗๕

สอบได้บาลี ป.ธ.๗ พ.ศ. ๒๔๗๗

สอบได้บาลี ป.ธ.๘ พ.ศ. ๒๔๘๐

สอบได้บาลี ป.ธ.๙ พ.ศ. ๒๔๘๕

(พ.ศ. ๒๔๘๓ ไม่มีการสอบบาลี)

เป็นเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร

เมื่อท่านเจ้าคุณพระสิริปัญญามุนี (เยี่ยม ตทุตฺตรสิริ) เจ้าอาวาสรูปที่ ๕ วัดโสมนัสวิหาร ได้มรณภาพลงเมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๙ **สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์** (ม.ร.ว.ชื่น สุจิตฺตมหาเถร เปรียญ ๗) วัดบวรนิเวศวิหาร เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุตในสมัยนั้น ซึ่งต่อมาได้เป็น **สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวง วชิรญาณวงศ์** ได้ทรงเล็งเห็นว่า **พระมหาจับ ฐิตธมฺโม** ป.ธ.๙ เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถดี สามารถปกครองวัดโสมนัส-วิหารให้เจริญก้าวหน้าได้ ทรงไว้พระทัยในความสามารถ เพราะคุ้นเคยใกล้ชิดมานาน ในฐานะที่พระมหาจับทำงานเป็นเลขาธิการกองตำราของมหามกุฏราชวิทยาลัย จึงได้เสด็จมาที่วัดโสมนัสวิหารประกาศแต่งตั้งพระมหาจับ เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัด

โสมนัสวิหาร ในวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๙ นั้นเอง

ครั้นถึงวันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๑ ท่านก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร ดังนั้น เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (จับ) จึงเป็นเจ้าอาวาสโสมนัสวิหารรูปที่หก และได้เป็นเจ้าอาวาสครองวัดนี้มานานที่สุดในจำนวนเจ้าอาวาสวัดนี้ทุกรูปที่ผ่านมา

สมณศักดิ์

เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (จับ) เป็นอุปัชฌายาจารย์ของกุลบุตรเป็นอันมาก ได้บำเพ็ญศาสนกิจเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ประเทศชาติและพระศาสนาไว้เป็นอันมาก จึงได้รับพระราชทานสมณศักดิ์จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์ คือ รัชกาลที่ ๘ และรัชกาลปัจจุบันมาตามลำดับ ดังนี้

๑. พระราชาคณะชั้นสามัญที่ **พระอมรมุนี** เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๙

๒. พระราชาคณะชั้นราชในนามเดิม เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๔

๓. พระราชาคณะชั้นเทพในนามเดิม เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๖

๔. พระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมวราลังการ เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๐

๕. พระราชาคณะเจ้าคณะรองชั้นหิรัณยบัฏที่ พระธรรมปัญญาจารย์ เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

๖. สมเด็จพระราชาคณะชั้นสุพรรณบัฏที่ สมเด็จพระวันรัต เมื่อวันที่ ๕ ธัวาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ ดังสำเนาที่จารึกในสุพรรณบัฏว่า

“สมเด็จพระวันรัต ปริยัติพิพัฒนพงศ์ วิสุทธิสังฆนายก ตรีปิฎกโกศล วิมลคัมภีรญาณสุนทร ธรรมยุตติกคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี อรัญวาสี สมเด็จพระราชาคณะ สถิต ณ วัดโสมนัสราชวรวิหาร พระอารามหลวง จงเจริญทีฆายุ จิรัฏฐิติกาล ในพระพุทธศาสนาเทอญ”

ตำแหน่งหน้าที่

สมเด็จพระวันรัต (จับ) เป็นพระมหาเถระรูปหนึ่งที่ได้บำเพ็ญประโยชน์ทางพระศาสนาไว้มาก ในที่นี้จะนำกล่าวเฉพาะที่สำคัญมาก ดังนี้

๑. พระอุปัชฌาย์ในปี พ.ศ. ๒๔๙๐

๒. เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๑ จนถึง พ.ศ. ๒๕๓๙

๓. กรรมการกองตำราของมหามกุฏราชวิทยาลัย มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๗ และเป็นเลขาธิการกองตำรามหามกุฏราชวิทยาลัยในปี พ.ศ. ๒๔๘๓

๔. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เป็นคณาจารย์ตรีทางรจนาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘

๕. กรรมการที่ปรึกษาหนังสือธรรมจักษุ

๖. ไปร่วมสังคายนาพระธรรมวินัย อันเป็นฉัฏฐสังคายนา (สังคายนาครั้งที่ ๖) ในประเทศพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗

๗. พระวินัยธรชั้นฎีกา ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔

๘. สมาชิกสังฆสภา (เทียบได้กับ ส.ส.) พ.ศ. ๒๔๘๔

๙. กรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัย และกรรมการสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย (คือมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย)

๑๐. เจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธ) มาตั้งแต่วันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๗

๑๑. กรรมการมหาเถรสมาคมติดต่อกันมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๒ จนถึงปีพ.ศ. ๒๕๓๙

๑๒. ประธานกรรมการเถรสมาคมคณะธรรมยุต เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๖

๑๓. กรรมการพิจารณางบประมาณสาธารณสมบัติกลาง

๑๔. เจ้าสำนักเรียนวัดโสมนัสวิหาร

๑๕. ผู้ก่อตั้งและผู้อำนวยการโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดโสมนัสวิหาร มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗

๑๖. กรรมการตรวจบาลีสนามหลวงมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ และโดยเฉพาะเป็นกรรมการตรวจชั้น ป.ธ.๙ มาเป็นเวลานาน

๑๗. รัฐบาลสหภาพเมียนมาร์ (พม่า) ถวายตำแหน่งอัครบัณฑิตทางพระพุทธศาสนาชื่อว่า “AGGA MAHA PANDITA BADDANTA VANARATA” (อัคคมหาบัณฑิตภัททันตะ วันรัต) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕

ผลงานนิพนธ์

เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (จับ) มีผลงานด้านนิพนธ์หลายประเภท ทั้งพระธรรมเทศนา คำขวัญ บทความ ปาฐกถาธรรม คติพจน์ และบทกวี ที่ได้รวบรวมเป็นเล่มแล้วก็มี ที่ยังไม่ได้รวบรวมเป็นเล่มโดยเฉพาะพระธรรมเทศนามีมาก

ผลงานนิพนธ์ของท่านที่จัดพิมพ์แล้ว เท่าที่ทราบมีดังนี้

๑. นำเที่ยวในพระไตรปิฎก

๒. พุทธวิธีทรงฝึกเวไนยชน (มี ๙ ตอน)

๓. คุณพระรัตนตรัย

๔. ประทีปธรรม

๕. วินัยวินิจฉัย

๖. ธรรมรักษาและคติ

๗. ความมุ่งหมายในการปฏิบัติพระธรรมวินัย

๘. หน้าที่ของคนตามหลักธรรม

๙. สุวรรณเจดีย์ของพระกัสสปทศพล

๑๐. ฟังศักราชและชีวิต ๓ ลักษณะ

๑๑. บทกวี ๔ เรื่อง

๑๒. เรื่องอัคคิทัตต์

๑๓. อุเบกขาบารมี

๑๔. ของดีข้างที่นอน

๑๕. นิทานชาดก (แปลถอดความ เพื่อความเข้าใจง่าย)

๑๖. ประทีปใจ

๑๗. ปาฐกถาเรื่อง **"การศึกษาและนำเที่ยวในพระไตรปิฎก"**

รับภาระธุระพระศาสนาที่สำคัญและยาวนาน

เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (จับ) เป็นพระมหาเถระที่รับภาระธุระหนักและเป็นเวลายาวนาน ตั้งแต่วัยหนุ่มจนถึงมรณภาพ ท่านมีอายุยืนถึง ๘๙ ปี พรรษา ๗๐ แม้จะเข้าสู่วัยชราเห็นปานนี้แล้ว ก็ยังมีหน้าที่รับผิดชอบงานพระศาสนาที่สำคัญมากถึง ๔ อย่าง คือ

๑. **เป็นเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร** อันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ที่ราชวรวิหาร ซึ่งสำคัญมากวัดหนึ่งในนครหลวง เป็นเวลายาวนาน คือตั้งแต่วันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๑ โดยได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสมาก่อน ตั้งแต่วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๙ ในรัชกาลที่ ๘ และมาถึงมรณภาพในปี

พ.ศ. ๒๕๓๙ ในรัชกาลปัจจุบัน ถ้านับเวลาที่ท่านเป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสด้วย ก็เป็นเวลา ๕๐ ปี นับเป็นเจ้าอาวาสที่ครองวัดนานที่สุดรูปหนึ่งในประเทศไทย

๒. **เป็นเจ้าคณะภาค** ๑๖-๑๗-๑๘ (ธรรมยุตในภาคใต้ทั้งหมด) มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นเวลานานถึง ๓๓ ปี นับว่าเป็นเจ้าคณะภาคนานมากรูปหนึ่งในคณะสงฆ์ไทย

๓. **เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม** มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ มาจนถึงปี พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นเวลาถึง ๒๘ ปี

๔. **เป็นประธานเถรสมาคมคณะธรรมยุต** มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ถึงปี พ.ศ. ๒๕๓๙ โดยเป็นกรรมการเถรสมาคมคณะธรรมยุติดต่อกันทุกสมัยเป็นเวลายาวนาน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๗ ก่อนจะขึ้นดำรงตำแหน่งประธานกรรมการเถรสมาคมคณะธรรมยุตในปี พ.ศ. ๒๕๓๖

เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (จับ) เมื่อมีพรรษายุกาลมากขึ้น ท่านมีสุขภาพไม่สู้จะดีนัก แต่ก็ได้อุตสาหะปฏิบัติศาสนกิจด้วยความเข้มแข็ง ในวาระสุดท้าย ท่านได้เข้าพักรักษาอาการอาพาธอยู่ที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าเพียง ๓ วัน ก็ได้มรณภาพด้วย

อาการอันสงบ ด้วยโรคหัวใจล้มเหลว เมื่อรุ่งเช้าของวันเสาร์ที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๙ เวลา ๐๖.๓๐ น. ตรงกับวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๓ ปีชวด อัฏฐศก จุลศักราช ๑๓๕๘ อันเป็นวันอุโบสถ

สิริรวมอายุของท่านได้ ๘๙ ปี พรรษา ๗๐ โดยบรรพชาเป็นสามเณรอยู่ ๓ ปี รวมชีวิตพรหมจรรย์ในสมณเพศของท่านทั้งหมด ๗๓ ปี มีชีวิตเป็นฆราวาสเพียง ๑๗ ปีเท่านั้น ทิ้งผลงานและคุณความดีไว้ ณ เบื้องหลัง ยังความคิดถึงและความอาลัยแก่ศิษยานุศิษย์ ญาติมิตร และท่านที่เคารพนับถือทั้งปวง

คุณสมบัติและปฏิปทา
สมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺมมหาเถร)

คุณสมบัติและปฏิปทา
สมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺมมหาเถร)

รวบรวมเรียบเรียง

โดย พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ)

วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร

เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (จับ) เป็นพระมหาเถระที่มีผลงานเด่นปรากฏในหลายด้าน เช่น การศึกษา การปกครอง การสาธารณูปการ และงานนิพนธ์ เป็นต้น ทั้งเป็นพระมหาเถระที่มีคุณสมบัติอันควรแก่การยกย่องอยู่หลายประการ ซึ่งผู้เขียนในฐานะที่เป็นสัทธิวิหาริกรูปหนึ่งของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ และอยู่กับท่านมานาน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๖ ถึง พ.ศ. ๒๕๓๙ รวม ๔๔ ปี ได้นำมากล่าวไว้ในที่นี้ เท่าที่ทราบ เพื่อประกาศเกียรติคุณของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ และเพื่อเป็นทิฏฐานุคติแห่งอนุชนรุ่นหลัง ดังต่อไปนี้

๑. แตกฉานในพระไตรปิฎก แม้เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จะเริ่มเรียนบาลีเมื่อบวชเป็นพระอายุ ๒๒ ปีแล้ว แต่ท่านก็สอบเปรียญ

๙ ประโยคได้ และความรู้ภาษาบาลีของท่านดีมาก แตกฉานพระไตรปิฎกและจำพระไตรปิฎกได้แม่น เมื่อสั่งศิษย์ให้ไปหยิบพระไตรปิฎกเล่มไหน และให้เปิดดูหน้าไหน ก็มักไม่ผิดพลาด ความรู้ความสามารถของท่านในด้านนี้เห็นได้ชัดจากผลงานชิ้นเอกของท่าน คือ **หนังสือนำเที่ยวในพระไตรปิฎก** ซึ่งท่านย่อพระไตรปิฎกฉบับบาลี ๔๕ เล่ม ลงเหลือเล่มเดียว เป็นภาษาไทยที่อ่านง่าย ค้นหาหลักฐานง่าย อันเป็นประโยชน์อย่างมากต่อนักศึกษาพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ท่านได้รับยกย่องจากสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ว่า **“เป็นตู้แห่งพระไตรปิฎกของคณะธรรมยุต”**

๒. เคร่งครัดในพระวินัย คือ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เชี่ยวชาญในพระวินัยเป็นพิเศษ เข้าใจลึกซึ้งในพระวินัยปิฎกทุกแง่ทุกมุม ทั้งท่านเองก็ปฏิบัติเคร่งครัดในพระวินัย เป็นแบบอย่างดีเลิศสำหรับสัทธิวิหาริกและอันเตวาสิก และท่านยังกวดขันด้านพระวินัยต่อภิกษุสามเณรในปกครองของท่านอยู่เสมอมิได้ขาด

ที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่งก็คือ ในการประชุม ในการบรรยาย หรือในการอบรมทุกครั้งของคณะธรรมยุต ถ้ามีเรื่องเกี่ยวกับพระวินัยแล้ว หากท่านมีส่วนร่วมในศาสนกิจนั้น ๆ ท่านจะได้

รับมอบหมายให้เป็นผู้บรรยายหรือตอบปัญหาชี้แจงเกี่ยวกับพระวินัยทุกครั้ง ถ้าปัญหาตีความพระวินัยข้อใดท่านได้ตีความชี้แจงแล้ว คณะสงฆ์ธรรมยุตจะเห็นด้วยเสมอ เพราะท่านแตกฉานเป็นพิเศษในด้านพระวินัย ท่านจึงนับว่าเป็นที่พึ่งและเป็นหลักได้อย่างมั่นคงของวงการคณะสงฆ์ ในด้านพระวินัย

ตัวอย่างที่เห็นชัดในความแตกฉานพระวินัยของท่าน เช่น เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ท่านได้รับนิมนต์ให้บรรยายเรื่อง ความมุ่งหมายในการปฏิบัติพระธรรมวินัย ในที่ประชุมพระสังฆาธิการคณะธรรมยุต ที่ตึกสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ท่านได้อธิบายพระวินัยที่คลุมเครือหรือยังสงสัยกันอยู่ว่า อย่างไหนกันแน่ที่ถูกต้อง ถึง ๑๖ หัวข้อ คือ

๑. **เรื่องรูปิยะ** ควรทำความเข้าใจในคำว่า **“สาทิเยยฺย”** เป็นอาบัติเพราะอกิริยสมุฏฐาน คือ ไม่ทำการห้าม ไม่ใช่เพียงยินดีอย่างเดียว

๒. **เรื่องเช็คไปรษณีย์** ต้องมีผู้อื่นจัดให้ ไม่ได้เป็นวัตถุอนามาส เพราะไม่บังคับใช้ในตลาดของประเทศ

๓. **เรื่องวิกัปจีวร** แม้ถอนแล้วก็ยังเป็นของสองเจ้าของตามคำถอนที่ใช้กันอยู่ เป็นการอนุญาตให้ใช้ได้ตามปัจจัย

๔. **เรื่องอานิสงส์กฐิน** เมื่อออกจากวัดที่เคยอยู่จำพรรษาไปที่อื่น ไม่คิดกลับในเขตอานิสงส์ ก็ถือว่าอานิสงส์กฐินขาด เพราะอาวาสปลิโพธขาด

๕. **เรื่องการรับประเคน** ทายกถวายด้วยอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่ง ภิกษุจะรับด้วยอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งก็ได้ เช่น ของที่ถวายทั้งถาด ต้องจับถาดไว้ก่อนแล้วหยิบเฉพาะของที่ต้องการ

๖. **เรื่องการเข้าบ้านในวิกาล** ต้องบอกลาทุกครั้งอานิสงส์กฐินไม่ได้ยกเว้น

๗. **เรื่องเขตสหไสย** อนุปสัมบันนอนคนละห้อง พ้นเขตมาตุคาม ควรเว้นเขตที่ชายคาติดกัน

๘. **เรื่องเครื่องกรองน้ำ** เมื่อเดินทางเกินกึ่งโยชน์ต้องอธิษฐานผ้ากรองน้ำไปด้วย ถ้าไม่มีผ้ากรองน้ำต้องอธิษฐานชายผ้าสังฆาฏิแทน

๙. **เรื่องไตรครอง** ภิกษุอยู่ปราศจากไม่ได้ ต้องทำให้ถูกแบบ มีลูกกระดุมหรือลูกถวิล ลูกกระดุมอยู่ทางซ้าย รังดุมอยู่ทางขวา ถ้าไม่มี ควรใช้ผ้าที่ทำถูกแบบในพระวินัย

๑๐. **เรื่องซ้อนผ้าเข้าบ้าน** เป็นวินัย ไม่ใช่เพียงธรรมเนียม จีวร ๒ ผืนซ้อนกันเรียกว่า สังฆาฏิ ดังพระบาลีว่า

สพฺพํ หิ ติจีวรํ สงฺฆาฏิตตฺตา สงฺฆาฏีติ วุจฺจติ.

๑๑. เรื่องรองเท้า รองเท้า ๒ ชั้น ๓ ชั้น ยังห้ามอยู่ ยางสงเคราะห์เข้าในหนัง

๑๒. เรื่องอาคันตุกวัตร เข้าไปวัดอื่นต้องห่มจีวรเฉวียงบ่า

๑๓. เรื่องนั่งรถเล็กกับมาตุคาม มีห้ามอยู่ในระเบียบบริหารคณะสงฆ์แล้ว

๑๔. เรื่องถ่ายรูป ตามพระวินัยเรียกว่า ปฏิภาณจิตร ห้ามการทำรูป

๑๕. เรื่องแสดงอาบัติ ต้องแยกทำเป็นบุคคล และควรให้เสร็จมาจากกุฎิ

๑๖. เรื่องสวดปาฏิโมกข์ ถ้าไม่มีอันตรายก็สวดย่อไม่ได้

โดยปกติ เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ยังไม่ชราและยังไม่มีงานมาก ท่านจะลงไหว้พระสวดมนต์เป็นประจำ โดยเฉพาะสวดมนต์เย็น เมื่อสวดมนต์จบแล้ว ท่านจะอธิบายความหมายของพระสูตรที่สวด หรือเรื่องของพระวินัยที่ควรทราบอยู่เสมอ ทำให้ภิกษุสามเณรได้รับความรู้และความเข้าใจเพิ่มขึ้นทุกวันเมื่อได้ฟังคำอธิบายจากท่าน ผู้เขียนเองก็ได้รับความรู้จากเจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นอันมาก ทั้ง

ด้านพระธรรมวินัยและสิ่งที่ควรทราบต่าง ๆ เช่น เมื่ออุปสมบทใหม่ ๆ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ อธิบายเรื่องพระวินัยที่น่ารู้มาก ๒ เรื่องในพระอุโบสถ คือ เรื่องเงินบาท และเรื่องการขาดประเคน

เรื่องเงินบาท ท่านอธิบายว่า ที่ภิกษุลักของเขา ๑ บาท เป็นปาราชิกนั้น หมายถึงบาทอินเดีย ไม่ใช่บาทไทย ถ้าจะคิดเป็นเงินไทยนั้น ก็ต้องเทียบ ๕ มาสกกับทองคำหนัก ๒๐ เมล็ดข้าวเปลือก แต่พระที่ขโมยของเขา แม้ไม่ถึง ๑ บาท ก็ไม่ควรเอาไว้ ควรให้สึกเสีย

ส่วนเรื่องขาดประเคน ท่านอธิบายว่า การขาดประเคนมี ๗ อย่าง คือ ๑. พระที่รับประเคนมรณภาพ ๒. สึกเสีย ๓. ของนั้นให้คนอื่นไปแล้ว ๔. ของนั้นถูกขโมยลักไปเสีย ๕. ภิกษุที่รับประเคนนั้นเพศกลับ ๖. ภิกษุที่รับประเคนนั้นเข้ารีตเดียรถีย์เสีย ๗. พระภิกษุผู้รับประเคนนั้นต้องอาบัติมากมาย ตั้งแต่เล็กน้อยจนถึงอาบัติหนัก เช่น สังฆาทิเสส เป็นต้น แล้วปล่อยอาบัติไว้โดยไม่แสดงหรืออยู่กรรม เป็นที่รังเกียจของภิกษุอื่น

ของที่ภิกษุทั้ง ๗ ประเภทรับประเคนไว้แล้ว ก็ถือว่าขาดประเคน ถ้าภิกษุผู้ใดจะเอามาฉันก็ต้องประเคนใหม่

แม้ในเรื่องสวดสมมติสีมา ท่านก็ย้ำให้ฟังบ่อย ๆ

ตามที่ยกมานี้ ก็เป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัดว่า เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็มีความแตกฉานในพระวินัยเพียงใด การมรณภาพของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ถือว่าเป็นการสูญเสียพระมหาเถระผู้เป็นหลักของพระศาสนามากรูปหนึ่ง

๓. **เป็นอยู่อย่างเรียบง่าย** เจ้าพระคุณสมเด็จฯ แม้จะดำรงสมณศักดิ์สูงถึงชั้นสมเด็จพระราชาคณะแล้ว แต่ก็มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ชอบสงบ ไม่ชอบฟุ้งเฟ้อวุ่นวาย แม้จะมีผู้สร้างกุฏิหลังใหม่ให้อยู่ แต่ท่านก็ยังชอบอยู่หลังเก่าของท่านอย่างสมถะ ไม่อยากรบกวนเรี่ยไรใคร ถือหลักสันโดษ ยินดีเท่าที่มีที่ได้ ไม่ฟุ้งเฟ้อไปตามกระแสโลก สมกับเป็นพระแท้

๔. **มีปฏิภาณไว** แม้ในเชิงกวี ผลงานด้านการประพันธ์ของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีหลายอย่าง เป็นหนังสือพระธรรมเทศนา ปาฐกถาธรรม คำคม คำกลอน ข้อคิด และโอวาท ที่ยังไม่ได้พิมพ์ก็มีอีกมาก โดยเฉพาะพระธรรมเทศนาและปาฐกถาธรรม

เกี่ยวกับโคลงกลอนนั้น ส่วนใหญ่ท่านประพันธ์ไว้เมื่อวัยหนุ่ม ดังคำกลอนเรื่องรถจักรยาน ๒ ล้อบทหนึ่ง ซึ่งแต่งขึ้นโดยฉับพลันโดยที่ไม่ได้คิดไว้ก่อน ซึ่ง **คุณเจี้ยง วีรพันธ์** จำมาโดยมุขปาฐะ เล่าให้ฟังว่า ในสมัยเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ยังอยู่ที่วัด

พระยายัง ในราวปี พ.ศ. ๒๔๗๑-๒๔๗๒ นั้น สมัยนั้นท่านยังไม่ได้เป็นเปรียญ คุณเจี้ยง วีรพันธ์ เป็นชาวอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เช่นเดียวกับเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ในสมัยที่เป็นสามเณรเจี้ยงอยู่วัดพระยายังด้วยกัน วันหนึ่งได้นั่งคุยกับพระเณรในวัดพระยายังหลายรูป ขณะนั้นมีคนขี่รถจักรยาน ๒ ล้อผ่านมา มีพระหรือเณรรูปหนึ่งในวงสนทนาพูดขึ้น *“ท่านจับ ถ้าเก่งจริง ลองแต่งโคลงเรื่องจักรยานให้ฟังเดี๋ยวนี้สักบทซิ”* เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ในสมัยนั้นพระเณรเรียกกันว่า “ท่านจับ” ก็แต่งโคลงเรื่องจักรยาน ๒ ล้อขึ้นทันทีว่า

สองล้อคือรถน้อย จักรยาน
ใช้ขี่ม้าวิ่งปาน เปรียบได้
ปวงชนชอบมานาน หลายสิบ ปีนา
เพราะว่าเป็นเครื่องใช้ เที่ยวท่องวิถี.

คุณเจี้ยงชอบใจมากจึงจำโคลงนี้ไว้ แต่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ หาได้บันทึกไว้ไม่ ต่อมาภายหลัง คุณเจี้ยงก็ร่ายบทกวีของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ พร้อมกับกลอนของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ อีก ๒ เรื่องให้ฟังคือ คำกลอนเรื่อง **อักษรนำหน้านามพระมหาสาวก ๘๐ องค์** และคำกลอนเรื่อง **พระสาวกเลิศ ๔๑ องค์** ซึ่งบทกวี

ของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทั้ง ๓ เรื่องนี้ ได้พิมพ์เผยแผ่ไปแล้ว จากเรื่องที่กล่าวมานี้เห็นได้ชัดว่าเจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นปฏิภาณกวีที่ทำให้ผู้ฟังชอบใจมากทีเดียว

๕. เป็นเหมือนช้างเผือกที่เกิดในป่า เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัตเปรียบเสมือนช้างเผือกที่เกิดในป่า แม้จะเกิดในชนบทที่ห่างไกลจากนครหลวง แต่ก็ถึงพร้อมด้วยความรู้ความสามารถ ดำรงตำแหน่งหน้าที่และสมณศักดิ์สูง เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป และได้รับการยกย่องนับถืออย่างสูงทั้งในนครหลวงและต่างจังหวัด ได้บำเพ็ญประโยชน์ตน ประโยชน์พระศาสนา และประโยชน์ส่วนรวมไว้มาก ตลอดชีวิตอันยาวนานของท่าน ท่านมีชีวิตอยู่นานเพียงใดก็ยิ่งเป็นประโยชน์ต่อลูกหลาน ญาติมิตร ศิษยานุศิษย์ และพระพุทธศาสนาโดยส่วนรวมมากเพียงนั้น

๖. เป็นคนสามจังหวัด เจ้าพระคุณสมเด็จฯ บอกว่าท่านเองเป็นคน ๓ จังหวัด คือ **สงขลา นครศรีธรรมราช** และ**พัทลุง** ทั้งนี้ก็เพราะว่าตำบลที่ท่านเกิดในสมัยเมื่อท่านเกิด พ.ศ. ๒๔๔๙ นั้น ตำบลนี้อยู่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช แต่ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ เมื่อท่านเป็นสามเณรอยู่นั้น ตำบลนี้เปลี่ยนไปขึ้นอยู่กับตำบลทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง แล้วต่อมาตำบลนี้ได้เปลี่ยนขึ้นกับอำเภอ

ระโนด จังหวัดสงขลา จนถึงปัจจุบัน ท่านจึงเป็นคน ๓ จังหวัด ดังกล่าวมานี้ และท่านก็พอใจที่ได้เป็นคน ๓ จังหวัด ทั้งนี้ก็เพราะญาติมิตรและผู้ที่คุ้นเคยมีมากใน ๓ จังหวัดนี้

๗. มีอุดมมงคลในชีวิต การที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ แม้จะเกิดในชนบท แต่ก็มีความเจริญรุ่งเรืองมาก และบำเพ็ญคุณประโยชน์ได้มากตลอดชีวิตของท่าน ก็เพราะท่านมีคุณธรรมที่เป็นมงคลอย่างน้อย ๓ ประการ ซึ่งเป็นเหตุหนุนและส่งเสริมท่านอยู่มากในชีวิตของท่าน คือ **๑. การที่ได้สั่งสมบุญบารมีมาก่อน ๒. การมาอยู่ในประเทศที่เหมาะสม และ ๓. การตั้งตนไว้ถูกทาง** เพราะทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นเหตุแห่งความเจริญแก่ชีวิตเป็นอย่างมาก สมดังพระบาลีที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมงคลสูตร คาถาที่ ๓ ว่า

ปฏิรูปเทสวาโส จ ปุพฺเพ จ กตปุญฺญตา
อตฺตสมฺมาปณิธิ จ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ.

แปลว่า

การอยู่ในประเทศอันสมควร ๑, การได้เคยสั่งสมบุญบารมีมาก่อน ๑, การตั้งตนไว้ถูกทาง ๑, ทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นมงคลอย่างสูงสุด

การอยู่ในประเทศอันสมควร ปฏิรูปเทส คือ ประเทศหรือถิ่นที่เหมาะสมหรือถิ่นที่มีสิ่งแวดล้อมดี เป็นถิ่นที่สามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าได้มาก โดยเฉพาะเป็นถิ่นที่มีคนดี คนที่มีความสามารถหรือนักปราชญ์อยู่มาก เป็นถิ่นที่พระพุทธศาสนายังรุ่งเรืองอยู่ เป็นถิ่นที่มีคนประพฤติ ธรรมกันมาก อย่างกรุงเทพ-มหานครถือว่าเป็นปฏิรูปเทสที่เห็นได้ชัด เพราะพระพุทธศาสนาและความเจริญทุกอย่างมารวมกันอยู่มาก

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้เข้ามาอยู่ในนครหลวงและได้มาอยู่ที่พระอารามใหญ่ ซึ่งเป็นพระอารามหลวงชั้นโท อันถือว่าเป็นปฏิรูปเทส ท่านจึงประสบความเจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับ จนถึงเป็นสมเด็จพระราชาคณะ และดำรงตำแหน่งหน้าที่สำคัญหลายอย่างในวงการคณะสงฆ์ไทย ก็เพราะการเข้ามาอยู่ในประเทศอันสมควร อันเป็นอุดมมงคลในชีวิตนั่นเอง หากยังอยู่ในชนบทแล้วจะมีความเจริญก้าวหน้าอย่างนี้ไม่ได้ ฉะนั้น การอยู่ในปฏิรูปเทสจึงถือว่ามีความสำคัญต่อชีวิตของมนุษย์มาก

ปุพเพกตปุญญตา ความดีทุกอย่างที่คนเราได้เคยทำมาแล้วได้สั่งสมมาแล้ว ทั้งในอดีตชาติและในปัจจุบันชาติ ซึ่งทำจิตให้สะอาด ให้สูงขึ้น อันส่งผลเป็นความสุข ความเจริญ แก่ผู้ที่ได้

สั่งสมบุญไว้ ทั้งในชาตินี้และชาติต่อไป เรียกว่า *"ปุพฺเพกต-ปุญฺญตา-การได้สั่งสมบุญมาก่อน"* หรือจะเรียกว่า *"มีบุญวาสนามาก่อน"* ก็ได้

บุญก็คือ การให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา ใครได้ทำไว้มาก ผู้นั้นชื่อว่า ได้สั่งสมบุญมาก่อน บุญที่ได้สั่งสมไว้ในกาลก่อน ๆ นั้นมีอยู่ ๒ ระยะ คือ

๑. **บุญในอดีตชาติ** คือบุญที่คนเราทำไว้ในชาติก่อนทั้งหมด

๒. **บุญในปัจจุบันชาติ** คือบุญที่คนเราทำไว้ในชาติปัจจุบันตั้งแต่เกิดมาถึงเมื่อวานนี้

คุณความดีหรือบุญที่สั่งสมไว้ในปางก่อนนั้นเองที่เป็นเหตุหรือเป็นตัวหนุนให้คนเราประสบความสุขและความเจริญความสำเร็จในปัจจุบัน คนที่สั่งสมบุญมาก่อนนี้ ย่อมได้เปรียบกว่าคนที่ไม่ได้สั่งสมบุญมาก่อนหลายเท่านัก เปรียบเหมือนคนที่มีเงินฝากธนาคารไว้มาก ย่อมได้เปรียบกว่าคนที่มีแต่ตัวเปล่า ฉะนั้น คนที่มีบุญวาสนาคือคนที่ได้สั่งสมบุญมาก่อนนี้ จึงเจริญก้าวหน้ากว่าคนที่ไม่เคยสั่งสมบุญไว้ก่อนเลย ดังคำพังเพยของไทยแต่โบราณกล่าวว่า *"การแข่งเรือแข่งพายแข่งกันได้ แต่การแข่งบุญ แข่งวาสนานั้นแข่งกันไม่ได้"*

ส่วนการตั้งตนไว้ชอบ หรือการตั้งตัวถูกทางนั้น หมายถึงการทำตนไม่ให้ขาดคุณธรรม แต่ให้ดำรงอยู่ในคุณธรรมนั้นเอง เพราะคนเราจะอาศัยบุญในปางก่อนอย่างเดียว หรือแม้อยู่ในปฏิรูปเทสอย่างเดียว แต่ถ้าไม่ตั้งตนไว้ชอบแล้ว ก็หาประสบความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตที่แท้จริงได้ไม่ ฉะนั้น ทุกคนจึงควรตั้งตนไว้ให้ถูกทาง เพราะการตั้งตนไว้ชอบ หรืออัตตสัมมาปณิธิ เป็นแรงส่งที่ทำให้คนเราประสบความสำเร็จในชีวิต

ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า *“เมื่อทราบว่าตัวเราเป็นที่รักยิ่งของตัวเราแล้ว ก็พึงรักษาตัวนั้นให้ดี พึงเตือนตนของตนด้วยตนเอง เพราะตนนั้นแลเป็นที่พึ่งของตน ตนแลเป็นคติของตน คนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้ดีเท่ากับตัวของเรา”*

คุณธรรมทั้ง ๓ ประการ คือ **การอยู่ในประเทศอันสมควร การได้สั่งสมบุญมาก่อน และการตั้งตัวถูกทาง** ซึ่งจัดว่าเป็นอุดมมงคลในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอยู่พร้อมแล้วในเจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺมมหาเถร) จึงทำให้ท่านประสบความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตพรหมจรรย์ของท่าน สามารถทำให้ท่านได้บำเพ็ญอัตตประโยชน์และปรหิตประโยชน์ เป็นประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ประเทศชาติและพระศาสนาตลอดชนมายุของท่าน ทั้งเป็น

ทิฏฐานุคติแก่พระภิกษุสามเณรและอนุชนรุ่นหลังอีกนานเท่านาน[๑]

๘. มีเหตุการณ์ในชีวประวัติหลายอย่างตรงกับชีวประวัติของสมเด็จพระวันรัต (ทับ) อย่างอัศจรรย์

เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺมมหาเถร) ท่านเคยสั่งสมบุญไว้ในปางก่อนมากแล้วแน่นอน จึงส่งให้ท่านเจริญรุ่งเรืองถึงขนาดนี้ และโดยเฉพาะท่านสั่งสมบุญบารมีมาเพื่อเป็นสมเด็จพระวันรัตครองวัดโสมนัสวิหาร ข้อนี้เห็นได้ชัดและน่าคิดถึงเหตุการณ์ที่ตรงกันอย่างน่าอัศจรรย์ระหว่างสมเด็จพระวันรัต (ทับ) กับสมเด็จ พระวันรัต (จับ) แห่งวัดโสมนัสวิหารนี้ เหมือนกับว่ามีอำนาจสักอย่างหนึ่งดลบันดาลให้มาตรงกันหรือคล้ายๆ กัน ดังต่อไปนี้

๑. นามเดิมของสมเด็จทั้งสอง เป็นภาษาไทยพยางค์เดียวกัน ซึ่งลงท้ายด้วยสระอับ (คือ เป็นอักษรในแม่กบ) ใช้อักษรในแม่กบเช่นเดียวกัน คือ *ทับ* และ *จับ*

๒. สมเด็จทั้งสองดำรงตำแหน่งสมเด็จพระวันรัตเช่นเดียว

---

[๑] คุณสมบัติและปฏิปทาของเจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (จับ) ตั้งข้อ ๑ ถึงข้อ ๘ ได้ตัดเอามาจากพระธรรมเทศนา "มงคลกถา" ซึ่งผู้เขียนได้แสดง ณ ตึก ๘๐ ปี สมเด็จพระวันรัต ในการที่คณะธรรมยุตบำเพ็ญกุศลถวายเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ในปีที่มรณภาพ เมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๙

กัน และมีเพียง ๒ ท่านเท่านั้นที่ดำรงตำแหน่งนี้ในคณะธรรมยุต ในจำนวนสมเด็จพระวันรัต ๒๒ รูป แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เท่าที่ผ่านมา (ถึง พ.ศ. ๒๕๓๙) และอยู่ในวัดโสมนัสวิหารทั้ง ๒ รูป คือ สมเด็จพระวันรัต (ทับ) องค์ที่ ๑๒ และสมเด็จพระวันรัต (จับ) เป็นองค์ที่ ๒๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

๓. สมเด็จพระวันรัต (ทับ) เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายใต้ ปกครองสังฆมณฑลทางหัวเมืองทางภาคใต้ สมเด็จพระวันรัต (จับ) เป็นเจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ ทางภาคใต้เช่นเดียวกัน

๔. สมเด็จพระวันรัต (ทับ) มีอายุ ๘๖ ปี มรณภาพในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ จากนั้นจนถึงปีที่สมเด็จพระวันรัต (จับ) ได้รับตำแหน่งนี้ในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ นับได้ ๘๖ ปีพอดี

๕. สมเด็จพระวันรัต (จับ) เป็นศิษย์ชั้นที่ ๓ ของสมเด็จพระวันรัต (ทับ) กล่าวคือ สมเด็จพระวันรัต (จับ) เป็นสัทธิวิหาริกของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (จู) พระรัตนธัชมุนี (จู) เป็นสัทธิวิหาริกของท่านเจ้าคุณพระภัทรธรรมธาดา (แจ้ง) พระภัทร-ธรรมธาดา (แจ้ง) เป็นสัทธิวิหาริกของสมเด็จพระวันรัต (ทับ) และในจำนวนศิษย์ทั้ง ๓ ชั้นนี้ ล้วนแต่มีนามเดิมใช้อักษร จ เช่นเดียวกัน คือ **แจ้ง จู และ จับ**

๖. สมเด็จทั้งสองเกิดห่างกัน ๑๐๐ ปี และอุปสมบทห่างกัน ๑๐๐ ปีเช่นเดียวกัน คือ สมเด็จพระวันรัต (ทับ) เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๙ และอุปสมบทเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ ส่วนสมเด็จพระวันรัต (จับ) เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ และอุปสมบทเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ ส่วน พ.ศ. ลงท้ายด้วย ๔๙ และ ๖๙ เช่นเดียวกัน

๗. สมเด็จทั้งสองครองวัดโสมนัสวิหารนี้ห่างกัน ๙๐ ปี คือสมเด็จพระวันรัต (ทับ) เป็นเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหารเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙ สมเด็จพระวันรัต (จับ) เป็นเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหารเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙

๘. สมเด็จทั้งสองได้ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระวันรัตห่างกัน ๙๘ ปี คือ สมเด็จพระวันรัต (ทับ) ได้รับตำแหน่งนี้เมื่อราววันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๒ และสมเด็จพระวันรัต (จับ) ได้รับตำแหน่งนี้เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ จึงห่างกัน ๙๘ ปี

๙. สมเด็จทั้งสองเป็นสมเด็จพระวันรัตตำแหน่งเดียวกันซึ่งเคยมีในคณะธรรมยุต สถิต ณ วัดโสมนัสวิหาร และเป็นเปรียญ ๙ ประโยค เช่นเดียวกัน

๑๐. เหตุการณ์ที่ตรงกันอย่างอัศจรรย์ทั้ง ๙ ประการนี้ มีลงท้ายด้วยเลข ๙ มากที่สุด คือ สมเด็จพระวันรัต (ทับ) เกิด พ.ศ.

๒๓๔๙ อุปสมบทเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ สอบได้ประโยค ๙ และเป็นเจ้าอาวาสครองวัดโสมนัสวิหารเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙ ส่วนสมเด็จพระวันรัต (จับ) เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ และอุปสมบทเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ สอบได้ประโยค ๙ และครองวัดโสมนัสวิหารเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ ในรัชกาลที่ ๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และมรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙

สิ่งทั้งหมดนี้หาได้เกิดขึ้นโดยเหตุบังเอิญไม่ เพราะไม่ใช่มีเพียงอย่างเดียว หรือ ๒ อย่าง แสดงว่า ต้องมีบุญบารมีในปางก่อนดลบันดาลมาอย่างแน่นอน ซึ่งตรงกับกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนา อันเป็น**กัมมวาที-กฎแห่งกรรม** ฉะนั้น การสั่งสมบุญมาก่อนจึงเป็นมงคลอย่างหนึ่ง

๙. ซาบซึ้งในพระรัตนตรัยมาก เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ซาบซึ้งในพระรัตนตรัยมาก เช่นเดียวกับสมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริมหาเถร) ถ้าท่านไม่ได้ลงไหว้พระสวดมนต์ในพระอุโบสถเพราะติดธุระหรืออาพาธท่านก็จะไหว้พระสวดมนต์ที่ห้องของท่านเป็นประจำ และท่านจะจุดธูปเทียน ที่ตั้งไว้บนกระถางธูปเทียนบูชาเป็นพิเศษ ที่ระเบียงหน้าห้องท่าน หรือที่พนักริมทางเดินอันอยู่ระหว่างกุฎีเก่าและกุฎีใหม่ของท่านในคณะ ๔ หันกระถางธูปเทียนไปทางองค์พระมหาเจดีย์ บูชาพระบรมธาตุที่องค์พระมหาเจดีย์ในเวลาค่ำของทุกวัน

ข้าพเจ้าเห็นเข้าเช่นนั้น ก็ทำตามบ้าง โดยมีธูปเทียนบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ทุกวันเช่นกัน โดยทำติดต่อกันมาประมาณ ๓๐ ปีแล้ว โดยตั้งกระถางธูปเทียนไว้บนระเบียงหน้าห้องกุฏิข้างพระอุโบสถ หันหน้าไปทางองค์พระมหาเจดีย์ แต่ในปัจจุบันย้ายที่บูชาไปที่สำนักงานกรรมฐานแทน และทำการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ทุกวัน เพราะได้สั่งสมบุญพิเศษทุกวัน

หนังสือที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้เขียนและจัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วหลายครั้ง คือ **คุณพระรัตนตรัย** ซึ่งท่านได้รจนาไว้ตามแนวคัมภีร์วิสุทธิมรรคอย่างไพเราะน่าฟัง

เมื่อแสดงพระธรรมเทศนากัณฑ์เช้าในพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร ทุกวันธรรมสวนะ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จะต้องพรรณนาคุณพระรัตนตรัยก่อนเสมอ ก่อนที่จะอธิบายธรรมะอื่นทุกครั้ง โดยท่านย้ำว่าเป็นธรรมเนียมของวัดโสมนัสวิหารมาแต่โบราณแล้วว่าในการแสดงพระธรรมเทศนากัณฑ์เช้าจะต้องพรรณนาคุณพระรัตนตรัยก่อนเสมอ

เรื่องทั้งหมดที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีความซาบซึ้งในคุณพระรัตนตรัยเพียงไร

๑๐. **มีความจำดีมาก** เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีความสามารถ

ในหลายเรื่อง จึงสามารถสอบได้ ป.ธ.๙ และได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งหน้าที่ในวงการคณะสงฆ์ในหลายตำแหน่ง จนถึงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ แม้เข้าสู่วัยชรา ก็ยังมีความจำดีมาก ที่เห็นได้ชัดก็คือ จำพระปาฏิโมกข์ ท่านท่องได้ตั้งแต่เป็นมหาเปรียญ ท่านเคยเล่าให้ฟังว่า ท่านได้สวดปาฏิโมกข์ที่ภาคใต้ ๑ ครั้ง คือ ที่วัดผาสุกาวาส อ.สทิงพระ จ.สงขลา และที่ภาคอีสาน ๑ ครั้ง แต่ที่วัดใดท่านมิได้บอกให้ทราบ และท่านไม่เคยขาดการทำอุโบสถ ฟังพระปาฏิโมกข์ เว้นไว้แต่อาพาธหนัก ในพระอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร ท่านจะนั่งชิดกับธรรมมาสน์ปาฏิโมกข์ คอยฟังอย่างตั้งใจและทักท้วงอยู่เสมอในเมื่อพระผู้สวดปาฏิโมกข์สวดผิด หรือสวดผิดทำนองสวด หรือสวดเร็วจนเกินไป ท่านจะชอบพระที่สวดไม่ช้า ไม่เร็วเกินไป ถ้าพอดีคือประมาณ ๔๕ นาที เพราะถ้าเร็วเกินไปอักขรวิบัติและฟังไม่ไพเราะ

แม้แต่ผู้เขียนเองเรียนพระปาฏิโมกข์ไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๑ แต่ไม่ได้ขึ้นสวด เพราะในสมัยนั้น พระที่ทรงจำพระปาฏิโมกข์ และสวดอยู่เป็นประจำในวัดโสมนัสวิหาร มีถึง ๓ รูปแล้ว แต่เมื่อผู้เขียนเดินทางกลับมาจากประเทศอินเดีย ในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ หลังจากไปศึกษาอยู่ในประเทศนั้น ๒ ปีเต็ม เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็มี

บัญชาให้ผู้เขียนสวดพระปาฏิโมกข์ และรับสั่งให้ไปซ้อมกับท่าน แม้เสียงของท่านจะไม่ไพเราะในการสวด แต่ทำนองสวดและฐานกรณ์ในการออกเสียงอักขระต่าง ๆ ดีมาก และท่านยังจำพระปาฏิโมกข์ได้แม่นมาก แม้ในเวลานั้นท่านจะมีอายุย่างเข้า ๖๖ ปีแล้วก็ตาม ผู้เขียนยังรู้สึกปลื้มใจและภูมิใจจนกระทั่งปัจจุบันที่ได้เจ้าพระคุณสมเด็จฯ พระอุปัชฌาย์เป็นผู้ฝึกให้ในการสวดพระปาฏิโมกข์ เพราะว่าเป็นสิริมงคล และทำนองสวดรวมทั้งฐานกรณ์ในการออกเสียงของท่านถูกต้องแม่นยำ

นอกจากนี้แล้ว เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ยังจำชื่อบุคคลต่างๆ ได้แม่นมาก โดยเฉพาะศิษย์ของท่าน แม้จะจากไปนาน ท่านก็ยังจำได้ ซึ่งถือว่าเป็นความอัจฉริยะของท่านในด้านนี้ เว้นไว้แต่ว่าเมื่อเข้าสู่วัยชรามากแล้ว

๑๑. เข้าใจในกฎหมาย เจ้าพระคุณสมเด็จฯ สนใจและมีความเข้าใจในด้านกฎหมายดีผู้หนึ่ง แม้ไม่ถึงกับชำนาญก็ตาม ซึ่งความรู้ในด้านกฎหมายนี้ ท่านนำมาใช้ในการปกครองได้ผลเป็นอย่างดี ทั้งในด้านปกครองวัดและปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุตในภาคใต้ทั้งหมด เป็นเวลานานถึง ๓๓ ปี รวมทั้งได้แนะนำผู้อื่นในด้านกฎหมายด้วย เหตุที่ท่านต้องสนใจและอ่านวิชากฎหมาย

เพราะท่านต้องเป็นนักปกครอง ทั้งศิษย์วัดที่อยู่กับท่านหลายคนก็เรียนวิชากฎหมาย จึงทำให้ท่านได้มีโอกาสอ่านวิชากฎหมาย และสนใจวิชานี้ ประกอบทั้งในสมัยเมื่อท่านได้รับตำแหน่งเจ้าอาวาสใหม่ๆ ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๔๙๒ นั้น ทางวัดโสมนัสวิหารต้องเป็นคดีความในเรื่องที่ธรณีสงฆ์ของวัดกับทางทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ท่านจึงต้องเพิ่มความเข้าใจในกฎหมายมากขึ้น แม้จะมี**หม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์** รับเป็นทนายให้กับทางวัดแล้วก็ตาม จนในที่สุดทางวัดได้รับที่ธรณีสงฆ์ของวัดที่ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เช่าไปมาเป็นของวัดเช่นเดิม

๑๒. เข้มงวดพระภิกษุสามเณรในด้านพระวินัย เจ้าพระคุณสมเด็จฯ นอกจากตัวท่านเองจะแตกฉานพระวินัยและเคร่งครัดในพระวินัยแล้ว ท่านยังกวดขันพระภิกษุสามเณรในด้านพระวินัยมาก ซึ่งบรรดาศิษยานุศิษย์ของท่านย่อมรู้ซึ้งในเรื่องนี้เป็นอย่างดี แม้แต่เรื่องวินัยเล็กน้อย เช่น สีของรองเท้าพระภิกษุสามเณรซึ่งไม่ถูกพระวินัย คือสีของรองเท้าพระเณรนั้นจะต้องเป็นสีเหมือนสีหนังหรือสีขาว สีนอกจากนี้ต้องห้าม ไม่ว่าจะใช้สวมในวัดหรือในป่าก็ตาม เพราะเหมือนของฆราวาส อันมีพระพุทธบัญญัติห้ามไว้ อย่างเช่นในวันอุโบสถวันหนึ่ง ในราวปี ๒๕๓๕ วันนั้น เจ้าพระคุณสมเด็จฯ

เข้าไปสู่พระอุโบสถสาย เพราะติดธุระบางอย่างอยู่ ในขณะที่พระภิกษุสามเณรกำลังสวดมนต์ทำวัตรเย็นอยู่ เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มาถึงที่บันไดพระอุโบสถ ได้เห็นรองเท้าของพระบางรูปหลายคู่ ใช้สีไม่ถูกต้องตามพระวินัย เช่น สีดำหรือสีเขียว เป็นต้น ท่านก็หยิบรองเท้าเหล่านั้นโยนออกไปข้างหน้าบันได เพื่อแยกให้เห็นว่ารองเท้าเหล่านั้นไม่ถูกต้องตามพระพุทธานุญาต และเมื่อท่านเข้าไปในพระอุโบสถแล้ว ก็สั่งให้พระทุกรูปที่ใช้รองเท้าผิดพระวินัย ไปแสดงอาบัติเสีย เพราะบางรูปก็ยังไม่คิดว่ารองเท้าที่ตนสวมมานั้นผิดพระวินัย ในวันนั้นจึงมีพระหลายรูปต้องออกไปนอกพระอุโบสถเพื่อแสดงอาบัติทุกกฏ เพราะผู้ที่ยังมีอาบัติอยู่แม้แต่เล็กน้อย จะเข้าร่วมสังฆกรรมทำอุโบสถไม่ได้ เพราะศีลยังไม่บริสุทธิ์ พระรูปใดทราบเข้า แม้ตนเองจะไม่ต้องอาบัติอะไร แต่ยังขืนร่วมสังฆกรรมกับพระที่มีศีลไม่บริสุทธิ์ ก็จะทำให้ต้องอาบัติทุกกฏด้วย เพราะไปร่วมสังฆกรรมกับพระผู้มีศีลไม่บริสุทธิ์

นี้เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งเท่านั้นในการกวดขันพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ใต้ปกครองให้สำรวมระวังในเรื่องพระวินัย อันแสดงให้เห็นว่าท่านเป็นผู้หนักแน่นในพระธรรมวินัย สมกับพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺ-

สาวี สมาทาย สิกฺขถ สิกฺขาปเทสุ ขอให้เธอทั้งหลายเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อยอยู่เป็นประจำ สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลายเถิด”

๑๓. เป็นอยู่อย่างเรียบง่ายและสันโดษ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย เป็นชีวิตสมณะ ไม่ฟุ้งเฟ้อ วุ่นวายไปตามกระแสโลก แม้จะมีผู้สร้างกุฏิหลังใหม่ให้อยู่แต่ท่านก็ยังจำวัดอยู่กุฏิหลังเก่าของท่านอย่างสมณะ เป็นอยู่อย่างสันโดษ ไม่ชอบเก็บ ไม่ชอบสั่งสม ยินดีเท่าที่มีที่ได้ ไม่ติดในปัจจัยลาภ ไม่ไปสวดมนต์ฉันเพลที่เมรุของวัด แม้การไปแสดงธรรมในงานศพที่เมรุของวัดโสมนัสวิหาร ท่านก็งดเสียนานแล้ว ก่อนที่จะดำรงตำแหน่งสมเด็จพระราชาคณะเสียอีก เว้นไว้แต่เจ้าภาพเจาะจงเป็นกรณีพิเศษเท่านั้น

ในกุฏิที่อยู่ของท่าน แม้เมื่อดำรงตำแหน่งเป็นสมเด็จฯ แล้วแทบจะไม่มีสมบัติอะไรที่โอ่อ่า ใครถวายอะไรมาก็มักแจกให้ผู้อื่นเกือบหมดสิ้น สมบัติของท่านที่เห็นส่วนใหญ่ก็คือหนังสือโดยเฉพาะพระไตรปิฎกและหนังสือทางพระพุทธศาสนาประเภทต่างๆ กับพระพุทธรูปบูชาเพียงไม่กี่องค์เท่านั้น ผู้ที่คุ้นเคยหรือเข้าไปถึงกุฏิของท่าน ย่อมทราบได้เป็นอย่างดีว่า ท่านอยู่อย่างสันโดษ เรียบง่าย สมเป็นพระแท้

๑๔. เป็นผู้มักน้อย ไม่โอ้อวด ไม่ชอบแสดงตน ไม่ชอบโอ่อ่า คุณสมบัติข้อนี้ของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ เห็นชัดมาก ถ้าใครไม่รู้จักท่านมาก่อน หรือถ้าไม่มีใครบอกว่าท่านเป็นใคร คนที่พบเห็นท่านก็มักไม่คิดว่าท่านเป็นพระเถระผู้ใหญ่ถึงขั้นสมเด็จพระราชาคณะ และมักจะคิดว่าท่านเป็นหลวงตาหรือพระธรรมดา เพราะท่านเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ไม่ถือตัว ไม่ชอบแสดงตัว ทำให้ผู้ที่พบเห็นซึ่งยังไม่รู้จักท่านมาก่อนเข้าใจผิด ไม่คิดว่าท่านเป็นพระมหาเถระผู้ใหญ่ผู้ทรงเกียรติคุณทั้งในด้านความรู้และความสามารถในสังฆมณฑล ดังจะยกตัวอย่างมาให้เห็นสัก ๓ เรื่องดังต่อไปนี้

เรื่องที่หนึ่ง เมื่อสมเด็จฯ ออกธุดงค์

เล่าต่อกันมาว่า หลังจากที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ สอบได้เปรียญ ๙ ประโยค ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร) สอบได้ ท่านได้ทำงานให้แก่มหามกุฏราชวิทยาลัยในฐานะเจ้าหน้าที่กองตำรา จนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเลขาธิการกองตำราในปี ๒๔๘๓ แท้ที่จริง ท่านได้เข้าทำงานนี้ที่มหามกุฏ-ราชวิทยาลัยมาตั้งแต่ท่านสอบได้ ป.ธ.๗ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ แล้ว

ท่านจึงมีความคุ้นเคยกับพระเถระคณะธรรมยุตผู้ทำงานอยู่ที่กองตำรามหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นอย่างดีทุกรูป ดังภาพถ่ายอันเป็นภาพประวัติศาสตร์ภาพหนึ่ง ที่ถ่ายรูปร่วมกับเจ้าหน้าที่กองตำรามหา-มกุฏราชวิทยาลัยในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ และจากการทำงานที่กองตำรานี้ ท่านจึงคุ้นเคยและได้รับความไว้วางใจในความรู้ความสามารถจาก **สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์** ผู้ทรงดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในสมัยนั้นเป็นอย่างดี

ลุมาถึงราวปี ๒๔๘๘ ในสมัยนั้น เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ซึ่งขณะนั้นมีอายุได้ประมาณ ๔๐ ปี หลังจากสำเร็จประโยค ๙ มาแล้วประมาณ ๔ ปี เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ตั้งใจว่าจะลาสิกขาออกไปรับราชการ จึงได้เข้าไปกราบทูลลา**สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์** พระองค์รู้สึกเสียดาย ไม่อยากจะให้ลาสิกขา จึงทรงแนะนำให้ออกไปทำกรรมฐานหาวิเวกในต่างจังหวัดเสียก่อน เมื่อเป็นเช่นนี้ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ซึ่งมีความเคารพเชื่อฟังสมเด็จพระสังฆราชเจ้าฯ พระองค์นั้นอยู่แล้ว จึงได้ออกเดินทางจากวัดโสมนัสวิหารไปหาวิเวกตามวัดและป่าเขาทางภาคตะวันออก ท่านเดินทางไปครั้งนั้นสักกี่เดือนไม่ทราบ ผู้เขียนทราบแต่เพียงว่า

ในครั้งนั้นเอง ท่านได้เดินทางไปพักที่วัดเทพนิมิตร จังหวัดฉะเชิง-เทรา และได้ไปพบท่านเจ้าอาวาสซึ่งเป็นพระครู และไม่ได้แนะนำตัวว่าท่านเป็นใคร บอกแต่เพียงว่ามาจากวัดโสมนัสวิหาร ท่านพระครูรูปนั้นมองดูสมเด็จฯ ในขณะนั้นแล้ว คิดว่าเป็นพระธรรมดา เพราะเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ไม่แสดงตัวแต่อย่างใด

ในระหว่างรอจะไปที่พักนั้น ท่านพระครูถามท่านว่า *"ได้เรียนนักธรรมบ้างไหม?"* ท่านตอบว่า *"เรียนครับ"* ท่านพระครูถามว่า *"ได้นักธรรมชั้นตรีแล้วหรือยัง?"* ท่านตอบว่า *"ได้แล้วครับ"* และท่านพระครูได้ไต่ถามไปจนถึงนักธรรมชั้นเอก ท่านก็ตอบว่า *"สอบได้แล้วครับ"*

ท่านพระครูถามต่อไปว่า *"แล้วเราเรียนบาลีกับเขาบ้างหรือเปล่า"* ท่านตอบว่า *"เรียนครับ"* พระครูถามต่อไปอีกว่า *"สอบกับเขาบ้างหรือเปล่า"* ท่านตอบว่า *"สอบแล้วครับ"* ท่านพระครูถามว่า *"สอบกับเขาได้บ้างหรือเปล่า?"* เพราะการเรียนบาลีสมัยนั้นสอบได้ยากมาก แม้แต่ชั้นประโยค ๓ ท่านตอบว่า *"สอบได้ครับ"*

เมื่อได้ทราบเช่นนี้ ท่านพระครูรู้สึกให้ความสนใจมากขึ้น จึงได้ถามต่อไปเรื่อย ๆ จนถึงประโยค ๙ ท่านได้ตอบว่า *"สอบได้หมดแล้วครับ"*

พอได้ฟังเข้าเช่นนี้แหละ ท่านพระครูก็เปล่งอุทานออกมาทันทีว่า *“งั้นท่านก็คือท่านมหาจับ ๙ ประโยค วัดโสมนัสฯ ซิ”* ท่านก็ตอบว่า *“ใช่ครับ”*

เมื่อได้ทราบเช่นนี้ ท่านพระครูก็ขยับลงจากอาสนะทันทีลงมานั่งเสมอกับท่านบนพื้นกุฎิ พลางพูดว่า *“ผมได้ยินแต่ชื่อ ไม่เคยเห็นตัว จึงไม่ทราบว่าท่านเป็นมหาจับ ๙ ประโยค วัดโสมนัส-วิหาร ขอโทษครับ”* แล้วนิมนต์ให้ท่านขึ้นอาสนะ แต่สมเด็จฯ ได้พูดว่า *“นิมนต์ท่านพระครูขึ้นนั่งตามเดิมเถิดครับ ผมพรรษาอ่อนกว่า (ในสมัยนั้น เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีอายุพรรษาเพียง ๑๙ พรรษา) นั่งเหนือพระอาวุโสไม่ได้”* แต่ท่านพระครูก็ไม่ยอมขึ้นนั่งบนอาสนะหมอนอิงซึ่งท่านได้นั่งอยู่ก่อนหน้านั้น และให้ความสนิทสนมเป็นกันเอง

ท่านพระครูยังได้แนะนำให้ผู้คุ้นเคยรู้จัก และสรรเสริญสมเด็จฯ ว่า *“นี้ท่านมหาจับ ๙ ประโยค วัดโสมนัสวิหาร พระนครนะ นอกจากมีความรู้สูง ได้ถึงประโยค ๙ แล้ว อัธยาศัยก็ดี ความประพฤติปฏิบัติธรรมวินัยก็เรียบร้อย ไม่บกพร่อง คารวะอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ ไม่ถือดียกตนว่ามีความรู้สูงแล้วข่มผู้อื่น น่านับถือจริง ๆ”*

เมื่อได้พักอยู่ที่วัดนั้นพอสมควรแล้ว เจ้าพระคุณสมเด็จฯ

ก็ลาท่านพระครูกลับวัดโสมนัสวิหาร แม้ท่านพระครูจะยังขอให้ท่านอยู่ต่อไปอีก แต่ท่านต้องลากลับวัดตามที่กำหนดไว้เดิม

หลังจากออกธุดงค์ครั้งนั้นแล้ว ความตั้งใจแต่ก่อนหน้านั้นว่าจะลาสิกขา ก็ต้องเปลี่ยนใจใหม่ ท่านคงพบความสุขในชีวิตพรหมจรรย์เพิ่มขึ้นจากการไปธุดงค์ครั้งนั้น แต่ก็ยังลังเลใจอยู่ว่าจะสึกดีหรือไม่สึกดี เมื่อกลับมาถึงวัดโสมนัสวิหาร เมื่อถึงวันโกน ๑๔ ค่ำวันหนึ่ง ท่านก็ยังไม่ปลงผม

ในช่วงนี้เอง ก็เกิดเหตุการณ์ครั้งสำคัญกับชีวิตของท่านให้ครองชีวิตพรหมจรรย์มาจนถึงมรณภาพเมื่ออายุได้ ๘๙ ปี คือเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีเพื่อนสหธรรมิกเปรียญ ๙ ประโยค ที่เป็นเพื่อนรักและคุ้นเคยกันมากในสมัยนั้น ๓ รูป โดยสนิทคุ้นเคยกันมาตั้งแต่ยังสมัยเป็นมหาเปรียญด้วยกันทั้ง ๓ รูป คือ

๑. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร) วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ

๒. สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (วิน ธมฺมสารมหาเถร) วัดราชผาติการาม กรุงเทพฯ

๓. สมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺมมหาเถร) วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ

พระมหาเถระทั้ง ๓ รูปนี้ สนิทคุ้นเคยกันมา ช่วยเหลือเกื้อกูลไปไหนมาไหนด้วยกัน รวมทั้งปรึกษาหารือร่วมกันเสมอ โดยเฉพาะงานพระศาสนาในคณะธรรมยุต

เล่ากันมาว่า ในสมัยที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ยังเป็นพระมหาเปรียญ ๙ ประโยค และกำลังลังเลใจอยู่ว่าจะลาสิกขาดีหรือไม่อยู่นั้น ในวันนั้นเอง สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (วิน) ในสมัยที่ยังเป็นพระอริยเมธีอยู่ ได้มาเยี่ยมท่านที่วัดโสมนัสวิหาร เห็นท่านยังไม่ปลงผม ทั้ง ๆ ที่พระรูปอื่นส่วนใหญ่ปลงกันหมดแล้วในวันนั้น และสมเด็จพระมหาวีรวงศ์รู้อยู่ว่า พระมหาจับจะลาสิกขา แต่ยังไม่กล้าตัดสินใจเด็ดขาด เพราะยังรักชีวิตพรหมจรรย์อยู่ ท่านจึงโกนหัวให้เสียเอง เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต ซึ่งในสมัยนั้นยังเป็นพระมหาเปรียญอยู่ก็ยอม เพราะใจจริงไม่อยากจะลาสิกขาอยู่แล้ว นับว่าประวัติของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ในช่วงนี้น่าคิด แต่ได้เกิดขึ้นแล้ว

ข้าพเจ้า (ผู้เขียน) เอง สันนิษฐานว่า การที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ไม่ลาสิกขาในครั้งนั้น น่าจะเนื่องมาจากเหตุปัจจัย ๓ ประการ คือ

๑. **เพราะได้กัลยาณมิตร** และกัลยณมิตรที่สำคัญที่สุดของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ในครั้งนั้นก็คือ **เจ้าพระคุณสมเด็จพระ**

สังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว.ชื่น สุจิตฺตมหาเถร) ที่ได้ให้อุบายแนะนำให้ท่านได้ออกธุดงค์เสียก่อน แล้วจึงค่อยมาตัดสินใจ ทั้งๆ ที่ท่านไปกราบทูลเพื่อลาสิกขาต่อเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช กรมหลวงวชิรญาณวงศ์แล้วในสมัยนั้น นับเป็นอุบายที่เฉียบแหลมของสมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระองค์นั้น ที่ทรงยับยั้งการลาสิกขาของท่านไว้ได้

กัลยาณมิตรรูปที่สอง ที่ทำให้ท่านไม่ต้องลาสิกขาในครั้งนั้น คือ **สมเด็จพระมหาวีรวงศ์** (วิน) ดังที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น

๒. เป็นการตัดสินใจของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ เอง ว่าจะลาสิกขาหรือจะครองชีวิตพรหมจรรย์ เพราะในการบวชแล้วลาสิกขานั้น เป็นธรรมเนียมของชนชาติไทยเราอันมีมาแต่โบราณแล้ว แม้จะมีใครยับยั้งและห้ามสักเท่าไร ผู้ที่หมดบุญทางชีวิตพรหมจรรย์แล้วก็ต้องลาสิกขาจนได้ ดังที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยเราแม้ในปัจจุบัน จึงมีคำพังเพยของไทยบทหนึ่งว่า *“ฝนจะตก แดดจะออก คนจะเกิด ขี้จะแตก พระจะสึก ห้ามไม่ได้”*

๓. เป็นเพราะบุญกุศลหรือแรงดลบันดาลอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ครองชีวิตพรหมจรรย์มาโดยตลอด ก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่วัดโสมนัสวิหาร ลูกหลาน

ญาติมิตร ศิษยานุศิษย์ และแก่พระศาสนา อย่างมากรูปหนึ่ง ในบรรดาพระเถระไทยผู้เกิดมาเพื่อดำรงพระศาสนาในชาติของเราให้มั่นคง เพราะเจ้าพระคุณสมเด็จฯ เปรียบเหมือนบุรุษอาชาไนยที่อุบัติขึ้นมาแล้วนำความสงบสุขมาแก่ส่วนรวม ดังพุทธพจน์ที่ว่า

"ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญ น โส สพฺพตฺถ ชายติ
ยตฺถ โส ชายตี ธีโร ตํ กุลํ สุขเมธติ.

แปลว่า บุรุษอาชาไนย อันบุคคลได้โดยยาก บุรุษอาชาไนยนั้นท่านไม่เกิดในประเทศและตระกูลที่ต่ำช้าทั้งปวง บุรุษอาชาไนยนั้น มาเกิดในตระกูลใด ตระกูลนั้นย่อมถึงความสุข"

เรื่องที่สอง ฝากสามเณร

ในราวปี พ.ศ. ๒๕๐๒ ในสมัยนั้นเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้เป็นเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหารราว ๑๓ ปีแล้ว ยังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมวราลังการ ในสมัยนั้นข้าพเจ้า (ผู้เขียน) อุปสมบทได้ ๓ พรรษา

วันหนึ่ง ในเวลาเย็นประมาณ ๕ โมงเย็น เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ไปนั่งพักอยู่บนม้านั่งหินอ่อนใต้ต้นมะเดื่อ ที่มุมริมกำแพงคณะ ๔ ใกล้หอระฆังของวัด ในขณะนั้น ได้มีสุภาพสตรีคนหนึ่ง

อายุประมาณ ๔๕-๕๐ ปี ได้เข้าไปที่วัดโสมนัสวิหาร ได้เห็นท่านนั่งอยู่ที่ม้านั่งหินอ่อนนั้น ก็ถามว่า *"กุฏิเจ้าอาวาสอยู่ตรงไหน?"*

ท่านถามว่า *"มาธุระอะไร?"* เขาได้ตอบไปว่า *"ดิฉันได้ฝากสามเณรไว้กับท่าน ว่าจะให้มาอยู่วัดนี้ ๑ รูป"* ท่านก็ตอบว่า *"ยังไม่มีใครมาฝากสามเณร"*

สุภาพสตรีคนนั้นเห็นท่านนั่งอยู่ท่าทางเหมือนพระหลวงตา และท่านก็ไม่บอกว่าท่านเป็นเจ้าอาวาส จึงได้พูดกับท่านว่า *"หลวงตาไม่รู้เรื่องนี้ ดิฉันได้พูดกับท่านเจ้าอาวาสไว้เองแล้ว"*

เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านก็ชี้ไปที่กุฎิของท่านหลัง ๒ ชั้นที่มุมคณะ ๔ แล้วบอกไปว่า ให้ไปหาท่านได้ที่กุฏินั้น เมื่อพูดแล้วท่านก็ได้ไปที่กุฏิ ห่มจีวรเรียบร้อย ออกมาต้อนรับแขกอยู่ที่กุฏิชั้นบน ซึ่งท่านได้ใช้เป็นที่รับแขกอยู่เป็นประจำ ไม่ว่าแขกที่มาพบจะเป็นพระภิกษุหรือสามเณร หรือเป็นฆราวาสผู้มีศักดิ์สูงเพียงใด หรือเป็นคนธรรมดาสามัญ ท่านก็ใช้ที่ตรงนั้นเป็นที่รับแขก โดยไม่มีเก้าอี้รับแขกเป็นพิเศษชนิดใดเลย แขกที่มาพบก็ต้องนั่งลงที่ระเบียง โดยที่นั่งของท่านจะยกพื้นสูงกว่าที่นั่งของแขกประมาณ ๑ คืบ ถ้าพระผู้ใหญ่มีอายุพรรษาระดับเดียวกัน หรือพรรษาแก่กว่า ท่านก็จะนิมนต์ให้นั่งบนพื้นระดับเดียวกัน ถ้าเป็นพระผู้ใหญ่ก็มีพรมหรือ

อาสนะถวายให้นั่งสูงขึ้นตามฐานะ

เมื่อแขกฆราวาสที่เป็นสุภาพสตรีไปพบที่กุฎิ ท่านจะเปิดประตูทุกครั้ง บางทีก็มีศิษย์วัดหรือพระเณรนั่งอยู่ด้วย บางทีก็ไม่มี ท่านจึงต้องเปิดประตู เพื่อป้องกันอาบัติในการนั่งในที่ลับตากับมาตุคาม

ในวันนั้น สุภาพสตรีผู้นั้นเมื่อขึ้นไปบนกุฏิก็เห็นท่านนั่งอยู่ ก็ทราบว่าเจ้าอาวาสก็คือพระที่ตนคิดว่าเป็นพระหลวงตา ที่ได้เรียนถามท่านเมื่อสักครู่ที่ผ่านมา จึงรู้สึกละอายใจที่ไปเช่นนั้นโดยคิดว่าท่านเป็นพระหลวงตา จึงไม่รู้เรื่องที่ตนได้ฝากสามเณรไว้กับเจ้าอาวาส

เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ไม่ชอบแสดงตัว ไม่ชอบอวดตน อยู่แบบเรียบง่าย จึงทำให้คนที่ไม่เคยรู้จักและไม่รู้ว่าท่านเป็นใคร แต่กลับคิดว่าเป็นเพียงหลวงตารูปหนึ่ง

เรื่องที่สาม ถูกไล่ในงานผูกพัทธสีมา

นับตั้งแต่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้เป็นเจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธ) ในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ถึงปี พ.ศ. ๒๕๓๙ งานของวัดในเขตปกครองที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ถือเป็นเรื่องสำคัญมาก และไปร่วมงานของวัดในเขตการปกครองของภาคทุกครั้ง เว้นไว้แต่อาพาธ

หรือชราภาพมาก ก็คือ **งานผูกพัทธสีมาฝังลูกนิมิต**

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ ปรากฏว่า วัดบางพระ อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช จัดงานฝังลูกนิมิต ท่านเจ้าคุณพระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทโก ป.ธ.๙) วัดบวรนิเวศวิหาร ในสมัยที่ยังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระศรีวิสุทธิญาณ ได้กราบทูลเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช วัดราชบพิธ และพระเถระอื่น ๆ เป็นอันมาก ไปร่วมงานผูกพัทธสีมาครั้งนั้น เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (จับ) ในฐานะที่เป็นเจ้าคณะภาคก็ไปรอรับเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชอยู่ที่หน้าอุโบสถในวัดนั้นด้วย โดยยืนอยู่ที่ประตูทางเสด็จผ่านของสมเด็จพระสังฆราชแต่ผู้เดียว

ในขณะนั้นเอง ได้มีพระรูปหนึ่งที่มาในงานนี้ ไม่รู้จักเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ว่าเป็นใคร แต่สำคัญผิดว่าเป็นพระหลวงตาที่ไปยืนอยู่ตรงนั้น จึงร้องตะโกนเรียกว่า *"พ่อหลวง (ภาษาภาคกลางคือหลวงตา) อย่าไปยืนขวางประตูอยู่ สมเด็จพระสังฆราชกำลังจะเสด็จมา"*

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ แม้ได้ฟังเข้าเช่นนั้น ก็ไม่ถือสาหาความอะไรกับพระรูปนั้น เพราะท่านคงไม่รู้ว่าสมเด็จคือใคร แต่พอมารู้ภายหลังว่า ผู้ที่ตนตะโกนให้ออกไปนั้นคือเจ้าพระคุณสมเด็จฯ

จึงรู้สึกไม่สบายใจ เพราะเข้าใจผิด ทั้งนี้ก็เพราะเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ไม่ชอบแสดงตัวว่าท่านคือใคร และชอบเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย จึงทำให้ผู้ที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน คิดว่าท่านเป็นหลวงตาหรือเป็นพระธรรมดา

๑๕. ทันคนและไม่ไปตามกระแสของโลก เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทันคนและไม่ค่อยไว้วางใจใครง่าย ๆ ทั้งไม่เห่อไปตามหรือทำตามกระแสของโลก ข้อนี้มีตัวอย่างเป็นอันมากในชีวิตของท่าน เช่น

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๘ ในสมัยที่ข้าพเจ้ายังเป็นสามเณรอยู่ได้มีโอกาสเดินทางโดยเรือไปทอดกฐินกับคณะของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ซึ่งไปทอดที่วัดทองบ่อ อ.บางปะอิน จ.พระนครศรีอยุธยา โดยเช่าเรือลำใหญ่ไปประมาณ ๕๐ คน ทั้งพระภิกษุสามเณร และคณะญาติโยม โดยมีเจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นประธานในการไปทอดกฐินครั้งนั้น

ในการเดินทางไปทอดกฐินที่วัดทองบ่อในปีนั้น ในระหว่างทาง ขณะเรือยนต์ลำใหญ่ซึ่งเป็นเรือโดยสารนำคณะกฐินล่องขึ้นเหนือไปตามแม่เจ้าพระยา เกือบถึงพระราชวังปะอิน ได้มีเรือหางยาวลำหนึ่ง วิ่งเข้ามาเทียบเรือยนต์ของคณะเดินทาง ขณะนั้น

ได้มีชายฉกรรจ์จะขึ้นมาบนเรือของคณะ ดูเหมือนประมาณ ๓-๔ คน เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เห็นเหตุการณ์เช่นนั้นเข้า เกรงว่าพวกที่เข้ามานั้นจะมาร้าย ท่านจึงเดินออกไปที่เรือลำนั้นโดยไม่พรั่นพรึงต่อคนพวกนั้น เมื่อเขาเห็นท่านเดินออกมา ก็พากันถอยออกไป ผู้เขียนยังไม่ทราบแน่เหมือนกันว่า พวกนั้นเอาเรือของตนเข้ามาเทียบเรือของเราเพื่อประสงค์อะไรกันแน่ แต่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็รีบเดินออกไปพบพวกนั้น จึงไม่มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น

เหตุที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ต้องนำผ้ากฐินไปทอดที่วัดทองบ่อในครั้งนั้น หรือแม้แต่เมื่อวัดนี้มีงานสำคัญ เช่น ผูกพัทธสีมาเป็นต้น เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็จะไปช่วยเหลือเสมอ ทั้งนี้ก็เพราะว่า เจ้าอาวาสวัดทองบ่อในขณะนั้น คือ **พระครูปริยัติมุนี** (กรุด เขมโก) ซึ่งเป็นชาวมอญอยุธยา เป็นศิษย์ของท่าน และมีศิษย์ของพระครูปริยัติมุนีไปบวชเรียนที่วัดโสมนัสวิหารสืบต่อกันมานาน แม้ **คุณสมควร ตรีทิพย์** สมัยเมื่ออุปสมบทอยู่ ซึ่งเป็นเลขานุการเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็เป็นคนเชื้อมอญอยุธยา ซึ่งเป็นศิษย์ของพระครูปริยัติมุนี ได้มาอยู่วัดโสมนัสวิหารตั้งแต่เป็นสามเณร

กล่าวกันว่า **มหากรุด เขมโก** ซึ่งภายหลังได้เป็น**พระครูปริยัติมุนี** นั้นเป็นชาวมอญอยุธยา เคยเป็นทหารเรือมาก่อน ได้

ออกบวชเป็นพระธรรมยุตมอญที่วัดทองบ่อเมื่ออายุได้ ๕๐ ปีแล้ว ได้สั่งพระที่เป็นศิษย์ให้มาเรียนบาลีในกรุงเทพฯ โดยมาอยู่ที่วัดโสมนัสวิหารหลายรูปแล้ว เรียนบาลีไม่สำเร็จ ต้องกลับวัดหมด ท่านจึงได้เดินทางเข้าเรียนบาลีด้วยตนเอง โดยพักอยู่ที่กุฏิด้านมุมคณะ ๔ ใกล้มาทางด้านพระวิหารของวัด เมื่ออายุได้ ๖๐ ปีแล้ว ในราว พ.ศ. ๒๔๘๕ จนพระอื่น ๆ ในวัดต่างพากันพูดว่า *"พระอายุมากอย่างท่าน เรียนบาลีจนสากกระเบือออกดอกนั่นแหละจึงจะสอบได้"*

คำพูดเช่นนี้เหมือนดูถูกท่านอย่างแรง เพราะท่านมาเรียนเมื่ออายุมากแล้ว อาจารย์สอนบาลีของท่านคือเจ้าพระคุณสมเด็จฯ นั่นเอง

ท่านใช้ความมานะพยายามเรียนบาลีอย่างจริงจัง จนสามารถสอบ ป.ธ.๕ ได้ กล่าวกันว่า เมื่อท่านสอบได้ ป.ธ.๓ ท่านได้นำสากกระเบือมาตั้งไว้หน้าห้องภายในกุฏิของท่าน แล้วนำดอกไม้มาปักไว้หรือตั้งไว้ที่สากกระเบือนั้น ไม่ทราบว่าท่านมีอักษรเขียนบอกไว้ด้วยหรือเปล่า ถ้ามีน่าจะเขียนบอกไว้ว่า ***"สากกระเบือออกดอกแล้วโว้ย"***

การที่ท่านได้ทำเช่นนี้ก็เพื่อลบคำสบประมาทของเพื่อน ๆ

ของท่านในสมัยนั้น โดยท่านทำได้จริงแม้จะมีอายุมากแล้ว นับว่าน่าสรรเสริญในความมานะพยายามในการเรียนบาลีของท่าน เพราะส่งศิษย์มากี่คน ๆ ก็ไม่สำเร็จสักคน ท่านจึงมาเรียนเองและประสบความสำเร็จดังกล่าวแล้ว

เมื่อท่านได้เปรียญ ๕ แล้ว ท่านก็กลับวัดทองบ่อตามเดิม และได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น **"พระครูปริยัติมุนี"** ในเวลาต่อมา และได้มรณภาพจากไม่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๑ นับเป็นพระสงฆ์ที่เคร่งครัดพระธรรมวินัย และเป็นนักการศึกษาที่น่าอนุโมทนามากผู้หนึ่งในคณะสงฆ์รามัญธรรมยุต

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นนักต่อสู้เพื่อความถูกต้อง และไม่ยอมใครง่าย ๆ เช่น เมื่อท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหารใหม่ ๆ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ในสมัยนั้น ที่ธรณีสงฆ์ของวัดโสมนัสวิหารซึ่งทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้เช่าจากวัดไปดำเนินการในการปลูกอาคารบนที่ดินของวัดให้ประชาชนเช่า แล้วจ่ายค่าเช่าให้วัดประจำเดือนทุกเดือน แต่ต่อมาเจ้าหน้าที่ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ผู้ดำเนินการเก็บค่าเช่าในที่ดินวัดบริเวณสนามมวยราชดำเนินและสองฟากฝั่งถนนนครสวรรค์และตลาดนางเลิ้ง รวม ๒๐ ไร่ ๓ งาน ไม่ยอมจ่ายค่าเช่าให้แก่วัด

โดยอ้างว่าที่ดินทั้งหมดนั้นเป็นของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

โดยการดำเนินการเรียกที่ธรณีสงฆ์ของวัดคืนในสมัยนั้นอยู่ในราวปี พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๔๙๒ วัดโสมนัสวิหารทรุดโทรมมาก เพราะเสนาสนะ พระอุโบสถ พระวิหาร และพระเจดีย์ สร้างมานานเกือบ ๑๐๐ ปีแล้ว และวัดก็ไม่มีทุนในการบูรณะเพียงพอ เพราะเป็นวัดใหญ่ และเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็ไม่มีนโยบายในการเรี่ยไรใคร ๆ จึงหวังจะได้ที่ธรณีสงฆ์ของวัดคืนมา เพื่อจะได้เก็บค่าเช่ามาบูรณะวัดที่กำลังทรุดโทรมมาก

ทราบว่าในสมัยนั้น เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้ไปกราบทูลปรึกษากับสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร และได้รับความเห็นชอบจากสมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระองค์นั้น ให้วัดเรียกที่ธรณีสงฆ์คืน เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จึงได้ดำเนินการจนประสบความสำเร็จ

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ที่เจ้าพระคุณสมเด็จได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหารนั้น **คุณพระบริหาร**ได้เป็นไวยาวัจกรวัดอยู่ แต่ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ **พันตรีหลวงอัมรินทร์รักษา** (เนื่อง เกตุนิมิ) ได้เป็นไวยาวัจกรวัด ดังที่ได้กล่าวไว้ในประวัติเรื่องธรณีสงฆ์ของวัดตอนหนึ่งว่า

*“ทางวัดได้ดำเนินการเรื่องธรณีสงฆ์กับทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งได้เช่าไปเป็นเวลานาน จึงได้ถอนการจัดผลประโยชน์จากกรมการศาสนา มามอบถวาย **หม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์** ทรงช่วยดำเนินการสำเร็จเรียบร้อยในชั้นศาล แล้วได้ปรับปรุงสัญญากันใหม่ พอสมควรแก่สภาพปัจจุบัน และท่านไม่ได้ทรงคิดผลตอบแทนจากทางวัดเลย (เพราะทรงถือว่า วัดโสมนัส-วิหารเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้เป็นพระอัยกาของท่านเป็นผู้สถาปนาวัดนี้ จึงทรงดำเนินการช่วยเหลือวัดจนได้ที่ธรณีสงฆ์คืนมา) ซึ่งเป็นที่ชื่นชอบและถวายอนุโมทนาของพระภิกษุสามเณรวัดโสมนัสวิหารเป็นอย่างยิ่ง และในการนี้**พันตรีหลวงอมรินทร์รักษา** (เนื่อง เกตุนิมิ) ซึ่งเป็นไวยาวัจกรได้เป็นกำลังอีกผู้หนึ่งในการเรียกร้องที่ธรณีสงฆ์ของวัดคืนมาได้”*

ทราบว่าในการที่ทางวัดเรียกที่ธรณีสงฆ์คืนมาให้ในครั้งนั้น **มหาลาภ สุขศิริ** อดีตพระมหาเปรียญ ป.ธ.๕ ซึ่งเป็นพระมหาเปรียญวัดโสมนัสวิหารสมัยนั้น ได้เป็นกรรมการดำเนินการในเรื่องที่ดินธรณีสงฆ์ของวัดด้วยผู้หนึ่ง ได้เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า เดิมทีทางวัดจะแพ้ความครั้งนี้อยู่แล้ว เพราะวัดไม่มีหลักฐานเอกสารใด ๆ ไปยืนยันต่อศาลให้เป็นที่น่าเชื่อได้เพียงพอ แต่ก็นับว่าโชคดี เหมือน

กับมีเทพเจ้ามาดลบันดาลให้ทางวัดได้รับเอกสารสำคัญในการเช่าที่ธรณีสงฆ์ในสมัยที่กรมการศาสนาเป็นผู้ดำเนินการแทนวัดอยู่ คือ

วันหนึ่ง ได้มีคนใช้บ้านคุณหลวงคนหนึ่ง ซึ่งบ้านอยู่ใกล้สนามมวยราชดำเนิน ได้นำเอกสารเรื่องการเช่าที่ธรณีสงฆ์ของวัดอันเป็นเอกสารเก่าไปทิ้งที่กองขยะข้างสนามมวยราชดำเนิน มีผู้ไปพบเอกสารสำคัญนี้เข้าจึงนำไปมอบให้หลวงอมรินทร์รักษาไวยาวัจกรวัด อันมีบ้านอยู่ที่บ้านไวยาวัจกรวัด ที่อยู่ด้านหลังวัดใกล้สนามมวยราชดำเนิน แล้วคุณหลวงฯ ก็ได้นำเอกสารนี้ไปมอบให้ **หม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์** ซึ่งท่านก็นำเอกสารใบเสร็จค่าเช่าที่ธรณีสงฆ์วัดที่คนเคยเช่าต่อกรมการศาสนา ไปมอบให้ทางศาลได้รับทราบเป็นหลักฐาน จึงทำให้ทางศาลยอมรับหลักฐานชิ้นนี้ทางวัดจึงได้ที่ธรณีสงฆ์คืนมาตามเดิม

ในเรื่องเรียกที่ธรณีสงฆ์คืนครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่า เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีจิตใจเด็ดเดี่ยวและกล้าหาญในการรักษาผลประโยชน์ของวัด และเป็นเหตุให้ท่านอ่านและศึกษากฎหมายต่าง ๆ ของบ้านเมือง จนมีความรู้ด้านกฎหมายดีผู้หนึ่งในภายหลัง

๑๖. ไม่ชอบรบกวนเรี่ยไรใคร เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ไม่ชอบรบกวนเรี่ยไรหรือบอกบุญใคร เมื่อจะทำบุญอะไรที่ไหน ท่าน

ก็บริจาคของท่านเองเป็นส่วนใหญ่ ถ้าจะบอกใครบ้างก็เฉพาะศิษย์และญาติมิตรที่คุ้นเคยและใกล้ชิดเท่านั้น

ในวัดโสมนัสวิหาร ไม่ว่าทำบุญอะไร ห้ามทำฎีกาเรี่ยไรเด็ดขาด แม้จะเป็นงานวัดก็ตาม ในพระวิหาร ห้ามพระภิกษุสามเณรบอกฎีกาเรี่ยไร ห้ามทำฎีกาในนามวัดโสมนัสวิหาร ท่านไม่ชอบรบกวนเรี่ยไรใคร เกรงว่าจะก่อความเดือดร้อนให้แก่คนอื่น แม้ท่านไปทำบุญที่ใด ในเรื่องอะไร ก็ทำอย่างเงียบ ๆ และเรียบ ๆ ไม่อยากเอาหน้า

ฉะนั้น ในวัดโสมนัสวิหาร แม้ในปัจจุบัน ก็ห้ามพระภิกษุสามเณรออกฎีกาเรี่ยไรในนามของวัดโสมนัสวิหาร เว้นไว้แต่พระภิกษุรูปนั้นทำเป็นการส่วนตัว เพื่อไปทอดผ้าป่าหรือกฐินที่วัดอื่น ถือธรรมเนียมปฏิบัติเช่นนี้ตลอดมา เว้นไว้แต่มีกล่องบริจาคไว้ในพระวิหาร ใครจะทำบุญเท่าไรหรือไม่ก็ไม่มีการบังคับขอร้อง

ถ้าจะทำบุญอะไร เช่น วันอดีตเจ้าอาวาส หรือเพื่อช่วยภัยพิบัติต่าง ๆ ในต่างจังหวัด ก็เพียงแต่บอกให้ทราบกันและช่วยบริจาคกันตามกำลังศรัทธา โดยถือกันมาเป็นธรรมเนียมของวัดโสมนัสวิหาร จนกระทั่งปัจจุบัน

อีกประการหนึ่ง เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ไม่นิยมจัดงานวัด

ให้มีการละเล่นต่าง ๆ อย่างที่วัดเป็นจำนวนไม่น้อยได้จัดกันเป็นประจำในหลายท้องที่ในประเทศของเรา เพราะท่านถือว่าเป็นไปแบบชาวโลก และไม่เป็นไปเพื่อความสงบ

เท่าที่ทราบ นับตั้งแต่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นเจ้าอาวาสวัดนี้มา ๕๐ ปีจนถึงปี ๒๕๓๙ ที่ท่านได้มรณภาพ วัดโสมนัสวิหารได้จัดงานฉลองวัดเป็นพิเศษ และมีการละเล่นต่าง ๆ ที่ลานหน้าวัดก็เฉพาะเมื่อคราวฉลองวัดครบ ๑๐๐ ปี ในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ เท่านั้น

ข้าพเจ้าในฐานะเป็นเจ้าอาวาสวัดนี้ ได้ดำริว่า ในวันครบรอบ ๑๕๐ ปีในปลายปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ทางวัดจะได้จัดงานฉลองวัดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ถ้าจะรอให้ครบรอบ ๒๐๐ ปี ในปี พ.ศ. ๒๕๙๙ ก็เห็นว่า ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัดที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน คงจะเกือบไม่มีใครเหลือที่จะร่วมงานฉลองวัดในครั้งนั้นได้ ดังนั้น ทางวัดโสมนัสวิหาร จึงได้จัดงานวัดขึ้นเป็นครั้งที่ ๒ ในปี ๒๕๔๙ นับแต่ได้สร้างวัดนี้มา ๑๕๐ ปี

๑๗. มีเมตตาต่อคนและสัตว์ทั้งหลาย เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ในบางครั้งจะแสดงอาการโกรธหรือฉุนเฉียวออกมาให้ปรากฏ ซึ่งพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัดจะรู้สึกกลัวท่าน โดยมองดูว่าท่านดุ แต่โดยทั่วไปแล้ว ท่านใจดีและมีเมตตาต่อคนทั้งหลาย ชอบช่วย

เหลือเกื้อกูลและมีความปรารถนาดีต่อพระภิกษุสามเณร และฆราวาสผู้เป็นศิษย์และญาติมิตรของท่านมาก ท่านไม่นิยมสั่งสมของต่าง ๆ เมื่อมีผู้ถวายท่านมา ท่านมักจะแจกให้แก่พระเณรและคนที่ควรให้จนเกือบหมดสิ้น พอถึงวันทำบุญวันเกิด ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ของทุกปี ท่านจะทำบุญเลี้ยงพระทั้งวัด และนิมนต์พระผู้ใหญ่จากต่างวัดมาเจริญพระพุทธมนต์และฉันเพลทุกปี ของที่มีผู้ถวายที่เคยเก็บไว้ ก็จะนำออกมาให้พระภิกษุสามเณรในวัดจับสลากกันทุกปีในการทำบุญวันเกิดของท่าน

ในด้านความเสียสละและมีเมตตาต่อผู้อื่นของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ นั้น บรรดาศิษย์และญาติมิตรผู้ใกล้ชิดย่อมซาบซึ้งน้ำใจเสียสละและเมตตาธรรมของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ อยู่โดยทั่วกัน

ในช่วงที่มีเวลาว่าง ท่านจะชอบนั่งคุยเรื่องต่าง ๆ และเล่านิทานขำขันให้แก่ศิษย์และผู้ที่คุ้นเคยฟังอยู่เสมอ โดยเฉพาะเด็ก ๆ นักเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดโสมนัสวิหาร ซึ่งมานั่งคุยกับสมเด็จฯ และท่านมักให้รางวัลต่าง ๆ อยู่เป็นประจำแก่นักเรียนที่เรียนเก่ง พูดเก่งในการโต้วาที (เพราะเจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียน พุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นที่วัดโสมนัสวิหาร ในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ และโรงเรียนนี้ยังดำเนินการอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน)

ดังนั้น เมื่อมีงานประจำปีของโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ท่านจะไปนั่งเป็นประธาน รวมทั้งไปเยี่ยมนักเรียนตามชั้นต่างๆ เป็นครั้งคราว นักเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์บางคนที่ขัดสน ท่านยังส่งให้เรียนจนจบปริญญาตรี ท่านจะรู้สึกสบายใจเมื่อเด็ก ๆ นักเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์มาเยี่ยมท่าน และชอบนั่งคุยกับเด็ก ๆ เหล่านี้ด้วยความยินดีเสมอ เด็ก ๆ โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์จะชอบเข้าพบท่าน และทุกคนจะเรียกเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ว่า **"หลวงปู่"** อย่างสนิทใจและด้วยความภูมิใจ ที่พระผู้ใหญ่อย่างสมเด็จฯ มีเมตตาต่อพวกเขา

สมเด็จฯ รักสัตว์และชอบให้อาหารแก่สัตว์อยู่เป็นประจำที่หน้ากุฏิของท่าน ในสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่นั้น มีต้นประดู่ใหญ่อยู่ ๑ ต้น และมีกระรอกหลายตัวชอบมากินอาหารที่ท่านนำมาเลี้ยงมันทุกวัน ท่านรู้สึกสบายใจ ยิ้มแย้มแจ่มใสเมื่อได้ให้อาหารแก่กระรอกที่ต้นไม้หน้ากุฏิของท่านประจำวัน

นอกจากนี้ ท่านยังมีสุนัขตัวโปรดอยู่ตัวหนึ่งชื่อ **"ไอติม"** ท่านรักมันมาก และมันก็ชอบติดตามท่านเมื่อเดินไปไหนมาไหนภายในวัดอยู่เสมอ แต่พระเณรบางรูปและเด็กวัดบางคนไม่ชอบมันเพราะบางครั้งมันชอบคำราม มันชักจะเบ่ง เมื่อพระเณรหรือเด็ก

บางคนเดินเข้าไปใกล้มันบนกุฏิสมเด็จฯ มันคงถือว่า *'มันเป็นหมาสมเด็จฯ'* เข้าทำนองว่า *'ศิษย์เรือนท่าน หลานเจ้าวัด'*

๑๘. **มีความละเอียดรอบคอบในการกระทำทุกอย่าง** ไม่ว่างานอะไร มีหน้าที่อะไรทุกอย่าง ถ้าเป็นงานในหน้าที่ที่ท่านต้องรับผิดชอบแล้ว เจ้าพระคุณสมเด็จฯจะทำด้วยความละเอียดและรอบคอบเสมอ และติดตามผลงาน เช่น การเขียนหนังสือ ร่างหนังสือราชการ และการตรวจปรู๊ฟหนังสือ เป็นต้น ท่านจะทำด้วยความรอบคอบและถี่ถ้วนเสมอ และผลงานออกมาดีเป็นที่น่าพอใจ เพราะท่านทำงานในกองตำราของมหามกุฏราชวิทยาลัยอยู่นาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๗ จนถึงมรณภาพ หนังสือหรือจดหมายที่ส่งมาให้ท่านได้อ่าน ท่านอ่านดูครู่เดียวก็รู้ทันทีว่า มีคำผิดหรือส่วนบกพร่องอยู่จุดใดบ้าง แล้วจะทำเครื่องหมายหรือแก้มาให้ ทั้ง ๆ ที่ผู้จัดทำหนังสือเสนอท่านคิดว่าตนเองตรวจดูดีแล้วว่าไม่ผิด แต่บ่อยครั้งที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทักท้วงและแก้ให้ใหม่

ในการรับผ้าพระกฐินของวัดโสมนัสวิหารทุกปี ท่านจะเป็นผู้กะและตัดสบงเองและทำได้รวดเร็วและถูกต้องดีมาก เพราะท่านชำนาญและถนัดในงานเช่นนี้

แม้ในงานอื่น ๆ ถ้าเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ต้องรับผิดชอบ

ดูแลแล้ว งานนั้นจะสำเร็จเรียบร้อยและเป็นที่พอใจเสมอ เพราะท่านเป็นผู้สุขุมรอบคอบในการทำงานทุกอย่าง

๑๙. ชำนาญในสังฆกรรมทุกอย่าง เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นผู้แตกฉานในพระวินัย และเคร่งครัดในพระวินัยมาก ทั้งชำนาญในสังฆกรรมทุกอย่าง ไม่ว่าการอุปสมบท การออกเสียงภาษาบาลีที่ถูกต้อง การกรานกฐิน การสวดสมมติเจ้าหน้าที่สงฆ์ในการทำหน้าที่นั้น ๆ เช่น **ภัตตุทเทสก์ เสนาคาหาปกะ ภัณฑาคาริก การออกจากอาบัติสังฆาทิเสส** โดยเฉพาะในด้านสีมาทุกชนิด ไม่ว่าในการสวดถอด สวดผูกสีมา และการอยู่กรรมสำหรับผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส เรื่องสีมาชั้นเดียว สีมา ๒ ชั้น คือ มหาสีมา โบสถ์ชั้นเดียว หรือโบสถ์ ๒ ชั้น ท่านอธิบายได้อย่างมีหลักฐานอ้างอิงพระไตรปิฎกอย่างชัดเจนทั้งสิ้น

ข้าพเจ้าเอง (ผู้เขียน) เคยเข้าไปกราบเรียนปรึกษาท่านหลายครั้ง ในด้านพระวินัยที่ยังเคลือบแคลงสงสัยอยู่ ท่านก็ตอบอธิบายให้อย่างเป็นที่พอใจ บางครั้ง มีพระเถระต่างจังหวัดเขียนหนังสือถามเกี่ยวกับพระวินัยมาหลายข้อให้ท่านตอบส่งไป แล้วท่านบัญชาให้ข้าพเจ้านำไปตอบ และพิมพ์มาให้ท่านตรวจดู แล้วส่งไปยังพระเถระที่ถามมา หรือแม้แต่ผู้ต้องสังฆาทิเสส แล้วต้อง

อาบัติสังฆาทิเสสอื่นซ้ำเข้าไปอีกขณะที่กำลังอยู่ปริวาสกรรม เมื่อเขียนไปให้ตรวจดูแล้ว ท่านจะแก้ไขมาให้อย่างเป็นที่น่าพอใจเสมอ

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จึงถือว่า**เป็นเพชรน้ำเอกในด้านพระวินัยในคณะสงฆ์ไทย** โดยเฉพาะในคณะธรรมยุต ปัจจุบันเมื่อท่านมรณภาพแล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกว้าเหว่ขาดที่พึ่งในด้านนี้ เมื่อเกิดข้อสงสัยในพระวินัยอันซับซ้อนและมีเงื่อนงำบางข้อ จึงต้องค้นคว้าหาหลักฐานหรือสอบถามพระเถระผู้รู้เอาเอง

๒๐. ชำนาญปักขคณนา เนื่องจากเจ้าพระคุณสมเด็จฯ สนใจด้านพระวินัยและแตกฉานด้านพระวินัยมาก จึงศึกษาเรื่องปักขคณนาชำนาญ จนสามารถเดินปักข์และสวดปักข์ได้คล่อง ปกติวัดโสมนัสวิหารจะสวดปักขคณนาทุก ๑๕ วัน หรือทุกวันอุโบสถ ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ โดยมีแผ่นกระดานปักขคณนาเป็นอักษรขอมตั้งไว้สำหรับเดินปักข์เป็นประจำ เพราะเป็นวัดที่เป็นแบบแผนของคณะธรรมยุตหรือต้นวงศ์ของคณะธรรมยุตมาตั้งแต่เริ่มสร้างวัด

การคำนวณวันพระหรือวันธรรมสวนะ หรือวันอุโบสถที่แม่นยำ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงจัดทำไว้ตั้งแต่เมื่อยังทรงผนวช และได้ใช้เป็นหลักคำนวณ

วันพระตามปักข์ ใช้อยู่ในคณะธรรมยุตจนถึงปัจจุบัน

ในวัดโสมนัสวิหาร ผู้ที่สวดทำปฏิทินปักขคณนาได้และชำนาญปักขคณนามีอยู่ ๒ รูป คือ **เจ้าพระคุณสมเด็จฯ** และ **พระราชภัทราจารย์** (ลอย สิริคุตฺโต ป.ธ.๖) โดยพระราชภัทรา-จารย์ได้เรียนปักขคณนาจากเจ้าพระคุณสมเด็จฯ จนสามารถคำนวณปักข์ของคณะธรรมยุตใช้กันอยู่หลายสิบปี และคำนวณปักข์ล่วงหน้าไว้ได้ถึง ๑๕๐ ปี

ข้าพเจ้าเองก็มีความเข้าใจเรื่องปักขคณนาพอสมควร เพราะได้เรียนจากพระราชภัทราจารย์ เมื่อประมาณ ๔๕ ปีมาแล้ว เมื่อเริ่มสนใจปักขคณนา ก็สามารถเดินปักข์ได้ และพอจะแนะนำผู้อื่นได้ แต่ไม่ถึงกับชำนาญ ปัจจุบันในวัดโสมนัสวิหาร ข้าพเจ้าได้เปลี่ยนแผ่นกระดานปักขคณนา จากอักษรขอมมาเป็นอักษรไทย แล้วนำคำบทสวดปักขคณนาเฉพาะข้อความที่ต้องเปลี่ยนไปตามปักข์ทุก ๑๕ วัน มาเป็นอักษรไทยมาติดไว้ที่แผ่นปักขคณนา เพื่อจะได้อ่านและสวดได้ง่าย สำหรับพระที่ต้องสวดเปลี่ยนปักข์ทุกวันอุโบสถที่ต้องสวดพระปาฏิโมกข์

อนึ่ง ในวัดโสมนัสวิหาร ปัจจุบันนี้ ได้มีพระที่คำนวณปักข์ได้อีกรูปหนึ่ง คือ **พระวิวัฒน์ ธมฺมวฑฺโฒ** สัทธิวิหาริกในเจ้าพระ

คุณสมเด็จฯ และเป็นศิษย์ของข้าพเจ้า ท่านจบปริญญาโทมาทางด้านคอมพิวเตอร์จากประเทศสหรัฐอเมริกา ได้สนใจด้านปักขคณนา แล้วคำนวณปักข์ไว้ด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ จะคำนวณล่วงหน้าไปสักกี่ปีก็ได้ นับเป็นสิ่งที่ควรแก่การอนุโมทนา เพราะผู้ที่ชำนาญปักขคณนาในคณะธรรมยุตปัจจุบันมีน้อยมาก ท่านผู้ใดต้องการรายละเอียดก็สอบถามพระวิวัฒน์ได้ เพราะท่านมีแผ่นดิสค์เรื่องปักข์เก็บไว้แล้ว จึงไม่ยากสำหรับผู้ชำนาญคอมพิวเตอร์

๒๑. มีสายตาดีมาก เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีสายตาดีมาก แม้จะมีอายุเข้าสู่วัยชราถึง ๘๙ ปีแล้ว ก็ยังไม่ใช้แว่นสายตา ท่านอ่านหนังสือต่าง ๆ ได้อย่างสบายโดยไม่ใช้แว่นสายตา นับว่าเป็นเอกลักษณ์และเป็นบุญของท่านในด้านนี้

๒๒. อารมณ์ดีและชอบเล่านิทาน ถ้าวันใดเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีเวลาว่าง และได้นั่งคุยกับผู้ที่ถูกใจและคุ้นเคย ท่านมักจะเล่านิทานสนุก ๆ แปลก ๆ ให้ฟัง ดังเรื่องต่าง ๆ ในหนังสือนิทานสมเด็จฯ ที่ทางวัดโสมนัสวิหารได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วเป็นครั้งที่ ๒ โดยพิมพ์ครั้งหลังสุดในปี ๒๕๔๘

๒๓. ไม่ชอบสร้างเหรียญหรือรูปเหมือน เนื่องจากเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ไม่อยากโอ้อวด ไม่อยากดัง ชอบอยู่อย่างสงบ

ไม่นิยมสร้างเหรียญหรือรูปเหมือนของท่าน แม้ท่านจะเป็นสมเด็จและมีคนเคารพนับถือมากก็ตาม ใครจะมาขอสร้างเหรียญหรือรูปเหมือนของท่าน ท่านจะไม่อนุญาตเด็ดขาด เพราะท่านไม่นิยมและไม่ชอบ โดยท่านบอกว่า *"บูชาพระพุทธเจ้าหรือพุทธรูปนั้นดีที่สุดแล้ว"* เพราะท่านยึดมั่นในพระรัตนตรัยมาก ไม่อยากให้ศิษย์ของท่านหลงออกนอกทางพระพุทธศาสนา แม้ถึงกระนั้นก็ยังมีศิษย์ของท่านบางคน ต้องการจะมีรูปเหรียญหรือรูปเหมือนของท่านเป็นที่ระลึกและกราบไหว้บูชา จึงมีการสร้างรูปเหมือนของท่านขึ้นในปัจจุบัน หลังจากท่านได้มรณภาพไปแล้ว

๒๔. มีศีลาจารวัตรน่าเลื่อมใส เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นผู้มั่นคงในพระรัตนตรัยมาก และแตกฉานในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะพระวินัยแล้ว ท่านเคร่งครัดในศีลมาก รักษาพระวินัยทุกกระเบียดนิ้ว ไม่ยอมให้บกพร่อง ถ้าพลั้งเผลอไปบ้าง ท่านจะแสดงอาบัติไม่เก็บไว้นาน และท่านยังสอนย้ำพระภิกษุสามเณรอื่นในการปกครองให้เคร่งครัดและรักษาพระวินัยให้ถูกต้องอยู่เสมอ แม้ในภาคการปกครองของท่านในภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธ) หากฝ่าฝืนก็อาจจะอยู่ในวัดนั้น ๆ ไม่ได้

๒๕. เอาใจใส่กรรมฐาน เจ้าพระคุณสมเด็จฯ แม้จะไม่ใช่

พระฝ่ายอรัญญวาสี แต่ก็ไม่ทอดทิ้งการปฏิบัติกรรมฐาน และเอาใจใส่ในการปฏิบัติกรรมฐานอยู่เสมอ จะเห็นได้ชัดว่า ภายในพรรษาทางวัดโสมนัสวิหารจะทำกรรมฐานทุกวันโกนหลังสวดมนต์ทำวัตรเย็นเพื่อนำพระนวกะปฏิบัติกรรมฐาน ถ้าท่านลงโบสถ์ในวันนั้น ท่านก็จะอธิบายหลักกรรมฐานก่อนพาพระภิกษุสามเณรนั่งสมาธิเสมอ

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นต้นมา (ถ้าจำไม่ผิด) เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้วางกฎระเบียบหลังจากการแสดงพระธรรมเทศนากัณฑ์เช้าภาคเช้าทุกวันพระว่า เมื่อเทศน์จบแล้ว จะเหลือเวลาไว้ประมาณ ๑๐ นาที ก่อน ๑๐.๓๐ น. ให้ทั้งพระภิกษุสามเณรทุกรูป และอุบาสกอุบาสิกาทุกคน นั่งสมาธิ ๑๐ นาที ธรรมเนียมนี้ทางวัดโสมนัสวิหารยังถือปฏิบัติกันอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน นับว่าเป็นอุบายที่ดีมาก จะได้มีทั้งการรับศีลของอุบาสกอุบาสิกา ทั้งการฟังเทศน์และการนั่งสมาธิของทุกท่านที่มาร่วมฟังธรรมทุกวันธรรมสวนะซึ่งบางวัดก็อาจจะนำไปใช้ปฏิบัติได้ในวัดของตน

อีกประการหนึ่ง เนื่องจากข้าพเจ้าเองได้สนใจการปฏิบัติกรรมฐานมาตั้งแต่เรียนจบหลักสูตรพระธรรมทูตไปต่างประเทศของทางคณะสงฆ์ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ จึงได้นำพระนักศึกษาของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยไปปฏิบัติกรรมฐานในต่างจังหวัด

ที่จันทบุรี ปีละ ๑๕ วัน นับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ มาจนถึงปัจจุบัน และในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้เปิดอบรมกรรมฐานหลักสูตร ๕ วัน สำหรับฆราวาส ที่วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นครั้งแรก แต่ต่อมาเปลี่ยนเป็นหลักสูตร ๗ วัน และเปิดหลักสูตรวิปัสสนาชั้นสูง ๑๐ วัน ที่วัดญาณสังวราราม อ.บางละมุง จ.ชลบุรี เป็นรุ่นแรกในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ โดยได้เปิดหลักสูตรทั้ง ๒ นี้ขยายออกไปในต่างจังหวัดและในต่างประเทศมาจนถึงปัจจุบัน ได้รับผลเป็นที่น่าพอใจ

ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ข้าพเจ้าต้องการเปิดอบรมกรรมฐานหลักสูตรชั้นต้นขึ้นที่วัดโสมนัสวิหาร จึงได้ขึ้นไปกราบเรียนขออนุญาตต่อเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ท่านอนุญาตให้เปิดได้ด้วยความยินดี โดยพูดว่า *"คุณเองไปช่วยวัดอื่นอยู่มาก มาช่วยวัดเราบ้างก็ดีแล้ว"* ข้าพเจ้าจึงเปิดอบรมกรรมฐานหลักสูตร ๗ วัน มาเช้ากลับเย็น มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ จนถึงปัจจุบันปีละ ๒ รุ่นบ้าง ๓ รุ่นบ้าง ๖ รุ่นบ้าง ๗ รุ่นบ้าง ๙ รุ่นบ้าง ตามความเหมาะสมมาจนถึงปัจจุบัน (เมื่อสิ้นปี ๒๕๕๐) เปิดมาแล้ว ๙๖ รุ่น ได้รับผลเป็นที่น่าพอใจ และเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็เมตตาไปให้โอวาทในวันเปิดและปิดอบรมในทุกรุ่น เว้นไว้แต่อาพาธและชรามากแล้ว

ปกติในวันปิดการฝึกอบรมกรรมฐานหลักสูตร ๗ วัน

ของวัดโสมนัสวิหาร เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จะไปเป็นประธานในการมอบวุฒิบัตรและให้โอวาทปิดการอบรมทุกรุ่น แต่ในระยะ ๒ ปีก่อนที่ท่านจะมรณภาพ ในราวเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ มีพิธีปิดการอบรมกรรมฐานหลักสูตร ๗ วัน ของวัดโสมนัสวิหารเช่นทุกรุ่น

พอถึงเวลาเกือบ ๑๖.๐๐ น. ของวันนั้น เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้เดินออกจากกุฏิในคณะ ๔ โดยมีพระติดตาม ๑ รูป และศิษย์วัด ๑ คน ได้เดินไปถึงหน้าประตูพระวิหารคด ด้านคณะ ๕ ในวันนั้นท่านรู้สึกเหนื่อยมาก เพราะเกิดโรคหอบขึ้นเมื่อเข้าสู่วัยชรา เมื่อจะเดินต่อไปไหว ท่านจึงไปยืนเกาะซุ้มประตูพระวิหารคด แสดงอาการเหนื่อยหอบอยู่จะเดินต่อไปไม่ไหว จึงหยุดยืนระลึกถึงพระพุทธคุณอยู่ (โดยท่านเล่าให้ฟังภายหลัง) ว่า *"พระพุทธเจ้าแม้จะจวนปรินิพพานแล้ว ก็ยังโปรดสุภัททปริพาชกอยู่ เราเองเป็นสาวกก็จะทำตามอย่างนี้"*

เมื่อนึกถึงพุทธคุณหรือปฏิปทาของพระพุทธองค์ ในเวลาจวนปรินิพพาน เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็เดินต่อไปเพื่อเข้าไปยังวิหารใหญ่ อันเป็นสถานที่ปิดการอบรมกรรมฐานของวัด เมื่อเดินต่อไปจนเกือบถึงบันไดพระวิหารใหญ่แล้วหยุดพักอยู่ที่นั่นอีกครู่หนึ่งแล้วขึ้นสู่วิหารใหญ่ ทำพิธีมอบวุฒิบัตรและให้โอวาทปิดอบรมกรรมฐานรุ่นนั้นจนเสร็จเรียบร้อย

ข้าพเจ้าได้เห็นและได้ทราบถึงน้ำใจอันอดทนและเมตตาของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ในวันนั้นแล้ว รู้สึกสงสารท่านจับใจ ยิ่งได้ทราบว่า ท่านได้ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้าแล้วเดินต่อไป ก็ยิ่งซาบซึ้งในความอดทนและความกรุณาของท่านมากขึ้น จึงได้กราบเรียนว่า *"ในรุ่นต่อไป เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ไม่ต้องมาทำพิธีปิดให้โอวาทในพระวิหาร เกล้าฯ จะนำศิษย์ที่ฝึกจบหลักสูตรแล้วไปถวายสักการะและขอพรเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ที่กุฎิคณะที่ ๔ เอง"* ทั้งนี้ก็เพราะว่า ได้เห็นความลำบากของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ในวันนั้น และเห็นว่าท่านชราภาพและกำลังวังชาก็ลดน้อยถอยลงไปตามลำดับแล้ว

นับตั้งแต่นั้นมา ศิษย์กรรมฐานทุกรุ่นก็ไปถวายสักการะและขอพรจากเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ที่กุฏิท่าน จนกระทั่งท่านได้มรณภาพ

ดังนั้น จึงนับได้ว่า เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นพระมหาเถระผู้ใฝ่ใจในการปฏิบัติกรรมฐานและมีปฏิปทาน่าประทับใจมากรูปหนึ่งในคณะสงฆ์ไทย สมกับอุดมคติของคณะธรรมยุตในยุคแรกที่ว่า

แตกฉานปริยัติ เคร่งครัดพระวินัย

ใฝ่ใจกรรมฐาน รักงานพระศาสนา

๒๖. เลิกสูบบุหรี่ได้เด็ดขาด ในสมัยเมื่อประมาณ ๔๐ ปีมาแล้ว หรือก่อนจากนั้น ชาวโลกหรือคนไทยไม่ถือเรื่องการสูบบุหรี่ เพราะถือว่าเป็นยา เรียกว่ายาสูบ ทั้งชาวบ้านทั่วไปก็ไม่ถือกันถ้าพระภิกษุสามเณรสูบบุหรี่ จึงมีหมากพลูและบุหรี่ถวายพระเสมอ เมื่อมีงานและในพิธีนิมนต์ต่าง ๆ พระจึงสูบบุหรี่ บางท่านก็ติด แต่บางท่านก็ไม่ติด เพราะท่านสูบเพื่อฉลองศรัทธาชาวบ้านเท่านั้น แต่ในกาลต่อมา และโดยเฉพาะในสมัยปัจจุบัน มีการห้ามสูบบุหรี่กันมากทั่วไป และถือว่าเป็นยาเสพติดให้โทษทั้งแก่ตนเองและผู้ที่ได้รับควันบุหรี่เข้าไป

ในหมู่พระสงฆ์ทั่วไป ในสมัยก่อนถ้ามีการสูบบุหรี่ก็ไม่มีใครรังเกียจ เพราะไม่ใช่เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็เคยติดบุหรี่มานาน ตั้งแต่สมัยเป็นพระหนุ่มอยู่ แม้เป็นพระราชาคณะชั้นเจ้าคณะรองที่ **พระธรรมปัญญาจารย์** แล้ว ก็ยังสูบบุหรี่และสูบบุหรี่กาลิกอีกด้วย ใครๆ ก็ทราบอยู่โดยทั่วกัน

แต่นับตั้งแต่วันที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ **สมเด็จพระวันรัต** ในวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ แล้ว เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็ประกาศเลิกสูบบุหรี่เด็ดขาดทั้ง ๆ ที่ในวันนั้นมีผู้นำบุหรี่กาลิกมาถวายเจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็น

จำนวนหลายกระป๋อง แต่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีบัญชาให้นำบุหรี่ทั้งหมดไปถวายพระผู้ใหญ่ในวัดที่ยังสูบบุหรี่อยู่ และท่านเลิกได้เด็ดขาดตั้งแต่วันนั้นจนถึงวันมรณภาพ นับว่าท่านมีจิตใจเด็ดเดี่ยวมาก และเป็นตัวอย่างที่ดีมากแก่พระภิกษุสามเณรทั้งหลายที่ติดบุหรี่ในการจะเลิกสูบบุหรี่ให้เด็ดขาด

ปรากฏว่า ในครั้งนั้น ในวัดโสมนัสวิหารมีพระเถระผู้ใหญ่ ๒ รูป ซึ่งเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสทั้งคู่ คือ **พระราชกวี** (อ่ำ ธมฺมทตฺโต ป.ธ.๖) เจ้าคณะ ๒ และ**พระปัญญาวิสุทธิคุณ** (สนิท ปภสฺสโร) เจ้าคณะ ๑ ได้ประกาศเลิกสูบบุหรี่เด็ดขาดตามเจ้าพระคุณสมเด็จฯ และเลิกได้จริง เพื่อถวายเจ้าพระคุณสมเด็จฯ นับว่าใจเด็ดเดี่ยวและน่านับถือมาก ทั้ง ๆ ที่ติดบุหรี่มานานแล้วเช่นกัน ในวันที่ ๕ ธันวาคม ปีนั้น มีพระเถระวัดโสมนัสวิหารอีก ๒ รูป คือ **พระภัทรศีลสังวร** (ไสว ถาวโร) เจ้าคณะ ๓ และ **พระครูธรรมคุต** (ทวี ปุญฺญวาโห) คณะ ๖ ได้นำบุหรี่ที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ถวายไปหลายกระป๋อง และสูบเข้าไปมากในวันนั้น เพราะถือว่าเป็นบุหรี่ที่มีค่ามาก ทำให้ไอเกือบทั้งคืน นอนไม่หลับถึงกับล้มป่วย จึงตัดสินใจเลิกสูบบุหรี่ตามเจ้าพระคุณสมเด็จฯ อีก ๒ รูป นับว่าเป็นข่าวดีที่ควรอนุโมทนาของสาธุชนมากสำหรับพระ

วัดโสมนัสวิหารสมัยนั้น *ในปัจจุบันวัดโสมนัสวิหารไม่มีพระภิกษุสามเณรติดบุหรี่ นับว่าเป็นสิ่งที่ควรแก่การอนุโมทนาเป็นอย่างมาก*

มีเรื่องเล่าว่า **เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต** (จับ ฐิตธมฺม- มหาเถร) วัดโสมนัสวิหาร กับ**เจ้าพระคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์** (เสงี่ยม จนฺทสิริมหาเถร) วัดสุทัศนเทพวราราม ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ เช่นเดียวกัน และเป็นพระมหาเถระที่สนิทคุ้นเคยกันมาก ตั้งแต่เป็นเจ้าคณะรองมาแล้ว แม้จะต่างนิกายกันก็ตาม

เล่ากันว่า วันหนึ่ง เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทั้ง ๒ ได้รับนิมนต์ไปสวดมนต์ฉันเพลในที่แห่งเดียวกัน หลังจากได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะแล้วไม่กี่ปี ในงานพิธีวันนั้น **สมเด็จพระพุฒาจารย์** (เสงี่ยม) นำเอาบุหรี่มวนโตๆ ออกมาสูบ สมเด็จพระวันรัตนั่งชิดสมเด็จพระพุฒาจารย์ เห็นว่าพระผู้ใหญ่สูบบุหรี่มองดูแล้วไม่งาม ด้วยความสนิทคุ้นเคย จึงดึงบุหรี่มวนโตนั้นออกจากปากเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เสงี่ยม) แล้วเอาไปทิ้งลงกระโถนเสีย สมเด็จพระพุฒาจารย์ก็ไม่โกรธและไม่ว่าอะไรเพราะคุ้นเคยกัน จึงเลิกบุหรี่นับแต่วันนั้น เพราะท่านมีใจกว้างอยู่แล้ว เรื่องนี้ข้าพเจ้าได้เรียนถามท่านเจ้าคุณ**พระวิสุทธาธิบดี** (วีระ

ภทฺทจารี ป.ธ.๙) เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวรารามองค์ปัจจุบัน ว่าเรื่องนี้เท็จจริงแค่ไหน ท่านบอกว่าเป็นเรื่องจริง จึงนับว่าน่าอนุโมทนา อย่างยิ่งที่พระมหาเถระทั้งสองสนิทสนมกันมาก จนไม่ถือสาหาความในเรื่องที่เกิดขึ้นเช่นนี้

๒๗. ความรู้ความสามารถในด้านภาษาบาลี เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีความรู้และความสามารถในภาษาบาลีมากรูปหนึ่งในบรรดาพระเถระไทยผู้ทรงพระไตรปิฎก ท่านเรียนบาลีเพียง ๒ ปีเท่านั้น ก็สอบได้ประโยค ๓ อาจารย์บาลีที่ท่านกล่าวถึงและเคารพมากรูปหนึ่ง คือ **พระสาสนโสภณ** (เอื้อน ชินทตฺโต ป.ธ.๗) อดีตเจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทราวาส

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีชีวิตเกี่ยวพันกับตำราและภาษาบาลีมานานมากเกือบตลอดชีวิตพรหมจรรย์ของท่าน คือ ท่านเรียนบาลีมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๑ สอบได้เปรียญ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นกรรมการกองตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย ในปี พ.ศ. ๒๔๗๗

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีผลงานด้านตำราภาษาบาลีเท่าที่ทราบมีดังนี้

๑. เขียนหนังสือนำเที่ยวในพระไตรปิฎก โดยจัดลงพิมพ์ในหนังสือธรรมจักษุเป็นตอน ๆ แล้วจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มเมื่อ พ.ศ.

๒๔๗๙ ในสมัยที่ยังเป็นพระมหาเปรียญ ๗ ประโยคอยู่ ซึ่งหนังสือเล่มนี้ จัดเป็นเพชรน้ำเอกเล่มหนึ่งในบรรดาหนังสือของมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับความสนใจจากนักวิชาการ และนักการศึกษาอย่างกว้างขวาง เพราะสามารถย่อพระไตรปิฎก ๔๕ เล่ม ลงมาให้เหลือเพียง ๑ เล่ม เป็นหนังสือ ๘ หน้ายก เพียง ๙๙ หน้า ซึ่งต้องค้นต้นฉบับจากภาษาบาลีทั้งสิ้น ในสมัยนั้นประเทศไทยเรายังไม่ได้แปลพระไตรปิฎกออกสู่ภาษาไทย เพราะทางการคณะสงฆ์เพิ่งแปลพระไตรปิฎกออกเป็นภาษาไทยเรียบร้อยเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๐ หลังจากพระพุทธศาสนาเข้าสู่ดินแดนแห่งนี้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๓ คือ เมื่อพระอรหันต์ธรรมทูตของพระเจ้าอโศก ๕ รูป มีพระโสณะกับพระอุตตระเป็นหัวหน้า นำพระพุทธศาสนามายังสุวรรณภูมิเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๕ หลังจากทำสังคายนาพระธรรมวินัย ครั้งที่ ๓ ที่อโศการาม เมืองปาตลีบุตร (ปัจจุบันคือเมืองปัตนะ) เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔ แล้ว (นับตามคัมภีร์สมันตปสทิกาและคัมภีร์มหาวงศ์)

๒. แปลอรรถกถาธรรมบทภาค ๔ เรื่อง “บัณฑิตสามเณร” เพื่อใช้เป็นตำราเรียนบาลีในประเทศของเราในปี พ.ศ. ๒๔๘๑ ในสมัยที่ท่านยังเป็นพระมหาเปรียญ ๘ ประโยคอยู่ สำนวนแปลไพเราะ น่าอ่านมาก

๓. **เขียนหนังสือ "อธิบายสมาส"** อันเป็นหนังสืออธิบายไวยากรณ์บาลี ซึ่งมหามกุฏราชวิทยาลัยจัดพิมพ์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๙ ในสมัยที่ท่านยังเป็นพระมหาเปรียญ ๗ ประโยคอยู่

๔. **แปลหนังสือ "อภิธัมมัตถสังคหบาลีและอภิธัมมัตถ-วิภาวินีฎีกา"** ปริจเฉทที่ ๙ อันเป็นปริจเฉทสุดท้ายของหนังสือนี้ ซึ่งหนังสือนี้ได้ใช้เป็นหลักสูตรการศึกษาภาษาบาลี ป.ธ.๙ ของคณะสงฆ์ไทยอยู่ในปัจจุบัน และทางมหามกุฏราชวิทยาลัยจัดพิมพ์ใช้ประกอบตำราเรียนของประโยค ป.ธ.๙ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ในสมัยที่ท่านยังดำรงสมณศักดิ์พระราชาคณะชั้นธรรมที่ **"พระธรรมวราลังการ"** โดยปริจเฉทอื่นๆ อีก ๘ ปริจเฉท เป็นผลงานของพระเถระรูปอื่นๆ อันเป็นเจ้าหน้าที่กองตำราของมหามกุฏราช-วิทยาลัยได้แบ่งกันจัดแปลออกมา

หนังสือเล่มนี้ ซึ่งใช้เป็นหลักสูตรของการเรียนบาลีในประเทศไทยมานับแต่สมัยอยุธยา เป็นหนังสือชั้นฎีกาซึ่งเข้าใจยากมาก เพราะเป็นคัมภีร์อภิธรรม ซึ่ง**พระอนุรุทธาจารย์** ชาวอินเดียใต้ รจนาย่อความอภิธรรม ๗ คัมภีร์ อันเป็นหนังสือพระไตรปิฎก ๑๒ เล่ม ลงเป็นหลักใหญ่ๆ ๔ ประการ คือ **จิต เจตสิก รูป** และ**นิพพาน** โดยปรมัตถ์ โดยแต่งเป็นคาถาบ้าง เป็นร้อยแก้วบ้าง ซึ่ง

กล่าวกันว่า พระอนุรุทธาจารย์ผู้นี้มีชีวิตอยู่ในสมัยเดียวกันกับ **พระพุทธโฆสาจารย์** พระอรรถกถาจารย์ผู้มีนามอุโฆษ ผู้รจนาอรรถกถาทั้งหลายเป็นอันมาก ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐

ต่อมา **พระสุมังคลาจารย์** ชาวศรีลังกา ผู้เป็นศิษย์ของ **ท่านภทันตสารีปุตตมหาเถระ** ได้แต่งอธิบายความอภิธัมมัตถ-สังคหบาลีนั้น ขยายความออกมาอย่างละเอียด เรียกว่า **อภิธัมมัตถ-วิภาวินีฎีกา** เป็นหนังสือบาลีเพียง ๒๗๙ หน้าเท่านั้น แต่ก็ลึกซึ้งและยากมาก ในบรรดาคัมภีร์ทั้งหลายในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งเป็นนิกายที่ยึดภาษาบาลีเป็นหลักในการจารึกพระไตรปิฎก ได้รจนาในพุทธศตวรรษเท่าไร ยังไม่มีหลักฐานบอกไว้ แต่ก็สันนิษ-ฐานว่าน่าจะเขียนขึ้นมาไม่ต่ำกว่า พ.ศ. ๑๕๐๐ ปกรณ์ทั้งคู่ คือ **อภิธัมมัตถสังคหบาลีและอภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา** นี้คงจะได้ศึกษากันมานานแล้วในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี เพราะได้ปรากฏหลักฐานในไตรภูมิพระร่วง

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ในขณะที่ข้าพเจ้ากำลังเรียน ป.ธ.๙ อยู่ ได้ขึ้นไปกราบเรียนถามเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ในความหมายของศัพท์และธรรมะในปริจเฉทที่ ๙ เพราะทราบว่าเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้แปลปริจเฉทนี้ออกมาเป็นหนังสือเรียนประกอบในชั้น ป.ธ.๙

ท่านบอกว่า *"ปริจเฉทที่ ๙ นี้ยากมาก"* ถ้าใครเคยเรียนหนังสือนี้ จะเห็นได้ด้วยตนองว่า หนังสือนี้เข้าใจยากมากจริง ๆ ทั้งด้านภาษาในชั้นฎีกาและธรรมะในขั้นอภิธรรม ทางการคณะสงฆ์ไทยจึงจัดหนังสือนี้เป็นตำราเรียนของ ป.ธ.๙ อันเป็นชั้นสูงสุด หรือชั้นปริญญาเอก หรือเปรียญเอกของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

จากหลักฐานที่นำมากล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จัดเป็นพระมหาเถระไทยรูปหนึ่งที่มีความเชี่ยวชาญในบาลีและในพระไตรปิฎก ซึ่งไม่ใช่จะมีมากนัก หรือมีน้อยมากในจำนวนพระเถระผู้ทรงพระปิฎกและแตกฉานในพระไตรปิฎกอย่างเจ้าพระคุณสมเด็จฯ อันควรแก่การภูมิใจของศิษยานุศิษย์และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

คุณสมบัติและปฏิปทาทั้ง ๒๗ ประการ ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺมมหาเถร) ดังที่ได้ชี้แจงมาให้ทราบแล้วทั้งหมดนี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีคุณสมบัติและปฏิปทาควรแก่การเชิดชูและยกย่องมากเพียงไร ทั้งผลงานและปฏิปทาของท่านย่อมประทับใจนักปฏิบัติ ผู้ใคร่ธรรม ผู้ยกย่องเทิดทูนพระธรรมวินัยของพระบรมศาสดา ทั้งยังเป็นทิฏฐานคติแก่พระภิกษุ สามเณร และอนุชนรุ่นหลังเป็นอย่างดี

ซึ่งพระมหาเถระผู้มีคุณสมบัติและปฏิปทาเช่นนี้ ไม่ใช่หาได้ง่ายนักในยุคปัจจุบัน

ดังนั้น เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (จับ) จึงถือว่าเป็นพระมหาเถระที่ควรแก่การยกย่องนับถือ เชิดชู มากรูปหนึ่งในบรรดาพระมหาเถระในคณะสงฆ์ไทย ผู้ดำรงพระศาสนาในยุคปัจจุบัน

ภาคผนวก

กำหนดการและบัญชีรายนามพระในพิธี
ในการบำเพ็ญกุศลสมโภชพระอารามครบ ๑๕๐ ปี
ครบ ๒๐๐ ปี สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ)
และฉลองหอพุทธสิริ ๑๕๐ ปี
วันที่ ๓๐-๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๙

วันเสาร์ที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๙

เวลา ๑๐.๓๐ น. คุณหญิงทิพาวดี เมฆสวรรค์ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ประธานศิษย์กรรมฐานรุ่น ๔๒ วัดโสมนัสวิหาร เป็นประธาน

พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์ และฉันเพล ที่หอพุทธสิริ ๑๕๐ ปี

๑.	สมเด็จพระญาณวโรดม	วัดเทพศิรินทราวาส
๒.	พระธรรมวโรดม	วัดเบญจมบพิตร
๓.	พระพรหมสุธี	วัดสระเกศ
๔.	พระวิสุทธิวงศาจารย์	วัดปากน้ำ

๕.	พระธรรมธัชมุนี	วัดธรรมบูชา/สุราษฎร์ธานี
๖.	พระธรรมวราจารย์	วัดบวรนิเวศวิหาร
๗.	พระธรรมโสภณ	วัดสุทธจินดา/นครราชสีมา
๘.	พระธรรมกิตติเมธี	วัดสัมพันธวงศ์
๙.	พระเทพสังวรญาณ	วัดศรีธรรมาราม/ยโสธร
๑๐.	พระเทพวราจารย์	วัดธรรมบูชา/สุราษฎร์ธานี

วันเสาร์ที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๙

เวลา ๑๒.๐๐ น. พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๒๐ รูป รับทักษิณา-นุปทาน ที่หอพุทธสิริ ๑๕๐ ปี

วันเสาร์ที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ ที่พระวิหาร

ประธานในพิธี เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ วัดมกุฏ-กษัตริยาราม

เวลา ๑๖.๓๐ น. พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ ที่พระวิหาร

๑.	สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์	วัดปากน้ำ
๒.	พระพรหมเมธี	วัดเทพศิรินทราวาส
๓.	พระธรรมปัญญาจารย์	วัดราชผาติการาม
๔.	พระพรหมเวที	วัดไตรมิตรวิทยาราม
๕.	พระพรหมโมลี	วัดพิชยญาติการาม
๖.	พระธรรมวรเมธี	วัดราชบพิธ
๗.	พระธรรมฐิติญาณ	วัดบึงพระลานชัย/ร้อยเอ็ด
๘.	พระธรรมวราลังการ	วัดเพชรวราราม/เพชรบูรณ์
๙.	พระธรรมญาณมุนี	วัดดุสิดาราม
๑๐.	พระธรรมไตรโลกาจารย์	วัดราชประดิษฐ์

วันเสาร์ที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๙

เวลา ๑๗.๐๐ น. พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐๐ รูป สดับปกรณ์ ที่พระวิหาร

วันอาทิตย์ที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๔๙ ที่พระวิหาร

ประธานในพิธี เจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดสระเกศ

เวลา ๑๐.๑๕ น. พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์ และฉันเพล ที่พระวิหาร

๑.	สมเด็จพระมหาวีรวงศ์	วัดสัมพันธวงศ์
๒.	พระวิสุทธาธิบดี	วัดสุทัศนเทพวราราม
๓.	พระสาสนโสภณ	วัดราชบพิธ
๔.	พระธรรมปัญญาบดี	วัดพระเชตุพน
๕.	พระพรหมมุนี	วัดบวรนิเวศวิหาร
๖.	พระพรหมวชิรญาณ	วัดยานนาวา
๗.	พระพรหมเมธาจารย์	วัดบุรณศิริมาตยาราม
๘.	พระธรรมกิตติวงศ์	วัดราชโอรสาราม
๙.	พระธรรมสุธี	วัดมหาธาตุ
๑๐.	พระราชศีลสังวร	วัดมัชฌิมาวาส/สงขลา

วันอาทิตย์ที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๙

เวลา ๑๑.๐๐ น. พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐๘ รูป ฉันเพล ที่พระวิหาร

เวลา ๑๘.๐๐-๒๐.๐๐ น. ที่ลานหน้าวัดมีการแสดงมหรสพสมโภชแบบย้อนยุค โดยเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย ซึ่งมีรองผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เป็นประธาน

หมายเหตุ ในการจัดงานครั้งนี้ ทางวัดได้จัดพิมพ์หนังสือเป็นอนุสรณ์ ๓ เล่ม คือ

๑. สูจิบัตร โดยมีรูปแปลนวัดโสมนัสวิหารเป็นรูปปก

๒. ธรรมเจดีย์ ของสมเด็จพระวันรัต (ทับ)

๓. รวมธัมโมวาท ของสมเด็จพระวันรัต (ทับ)

๔. พระราชประวัติในรัชกาลที่ ๔ โดย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์

กำหนดการ

บำเพ็ญกุศลฉลองศาลา ๒๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และทอดผ้าป่าสามัคคีสร้างหอพักและหออเนกประสงค์
สำนักชีวัดโสมนัสวิหาร
วัดโสมนัสวิหาร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร
วันพฤหัสบดีที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๐ (ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๑๑)

ณ ศาลา ๒๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(คณะ ๔)

เวลา ๐๙.๓๐ น. พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๒๐ รูป สดับปกรณ์

เวลา ๑๐.๓๐ น. พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐ รูป
เจริญพระพุทธมนต์

เวลา ๑๐.๒๙ น. พิธีเปิดป้ายศาลา ๒๐๐ ปี
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเพลแด่พระภิกษุสามเณร
จำนวน ๑๐๐ รูป

ณ พระวิหาร

เวลา ๑๓.๐๐ น. ทอดผ้าป่าสร้างหอพัก และหออเนกประสงค์สำนักชีวัดโสมนัสวิหาร

เวลา ๑๔.๐๐ น. พิธีฉลองพระบรมสาทิศลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบรมสาทิศลักษณ์สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี

-พระสงฆ์ ๙ รูป เจริญพระพุทธมนต์

-พระสงฆ์ ๒๐ รูป สดับปกรณ์

จึงแจ้งพระเถรานุเถระ พระภิกษุสามเณร อุบาสิกอุบาสิกา และศิษยานุศิษย์วัดโสมนัสวิหาร ทราบและร่วมบำเพ็ญกุศลโดยทั่วกัน

วัดโสมนัสวิหาร

ประวัติย่อผู้เขียน

พระธรรมวิสุทธิกวี

นามเดิม **พิจิตร ถาวรสุวรรณ** นามฉายา **จิตวณฺโณ** นามปากกา พ.สถิตวรรณ(เฉพาะในการเขียนหนังสือบางเล่ม) **เกิดเมื่อ** วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๙ ณ อ.สทิงพระ จ.สงขลา

บรรพชา เมื่อพ.ศ. ๒๔๙๖ เมื่ออายุได้ ๑๗ ปี ณ วัดโสมนัสวิหาร เขตป้อมปราบฯ กรุงเทพฯ โดยมี สมเด็จพระวันรัต (จับ จิตธมฺมเถร ป.ธ.๙) วัดโสมนัสวิหาร เป็นพระอุปัชฌาย์

อุปสมบท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ ณ วัดโสมนัสวิหาร โดยมี สมเด็จพระวันรัต เป็นพระอุปัชฌาย์เช่นกัน

วิทยฐานะ
๑. เปรียญธรรม ๙ ประโยค เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๗
๒. ศน.บ.(เกียรตินิยม)จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย(มมร.)เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๙
๓. ประกาศนียบัตรชั้นสูง สธ.ต (พระธรรมทูตรุ่นแรกของคณะสงฆ์) จากสำนักฝึกอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศ เมื่อปี ๒๕๑๑
๔. M.A. ทางวรรณคดีสันสกฤต และ อนุปริญญาภาษาฮินดี จากมหาวิทยาลัย B.H.U. ในอินเดีย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔
๕. ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ศน.ด. (สาขาพุทธศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๕
๖. ปริญญาครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ คด. (สาขาหลักสูตรและการสอน จากมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘

ตำแหน่งหน้าที่
๑. เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๙ ถึงปัจจุบัน
๒. เจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธ) ในภาคใต้ทั้งหมด ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ถึงปัจจุบัน (โดยเป็นรองเจ้าคณะภาค ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๙-๒๕๓๙)
๓. เป็นอดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการและกิจการต่างประเทศ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๒๙-๒๕๔๑

งานพิเศษ
๑. ได้เขียนหนังสือทางพระพุทธศาสนาออกมาแล้ว ๙๘ เรื่อง แต่ที่มอบให้มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยจัดพิมพ์ออกมาเผยแพร่ขณะนี้มี ๒๖ เรื่อง
๒. เป็นอาจารย์สอนกรรมฐานประจำวัดโสมนัสวิหาร และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เปิดสอนกรรมฐานทั้งแก่ภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป ทั้งในและต่างประเทศ โดยมีประสบการณ์ในการสอนกรรมฐานมากว่า ๒๕ ปี
๓. เป็นวิทยากรบรรยายวิชาการทางพระพุทธศาสนา ตามสถาบันและสถานที่ต่างๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด
๔. มีประสบการณ์จากการเดินทางไปดูงานพระศาสนาในต่างประเทศมาแล้ว ประมาณ ๒๙ ประเทศ
๕. เป็นอาจารย์บรรยายวิชาการทางพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยทั้งในชั้นปริญญาโทและปริญญาเอก

วัดโสมนัสวิหาร

วัดโสมนัส เป็นวัด กษัตริย์สร้าง เนื้อที่กว้าง มีกำแพง ล้อมแข็งขัน
นอกกำแพง มีถนน คนใช้กัน สะดวกครัน ไปมา ผาสุกใจ
จากถนน มีคูคลอง ป้องกันเขต เป็นเอกเทศ สัดส่วน ชวนเลื่อมใส
ให้บ้านห่าง กับวัด ถัดออกไป ชาวแขกไทย เห็นวัด เกิดศรัทธา
ในกำแพง แบ่งเป็นแถบ แบบแปลนสร้าง แถบสองข้าง สร้างกุฏิ มิแน่นหนา
ไว้ช่องว่าง ทางเดิน จำเริญตา เงาพฤกษา ร่มรื่น สดชื่นบาน
ในแถบกลาง สร้างพระ อุโบสถ ที่ปรากฏ ข้างหน้า พระวิหาร
พระเจดีย์ สีทอง ผ่องตระการ อยู่กลางลาน วิหารคต หมดไพรี
ในเจดีย์ มีพระ บรมธาตุ ของพระ ศาสดา สง่าศรี
ทั่วเทวา มนุษย์ สุดยินดี ยึดเป็นที่ บูชา สาธุการ.

เวศิน
(ศิษย์วัดโสมนัสวิหาร)

แนะนำให้รู้จักวัดโสมนัสวิหารโดยสังเขป และ ประวัติ-ผลงานของอดีตเจ้าอาวาส